

Nr. 2 (25) 2010 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

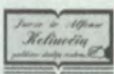
ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAS

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)

Arūnas Augutis

Nida Lungienė

Violeta Melvydienė

Nijolė Šniokienė

Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo

Albinas Kuliešis

Nepriklausomybės a. 16,

LT-42117 Rokiškis

www.rokiskis.rvb.lt

www.keliuociucentras.rvb.lt

El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt

Telefonas 8 458 51502

Faksas 8 458 52106

Pirmajame žurnalo viršelyje –

Rokiškio Kalvarijų koplytelė.

Ketvirtajame viršelyje –

Žvilgsnis pro Rokiškio dvaro arką.

Išleido leidykla „Margi raštai“

Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.

Spausdino UAB „Petro ofsetas“

Žalgirio 90, LT-09303 Vilnius.

Tiražas 300 egz.

ISSN 1822-6221

Turinys

3.... ONA MACKEVIČIENĖ. Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias

8.... VITAS AREŠKA. Tikroji Lietuva Alės Rūtos prozoje

18.... BRONIUS DEKSNYS. 1768 metai: baudžiauninko
Motiejaus Saulio šeimos tragedija

20.... VIOLETA ALEKNIENĖ. Vargonininkas Juozas Katelė

29.... DAIVA VILKICKIENĖ. „...mano žemė čia, mano draugai,
mano broliai...“

34.... REDA KISELYTĖ. Vaidotas Daunys – tebesiveržianti versmė...

38.... SIGITA MORKUNAITĖ. „Gyvenime nėra prasmės, bet lieka
galimybė išsigelbėti“

42.... VYTAUTAS MARTINKUS. „Žemaičio garlėkys“
nusileido Aukštaitijoj...

44.... NERINGA DANIENĖ. Rokiškėnai tęsia festivalio tradicijas

47.... LUKAS AUDICKAS. „LIJA“ – tarp istorijos ir svajonės...

50.... CHARLES FERDINAND RAMUZ. Adomas ir Ieva

56.... EDVARDAS ULDUKIS. Buvo kaimas... Kaimas sugrįžo?

59.... ONA VOVERIENĖ. Meilės žodis Vilniui

63.... RITA VISKAITIENĖ. 2010 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Bibliografijos informacijos ir
kraštotyros skyrius

Mielas Skaitytojai,

Naujas žurnalo numeris kviečia į literatūrinius ir kūrybinius pasižvalgymus bei pamąstymus. Iškiliausios mūsų krašto išeivijos rašytojos naujų knygų pristatymai vyko ten, už Atlanto, tačiau pati rašytoja savo godose visada buvo Lietuvoje, lietuviškame kaime, savame krašte. Jai buvo svarbu perteikti tos vienintelės šalies unikalumą, lietuvių kalbos grožį savo artimiesiems, lietuvių bendruomenei, skaitytojams. Reikėjo didelės stiprybės ir tikėjimo būnant svetur taip mylėti gimtąjį kraštą. Rašytojos sugrįžimas jai paliko nuostabas ir nusivylimo pasikeitusiu kraštu kartėlį. Tačiau viskas kinta...

Nerimo ir praradimo nuojautos dėl lietuvių literatūros išlikimo ryškios mūsų žymaus prozininko pasisakyme. Praradę kalbos, rašto, skaitymo malonumą, kažin kokiomis vertybėmis visa tai pakeisime? Sakralines vietas žyminčių koplytelių kelias visada atviras mūsų širdims, bet jos tokios vienišos ten, ant to kalno, irstančios, kelios ir belikusios, lankomos gal tik atsitiktinių praeivių, dar fotografų ar istorikų. Kol kas jos rymo ir sakralumą saugo rudenį raudonais lapais pasipuošiančių qžuolų kaimynystėje. Nauji faktai apie jas, Rokiškio Kalvarijas, liudija, kad čia būta žmogaus prasmingo buvimo ženklų. Dokumentų ir šaltinių studijavimas, naujų faktų tyrinėjimas – profesionalų reikalas. Tačiau puikus jaunimas, išbandęs savitą istorijos pažinimo būdą, džiugina entuziazmu ir teikia viltį, kad puoselėti istorinio paveldo, kalbos ir literatūros vertybes – tai geroji jaunimo iniciatyva. Šis jaunimas atras ir koplytėles. Tvirtės kartu su čia augančiais qžuolais. Gražus kuriantis jaunas žmogus: savitas pasaulio matymas ir pajautimas, kitokia saviraiška, nuoširdūs, tikri apmąstymai. Jaunajai dailininkei durys į meno pasaulį tik veriasi, bet jau su aiškiais talento ir savitumo ženklais. Telioka palinkėti sėkmės.

Dėkoju straipsnių autoriams už pasidalintas mintis ir bendradarbiavimą ruošiant publikacijas. Kraštiečiai vertėjai, 2010 m. Šv. Jeronimo premijos laureatei Dianai Bučiūtei už pasirinktą vertimui tekstą iš Juozo Keliuočio asmeninės bibliotekos, už išversto žodžio tikslumą ir skambesį. Miliems kraštiečiams dėkoju už dėmesį krašto kultūrai, mintis ir pastebėjimus, geranorišką mūsų leidybinio projekto palaikymą. Dėkoju fotografui Albinui Kuliešiui už temines žurnalo iliustracijas, Rokiškio kultūrinio paveldo jamžinimą fotografijose. Malonių akimirky su mūsų žurnalu.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias

ONA MACKEVIČIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus

Istorijos skyriaus vedėja

Kalvarijų Kryžiaus keliai – Jėzaus Kristaus kančių keliai – prasidėję nuo Paskutinės vakariinės ir pasibaigę ant Kalvarijos kalno, kur jis buvo nukryžiuotas. Kiekvienas katalikas, eidamas šiuos kelius, apmąsto Kristaus kančią pasitelkdamas ne vien maldą, bet ir tam tikrą muziką, atlikdamas ypatingą ritualą, pirmiausia atgailaudamas už savo ir savo artimųjų klaidas.

Kalvarijų Kryžiaus kelių ištakos gana senos. Jos siekia pirmuosius krikščionybės amžius, kai maldininkai pradėjo piligrimines keliones į Palestiną. Dabar sunku pasakyti, kas buvo pirmasis maldininkas, nuėjęs šį kelią, bet rašytiniuose šaltiniuose dažniausiai minima šv. Elena, Romos imperatoriaus Konstantino I motina, į Palestiną nukeliavusi 324 m. Nuo tada piligrimystė išpopuliarėjo, o piligrimai, norėdami geriau apmąstyti Kristaus kančių kelią, sustodavo tam tikrose vietose, kurias mes įpratę vadinti stacijomis, stotimis. Stacijos pamažu virto koplytėlėmis, išpuoštomis paveikslais, skulptūromis.

Vykti piligriminei kelionei į Palestiną galėjo toli gražu ne kiekvienas. Daugumą stabdė lėšų stygius. Keliones sunkino karai, ypač musulmoniškas pasaulis, užkariavęs Palestiną. Todėl katalikiškoje Europoje formavosi nauja tradicija – kalvotose vietose atkartoti Kristaus kančių

kelią, kad jį galėtų nueiti kiekvienas tikintysis ir taip atgailaudamas pats išgyventų kankinystę.

Lietuvoje Kalvarijų Kryžiaus keliai atsirado XVI a. pabaigoje, kai Jeruzalę aplankęs šis kelią aprašė Mikalojus Radvila Našlaitėlis. Tuo metu į Lietuvą aktyviai skverbėsi reformacija. Reikėjo atramos prieš ją. Tam labiausiai tiko bendra maldą – kelionė Kryžiaus keliais. Pirmąjį Kryžiaus kelią įkūrė Vilniaus bernardinai šalia Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios 1610–1617 m. Vėliau atsirado Žemaičių Kalvarijos, Vilniaus Kalvarijų, Tytuvėnų Kalvarijų Kryžiaus keliai. Apie juos plačiau galima sužinoti perskaičius Alfonso Motuzo straipsnį „Kalvarijų Kryžiaus keliai Lietuvoje“, kur jis aprašė dešimt Lietuvos Kryžiaus kelių.

Mažiau žinomas ir neaprašytas Kryžiaus kelias yra Rokiškyje. Tiesa, kai kurių stacijų šiuo metu jau nelikę, tačiau tos, kurios atsilaikė prieš žmogų ir laiką, kalba ne tik apie rokiškėnų pamaldumą, bet ir apie jų meninį išprusimą. Plačiausiai apie Rokiškio Kalvarijas rašė Rokiškio Šv. Mato Evangelisto bažnyčios klebonas dekanas Albertas Talačka (1921–1999), parengęs Rokiškio bažnyčios istoriją. Išstudijavęs bažnyčios archyvą, jis susiejo naujos bažnyčios ir Kalvarijų statybą. O nauja Rokiškio bažnyčia pradėta statyti XIX a. antrojoje pusėje, kai už dalyvavimą 1863–1864 m.

*Rokiškio Kalvarijų koplytėlė Vėlniakalnyje.
Nuotr. Albino Kuliešio*

Kalvarijų koplytėlė Rokiškio miesto kapinėse. Nuotr. Albino Kuliešio

sukilime per baudžiamąsias caro žandarų operacijas sudegė senosios medinės bažnyčios pastatas. Rokiškėnai, meldamiesi kapų koplyčioje, jau mąstė apie naują bažnyčią ir žinojo, jog be grafo Reinoldo Tyzenhauzo (1830–1880) įtakos ir materialinės paramos ši svajonė liks neįgyvendinta. Visų akys kryo į grafą, o šis su prašymu kreipėsi į vyskupą Motiejų Valančių. Dviejų šviesuolių rūpesčio dėka Rokiškio parapijiečiai gavo caro administracijos leidimą naujos bažnyčios statybai, nors tuometinis Novoaleksandrovsko (dabar Zarasų) apskrities viršininkas fon Krameris savo rašte Kauno gubernatoriui rašė: „Rokiškio valsčius nedaug nutolęs nuo kitų bažnyčių, todėl statyti naują bažnyčią visai nereikalinga“. Toliau raporte rašoma: „Rokiškis priklausė prie tų Novoaleksandrovsko apskrities grafo Tyzenhauzo dvarų, kurių valdytojai dalyvavo buvusiam sukilime; būtent Aleksandras Plavskis skatino dėtis prie maištininkų ir todėl išvežtas į katorgos darbus. Stanislovas Plavskis įtartas turėjęs ryšių su kunigo Mackevičiaus gauja, o buvęs Rokiškio bažnyčios klebonas kunigas Rusteika dėl kenksmingos įtakos savo parapijiečiams yra išsiųstas“. Leidimas statybai buvo gautas

Rokiškio Kalvarijų koplytėlė Sodų gatvėje, 2010 m. Nuotr. Albino Kuliešio

1866 m. Dar anksčiau, prieš pradėdami bažnyčios statybą, grafas Tyzenhauzas ir parapijiečiai nusprendė Rokiškyje Vilniaus pavyzdžiu įrengti Kalvarijų koplyčias. Kunigas A. Talačka, rengdamas Rokiškio bažnyčios istoriją, rašė: „Koplytėlės buvo pradėtos statyti 1864 m., kai

Lietuva po sunkmečio sukrėtimų ėjo Rusijos priespaudos kalvariją, o nusiminę rokiškėnai žiūrėjo į savo bažnyčios pelenus. Koplytėlių pradžia buvo kapų kvartale, o pabaiga – gražiuose Velniakalnio miškeliuose. Dėl Kryžiaus kelio koplytėlių buvo daug susirašinėjimų, ginčų, bet Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias taip ir liko nebaigtas“. Iš tiesų taip galėjo būti. Panaikinus baudžiavą, pasikeitė ekonominė situacija, kai kurie kapų kvartalo žemės sklypeliai tapo privatūs ir ne visi norėjo, kad per jų kiemus eitų Kalvarijų Kryžiaus kelias. Pasikeitė ir Velniakalnio teritorija – išnyko miškeliai, buvo sulygintos kai kurios kalvelės. Kunigo A. Talačkos nuomonės savo studijoje „Rokiškio miesto urbanistinė raida (iki 1996 m.)“ laikėsi ir profesorius

Kalvarijų koplytėlė Rokiškio miesto kapinėse, 1905 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Kalvarijų koplytėlė Rokiškio miesto kapinėse. Nuotr. Albino Kuliešio

Kalvarijų koplytėlė Rokiškio miesto kapinėse. Nuotr. Albino Kuliešio

Algimantas Miškinis. Tačiau variant Rokiškio bažnyčios archyvą, tarp įvairiausių planų pavyko rasti labai įdomų dokumentą – 1914 m. vasario 22 d. architekto S. Levonevskio parengtą Rokiškio Kalvarijų koplyčių planą (orig. План калварийских каплиц Рокишкского Римско-Католического костела, расположенных в окрестности м-ка Рокишки, Новоалександровского уезда, Ковенской губернии). S. Levonevskio sudarytame plane, kurio kopija dabar saugoma Rokiškio krašto muziejuje, pažymėti svarbiausi Rokiškio miesto objektai: katalikų ir pravoslavų kapinės, Šv. Mato Evangelisto bažnyčia, Turgaus (dabar Nepriklausomybės) aikštė, Laukupės upelis, pravoslavų cerkvė, gatvės ir keliai, raudona spalva nurodyta Kalvarijų stočių buvimo vieta. Iš šešių kapų kvartale pažymėtų koplytelių dabar likusios keturios. Nuo jų maldininkų kelias ėjo Kapų gatve iki bažnyčios per Turgaus (dabar Nepriklausomybės) aikštę, Čedasų (dabar Vytauto gatvę), pro pravoslavų cerkvę, perdarytą į

Šv. Augustino koplyčią ir nugriautą XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Jos buvimo vietą žymi 2003 m. pastatytas koplytstulpis, kurį drožė Eugenijos Deksnys. Gatvės sankirtoje darant lankstą į kelią, pro Velniakalnį vedantį link Čedasų, maldininkai sustodavo dabar jau neišlikusioje koplytėlėje. Šioje kelio atkarpoje S. Levonevskis nurodo dar tris koplytėles. Ties pravoslavų kapinėmis, kuriose palaidotas labai senos ir garbingos rusų didikų giminės atstovas, taikos tarpininkas, kunigaikštis Aleksandras Vasiljevičius Širinskis-Šichmatovas, miręs 1903 m. liepos 17 d., buvo dar viena koplytėlė. O kopdami Velniakanio kalvelėmis, rasime dar tris iki dabar tebestovinčias tvirtai iš tų pačių Velniakalnio molio plytų sumūrytas koplytėles. Čia jos stovi jau beveik 150 metų. Kadangi Rokiškyje išliko tik septynios koplytėlės, buvo manoma, jog Rokiškio Kalvarijų Kryžiaus kelias kaip ir Vilniaus Bernardinų kelias tik tiek jų ir turėjo. Tačiau suradus S. Levonevskio braižytą planą, kuriame nurodyta keturiolika stočių, dabar šią nuomonę reikia atmesti.

*Gegužinės pamaldos prie Velniakalnio koplytėlių, XX a. 4 deš.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų*

*Rokiškio jaunimas prie Kalvarių koplytėlės Sodų gatvėje,
XX a. 4 deš. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų*

Bet radinys bažnyčios archyve istorikams ir kraštotyrininkams uždavė aiškesnį klausimą. Pirmiausia reikia išsiaiškinti, kuriose vietose stovėjo neišlikusios Rokiškio Kalvarių stotys. O pats svarbiausias klausimas, į kurį reikia rasti atsakymą – kada tos stotelės buvo nugriautos ir kas jas nugriovė. Juk dar 1914 m. jos puikavosi ilgame Rokiškio Kalvarių kelyje. Manau, kad rokiškėnai, aktyvūs muziejaus talkininkai, kaip visada padės rasti atsakymus.

Rokiškio Kalvarių Kryžiaus kelius buvo ypač pamėgęs jaunimas. Tarpukario metais buvo lankomos net irstančios Velniakalnio koplytėlės. Vienoje, pačioje didžiausioje, 1940 m. atkartojant Lurdo Dievo Motinos koplyčią, buvo pastatytas stilizuotas uolų altorėlis. Gegužės 26 d., sekmadienį, po pamaldų

didžiulė žmonių procesija pajudėjo Velniakalnio koplyčių link. Priekyje ėjo jaunimas, nešinas vainikais puošta Marijos statula, kurią jie užkėlė ant įstiklinto altoriaus. Po to koplyčia buvo pašventinta. Ir kai tik leisdavo oras, gegužės ir spalio mėnesiais sekmadienio pavakariais koplyčioje vykdavo pamaldos. Kalnelį apguldavo minios susirinkusio jaunimo, o giesmės, skirtos Mergelei Marijai, ramų vakarą girdėdavosi net mieste. Ypač pagausėdavo gimnazistų pavasarį, egzaminų metu, kai daugelis prašydavo Dievo Motinos pagalbos. Tada Marijos skulptūra būdavo išpuošiama gėlėmis, prie koplytėlės degdavo žvakutės, o besimeldžiančių siluetai būdavo pastebimi net vėlyvą vakarą. Gimnazistas poetas Matas Grigonis Marijai paskyrė eilėraštį, kuriame rašė:

*Motina Marija,
Tikimės – paguosi
Ir žinias įgyjant,
Ir egzaminuose.*

Patys tikintieji čia, prie koplytėlės, kūrė Marijos garbinimo ritualą ir tapdavo geresni bei dorovingesni.

O šventos giesmės Rokiškio Kalvarių stotyse skambėjo dar ir pokario metais...

Cituoti šaltiniai:

Miškinis A. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida (iki 1969 m). Rokiškis. Miestas. Kraštas. Žmonės. – Vilnius, 1999.

Motuzas A. Kalvarių Kryžiaus keliai Lietuvoje // *Gimtasai kraštas*, 2, 2009. Rokiškio Šv. Mato Evangelisto bažnyčios archyvas.

Rokiškio krašto muziejaus archyvas, byla 1 (3).

Rokiškio Kalvarių koplytėlė Velniakalnyje. Nuotr. Albino Kuliešio

Tikroji Lietuva Alės Rūtos prozoje

Profesorius
VITAS AREŠKA

Kūrybos šaltiniai

Šį straipsnį ketinau pavadinti „Antroji Lietuva rokišketės Alės Rūtos kūryboje“, turėdamas galvoje rašytojo, kritiko, Laisvosios Europos radijo lietuviškųjų laidų korespondento Bronio Railos knygą „Kryžkelės“ (1989), kur jis pabrėžia kelias, net keturias tėviškes, Lietuvos sampratas ir rašytojų generacijas. Pagal jį pirmajai generacijai priklausytų tie, kuriems tikroji Lietuva buvo Nepriklausomybės laikai. B. Raila primena vieno neįvardyto prozininko apsakymą, kuriame minėti rašytojai su pašai pa vadinami „senosios istorijos konsulais, praeities išnarom, apkurtusiais beethovenais“ (16, 41). Taip sakdamas, turėjo galvoje visus Lietuvos senosios kartos rašytojus, tarp jų ir gyvenančius išeivijoje. Tos, pirmosios, kartos rašytojų beveik nebeliko. Viena iš jų dar gyvuojanti Alė Rūta (Elena Nakaitė-Arbačiauskienė), lapkričio 3 d. pažymėjusi savo 95-ąjį gimtadienį. Tai itin produktyvi rašytoja, keliasdešimties knygų autorė. Ne viena knyga buvo įvertinta įvairiomis premijomis. Jeigu jos kūryba būtų buvusi laiku prieinama mūsų kritikams ir skaitytojams, ji galbūt stovėtų tarp stipriausių lietuvių prozos meistrų. Tačiau ilgai, kaip ir visa lietuvių išeivijos kūryba, bus įvertinta ir įeis į lietuvių literatūros istoriją. Amerikietiškos kultūros fone lietuviškam

Elena Viktorija Nakaitė, 1933 m.

jaunimui, net dukrai ir sūnui nelabai buvo suprantamas motinos askevizmas, nostalgija ir pasiaukojimas Lietuvos interesams. Dukra Vijolė Arbas straipsnyje „Bloga ta mano mama“ su tam tikra ironija taip rašė apie savo motinos priešišumą amerikietiskai kultūrai ir jos madoms.

„Pirmas didelis mamos nusižen-gimas – ji niekada nebuvo madinga. Pavyzdžiui, visada turėjo tokį keistą krikščionišką požiūrį, kad ne kūnui, o sielai reikia skirti dėmesį. Kokia nesąmonė! Argi kas mato tą sielą? Ji niekada nebuvo panaši į tikrą po-niutę. Neatsimenu, kad būtų ėjusi į kirpyklas, dariusi makiažus <...> Jūs net negalite įsivaizduoti, kaip

ji kankindavo mus, vaikus, kai mes augome! Visą savaitę vargdavome lankydami valstybės privalomą mo-kyklą. Mano mamos supratimu, tai nebuvo pakankamas išsilavinimas, nes nemokė lietuviybės, o jai tai buvo būtina. Tempdavo ji mus anks-tyvais šeštadienio rytais į kitą miesto galą. Ir kam? Vien tam, kad pasimo-kytume lietuvių kalbos, literatūros istorijos, geografijos – visų tų mums visiškai nereikalingų mokslų. Čia mūsų nuomonės su broliu sutapda-vo – daug svarbiau šeštadienio rytais žiūrėti animacinius filmus, negu vaikščioti į nereikalingą mokyklą. O ar mama gerbė demokratiją, ar ji kreipė dėmesį į mūsų norus ir tei-ses? Ne! Net nesiklausydavo mūsų skundų. Sodindavo į mašiną ir vėl veždavo į tą „lagerį“. Jokios pasirinkimo laisvės nebuvo“ (17).

Šios publikacijos neturėtume vertinti kaip pasipiktinimo motinos norais. Ji – savotiškas raktas į visą kūrybą, kurioje nuolat priešprieši-nama dvasiška Lietuvos gyvenimo senovė ir modernioji Amerika, kurioje modernumas naikina dva-singumą. Todėl beveik visų romanų kompozicijos paremtos tų dviejų pasaulių priešpriešinimu. Viena interviu ji taip ir suformulavo savo kūrybos credo: „Visų mano knygų alfa ir omega – nostalgija. Gimtinė. Kaimas, kur užaugau. Rytų Aukš-taitijos kaimas, kuriame žmonės gal ir buvo skurdūs, bet dažniausiai

sveiki siela. Kur tikėjimas, darbo meilė, šventės ir savi papročiai gavinio, guodė ir mus į gyvenimą vedė tiesiu keliu“ (18). Nemanau, kad Alė Rūta nesuvokė, jog laiko nesugrąžinsi, bet sugrįžimas kūrybinėje fantazijoje tampa dvasine priemone, savotiška estetinė forma, suteikia vaizdui konkretumo iliuziją. Kitaip menas negalėtų egzistuoti.

Jau pirmasis Alės Rūtos romanas „Trumpa diena“ (1955) išsiskyrė gyva, spalvinga, poetiška kalba, Rytų aukštaičių tarme nuspalvintais autentiškais tekstais. Autentiškumas ir natūralumas – tiesiog stulbinantys. Šia prasme ji lenktyniauja su Juozu Baltušiu, stovi šalia Mariaus Katiliškio ar Pulgio Andriušio prozos. Pavyzdžiui, tarmiškas kalbėjimas, archaika šiandien turi labiau estetinį, o ne komunikacinį svorį. Tiesiog maga pacituoti ištrauką.

„– Amil, ar girdi? Gal vyskupa lauki, ar kas? Tai raike vakar apstvar-kyt. Dabar švintej pradėjai dulkintis, ir grieka nebebijai!

Amilja atsigręžė į seserį, įsi-sprendė į šonus ir prapliupo:

– A tu, panyt, lipk na pečiaus! Ir graitai prauskis, taisykis...

– Žinau, kad aisma vakaruotų. Ale da unksti, tai viena. A untra – kam tau to gričela teip cackint?

– Kad darau, tai gal žinau...

– Jeigu žinai, ir man pasakyk, a nespūsk čia kaip perekšla višta.

– Durne, aš tau gera darau.

– Man? – susidomėjo Bronė. – Nu, tokia gera da nigdi nebuvai.

– Tau. Ar tu išmanai? Būč viškai nesakius. Apstvarkius, sutikus žmones kaip raikia. Žinau gi tavi – ožka. Da bliaut pradėsi arba, pakėlus uodegų, išzyliosi. Take žmones!

– Kake žmones? Sakyk, ką čia zauniji!

– Praše tau nesakyt. Iš nežinių norėja užvirst. A va ir išplepėjau, – kiek nusivylusi pati savim, klestelėjo

ant suolo Amilja, bet susilaikyti nekalbėjus jau nebegalėjo.

– Ką išplepėjai? Aš nieka nežinau. Sakyk, ar tau protas maišas, Amil!

– Piršliai. Pumputis iš Varlių, tas bagočius atvažiuoja tavį. Šnipštelaja man ją susiedas, piršlys bus. Saka, Untanas nusižiūrėja tava seserį, ramybės man neduoda.

Bronė žodžio negalėjo ištarti iš nustebimo. Tik žiopčiojo, žiūrėdama į Amilją, ir pamažu lipė nuo krosnies.

– Taigi sukrusk! – riktelėjo Amilja. – Taksai bagočius, du valakai, kumelį turi...“ (1,103).

Jei šis pasakotojo dialogas būtų perteiktas bendrine lietuviška kalba, jis prarastų autentišką, o tai šiandien net ir patiems Rytų aukštaičiams jau yra savotiška egzotika, gryna estetika, panašiai kaip modernistinė šių dienų dailė. Turime savotišką paradoksą: realistinis, natūralistinis stilius virsta modernistiniu. Pirmiausia skaitytoji į akis krinta forma, o vėliau ir turinys. Čia jis pajunta ne tik tikrąją senojo kaimo psichologinę atmosferą, buitį, papročius, šventes, bet ir nesulaikomą laiko tėkmę, šiuo atveju, – jaunų merginų svajones, viltis, gal net pavydą, bendrus egzistencinius pradus, – kur slypi gyvenimo prasmė? Visoje savo kūryboje Alė Rūta nepritaria minčiai, jog laimę galima pasiekti per turtą. Panašią mintį akcentavo ir romane „Trumpa diena“. Tiesa, panašios kompozicinės koncentracijos Alė Rūta nepasiekia pagrindiniame tekste, kur pasakoja remdamasi bendrine kalba. Gal pernelyg pasiduoda emocijoms, todėl tekstas kartais nemotyvuotai išsipučia. O ypač autentiškai skamba veikėjų, priklausančių senųjų lietuvių sodiečių kartai, dialogai. Pirmieji lietuviai, įsitaisę Amerikoje, kartais stengiasi išsikviesti gimines, buvu-

sias sužadėtines ar žmonas, nors jų atvykimas dažnai jau nebedžiugina, nes jos nebe tokios žavingos kaip svajonėse. Taip Kazimieras Martišiūnas iš romano „Pirmieji svetur“ išsikviečia buvusią sužadėtinę Praniutę Pragulbyčią.

„Tavo žodžio laukiau, Kazimierėli... Un tavi atvažiavau, būtų smertelnas griekas kitam pasižadėti... – Visai atvirai pasisakė Pranciška, kai jau Kazimiero pirktas aukso žiedelis gulėjo skrynutėje ant stalo, belaukiant vestuvių dienos“ (7, 114).

Alė Rūta pažino Lietuvos tikrovę tik kaip savo jaunystės tikrovę. Gyvendama svetur, rašydama vis naujus kūrinius, ji nuolat grįždavo, prisimindavo, vaizduodavo tą jaunystės tikrovę, smetoninės Lietuvos įvykius ir faktus, biografijos momentus. Visa tai pasitarnavo ne vienos knygos siužetui. Fabulų iš sovietinės, dabar sakome – kolonijinės, realybės nedaug teturėjo: tik 1940–1941 metus. O pereiti į gryniosios fantazijos erdvę jai nebuvo priimtina. Romano „Kelias į kairę“ (1964) herojaus rašytojo Antano Pušinio lūpomis ji tarsi išsako ir prieštarinę savo kūrybos nuostatą: „Nenoriu aprašyti žmogaus, kurio aš nepažįstu, kurio gyvenimo tikslo nežinau. Apysaka turi ką nors pasakyti, romano herojų gyvenimas turi palikti kokią išvadinę mintį <...> Kas aš? Svajotojas, realistas? Mano užsimojimai pralenkia net svajones. Jau besimokydamas rašiau. Jau tada kūriau vaizdą prie vaizdo, svajodamas parodyt pasauliui savo vaizduotės galias. Bet visada norėjau aprašyti realų žmogų, realų gyvenimą. Tik pats buvau nerealus. <...> Ir todėl nebuvo sėkmingas rašytojas, nors mokėjau valdyti plunksną. Realybės ir nerealumo susidūrimas mano raštus išblukindavo. Galbūt dėl to, kad aš aprašiau ne tokį gyvenimą ir žmogų, koks jis yra, bet kokį

Rašytoją Alė Rūtą knygos „Kelias į kairę“ pristatyme sveikina kraštiečių rašytojas Juozas Tininis, Kalifornija, 1962 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Po Alės Rūtos knygos „Kelias į kairę“ pristatymo visuomenei Kalifornijoje, 1962 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

aš norėčiau matyti. Savo raštuose aš nejučia viską reformuoju. Tai yra pasakęs kartą mano mokytojas.

Bet ar aš galiu būti kitoks, negu esu?

Be to, aš esu kryžkelė. Esu Europos ir Amerikos kultūrų kryžkelė. Širdyje aš – europietis, lietuvis, mokyklą išėjau amerikietišką“ (1,610–611).

Perskaičius Alės Rūtos kūrybos visumą, junti, kad tos kūrybos herojus yra pati Alė Rūta. Jos kančia, svajonės, vizijos, jausena, emocinė reakcija ar intelektualios sugestijos. Nepaprastai įvairi ir turtinga asmeninė patirtis, klajonės, kūrybinės aspiracijos dažniausiai paremtos biografiniais įvykiais. Apie tai jau esu rašęs knygoje „Rokiškis“ (1999). Kai kuriuos svarbius biografinius faktus dar primenu. Ji gimė Petrapilyje 1915 m., bet tikroji gimtinė – Rudžių kaimas Kamajų valsčiuje. Kamajus išgarsino Antanas Strazdas, o netoli Malaišiai, iš kur kilęs Juozas Tumas-Vaižgantas buvo Alės Rūtos motinos Emilijos Sklėriūtės iš Kunigiškių kaimo krikštatėvis. Impulsyvi, subjektyvi emocinė reakcija į įvykius ir žmones Alės Rūtos kūryboje labai primena vaižgantiškąją tradiciją.

Gyvenimo pradžioje pasaulėjautą formavo Rytų Aukštaitijos moralinė,

psichologinė ir kultūrinė atmosfera, tėvų įtaka. Alės Rūtos tėvas Jonas Nakas buvo ne tik darbštus, tvarkingas ir ambicingas ūkininkas, bet ir kūrybiškas žmogus, kūrė eiles, talkino dukrai iš rusų kalbos verčiant Ivano Bunino novelę „Mokytojas“. Motina – Emilija Sklėriūtė – žinomo dailininko Kajetono Sklėriaus sesuo, stengėsi išmokyti dukrą, leisti į Rokiškio gimnaziją, kurią Alė Rūta baigė 1934 metais. Autobiografinėje knygoje „Laiškai jaunystei“ (1977) ji smulkiai, su nostalgija aprašo gimnazistiškas dienas, pirmuosius savo kūrybos žingsnius, prisimena didelį įspūdį jai padariusius mokytojus. Kaip sėkmadieniais gimnazijos katalikai eidavo į mokinių bažnytelę mišioms, kaip ateitininkai rinkdavosi bažnyčios rūsyje ir, nesisibaimindami Pšezdzeckių karstų, giedodavo ateitininkų himną. Smetoninė valdžia palaikė skautų organizaciją, o ateitininkus, kaip rašytoja sakė, stūmė į katakombas. Jau tada pradėjo formotis jos demokratinė pasaulėjauta ir filosofija. Žiaurumas, smurtas prieš žmogų dėl jo religinių įsitikinimų, rasinės ar tautinės priklausomybės jai buvo visiškai nepriimtini. Romane „Žvaigždė viršum girios“ vienas iš veikėjų nusiteikęs kryžiuočius fiziškai sunaikinti.

„Montvila:

Sutraiškyti iki vieno juos.

Klausigaila:

Jie tarp savęs irgi tą patį kalbasi sutraiškyti mus. O kaipgi gali žmogus žmogų trauškyti? A? Pasauly visiems leista gyventi“ (2, 11).

Jau šiame pirmajame Alės Rūtos romane formavosi individualus jos stilius, išryškėjo balansavimas tarp poezijos ir prozos. O romantiška praeitis iš toli atrodė kaip pasaka. Todėl ir stilius kryo į poeziją, lyrinę retoriką. Štai žodžiai apie paliktą tėvynę: „Tu esi gyvas žmogus. Tu – simbolis: šviesa praeity, pro rūkus kylanti saulė ateičiai. Abi šviesos drauge apglobia tolius tolimuosius, susemia ilgus metus. Tu – žiburėlis, aiškiai spindintis, neužgėstas; – iš pelenuose blėstančios žarijos įsižėruosianti liepsna“ (6, 49). Tikri vardai ir faktai iš gimtojo krašto nuolat prisimenami net ir tuose kūriniuose, kurių fabulos jau remiasi amerikietiška tikrove, bet lietuviška nuotaika. Todėl prisimenamos Rokiškio krašto vietovės: Rageliai, Mitreliskės, Ruopiškis, Ginvyliai, Prūdiškės ir kt. Poetinis, romantinis nusiteikimas, tėvynės ilgesio emocinė išraiška atrodė netikėta ir pačiai Alei Rūtai: „Keista, kad rašau dabar apie ją ša-

lyje, kur laikas matuojamas pinigų; kur ir man tenka laiką pardavinėti... (6, 60). O buvome kaip nerūpestingi drugeliai ant Dievo delno" (6, 59). Taip jos kūryboje formavosi nuolatinė jaunystėje išgyventos tikrovės ir amerikietiškos, kuri jai neatrodė nei romantiškai patraukli, nei dvasiškai artima, priešprieša. Ypač ryškus tų dviejų pasaulių kontrastas romane „Skamba toluoj“. Vaizduotėje Ginas mato savo seserį Vaivą „narkomanų būry... Mato Ramintą suktų vyrų draugėje... Abi jos su bernais vištgaidžiais, meiliais su vyru ir su nepatyrusia mergina... Pasigėrusių orgijos – ten ir jo seserys... <...> Jam tik 26 metai, o kartais jaučiasi jau pasenęs. Atgaivina, atjaunina abi kelionės į Lietuvą. Ten kitas pasaulis. Tai tėvų praeitis – jų šaknys. Giminės, gentis, istoriniai proseneliai. Ima noras paskaityti ir lietuviškų laikraščių, knygų. Sovietijoje politika apverčiama aukštyn kojom; tėvai galvoja kaip dešiniausi amerikiečiai“ (9, 22).

Lituanistines studijas Alė Rūta pasirinko Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Tačiau dėl materialinių sumetimų teko pereiti į Klaipėdos pedagoginį institutą, kurį ir baigė 1937 m. Prasidėjo darbas mokyklose. Iš pradžių Žemaitijoje, netoli Varnių, vėliau Degimuose, pagaliau arti tėviškės – Juodonių kaime.

1942 m. tęsė studijas Vilniaus universitete ir kartu mokytojavo lenkų mokykloje, pedagoginio instituto pavyzdinėje mokykloje. Dirbo lektore Vilniaus aukštesniojoje technikos mokykloje. Diplominiam darbui vadovavo Vincas Mykolaitis-Putinas. Diplominio darbo temą pasirinko iš Šatrijos Raganos (Marijos Pečauskaitės) kūrybos, kuri atitiko Alės Rūtos pasaulėjautą, lėmė intelektualaus lyrinio pasakojimo stiliaus pasirinkimą, krikščioniškos dorovės, dvasinio tobulumo ir humanizmo idealų

Rašytoją Alę Rūtą Kamajuose su duona pasitiko Kamajų A. Strazdo vidurinės mokyklos direktorius Augustis Tymukas, 1992 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliočio viešosios bibliotekos archyvo

kūrybos programą, kuri kai kam atrodo konservatyvi viešpataujant modernizmui ir postmodernizmui, paneigusiam visuomeninį romantizmą ir socialinį realizmą.

1943 m. Alė Rūta ištekojo už Edmundo Arbačiausko, vėliau Amerikoje išgarsėjusio architekto Arbo, kuris tuomet dalyvavo pagrindžio prieš nacius veikloje. Jam grėsė areštas, todėl 1944 m. abu išvyko į Vieną. Ten gyvena pusbadžiu. Bet Alė Rūta vis vien mėgina tęsti studijas Vienos universitete. Nuolatiniai

Rašytoja Alė Rūta 1992 m. viešėjo Rokiškio krašte. Susitikimo Rokiškio viešojoje bibliotekoje akimirka. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliočio viešosios bibliotekos archyvo

bombardavimai verčia trauktis tolyn į Vakarų. Kresbrono miestelyje gimė duktė Vijolė. Štutgarte dirbo lietuviškame vaikų darželyje, atlyginimą už tai gaudavo cigaretėmis ir maisto daiviniu. Amerikoje gyvenančių vyro giminių padedama, Alės Rūtos šeima išvyksta į JAV. Iš pradžių apsigyveno Detrote, kur pasistatė namelį. 1959 m. persikelia į Kaliforniją, Sakramentą, paskui – į Los Andžėlą. Laikinau apsigyveno pas poetą Bernardą Brazdžionį, kol įsigijo savo namą Holivude, kur

Alė Rūta savo namų bibliotekoje, 1991 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliočio viešosios bibliotekos archyvo

išgyveno trejus metus. Dirbo filmų reklamos korespondente. Moralinė Holivudo atmosfera nepatinka Arbų šeimai. Todėl nuo 1965 m. visam laikui apsigyvena Santa Monikoje. Iki pensijos dirbo madingų drabužių parduotuvėje. Gyvenant Detroite, gimsta sūnus Arimantas ir duktė Rasa, vėliau žinoma dailininkė. Arimantas išgarsėjo kaip mokslininkas, bet gaila, palyginti, jaunas tragiškai žuvo. Jo atminimui Alė Rūta paskyrė elegiškos nuotaikos lietuvių ir anglų kalba eilėraščių knygą „Tyloj kalbėsi“, kur apmąsto trapų žmogaus likimą, gamtos abejingumą žmogaus skausmui. Visoje Alės Rūtos poetinėje kūryboje vyrauja filosofinis pradas – apmąstomas laikas, vienišumas, tyla, tamsa, šviesa, senatvė ir jaunystė. Poezija nėra pats stipriausias jos žanras. Neišryškėja individualus braižas, kartoja žinomos klasikinės intonacijos, liūdesio motyvai. Man regis, ji būtų labiau išlošusi, jei būtų atsirėmusi, pavyzdžiui, į Henriko Radausko ironišką, šelmiško stiliaus tradiciją, kurios atgarsius juntame eilėraštyje „Priėjau nuobodžio krantą“:

*Ir liūdna, kai amžius temsta,
kai raidžių nebematai,
Kai vadina tave jau „tamsta“,
ir nukalbi jau ne apie tai
(14, 67).*

Vaizduotėje sukurta lietuviška sala Amerikoje

Realioji sala, lietuviškumo oazė, kultūrinis centras buvo pačios Alės Rūtos namai Santa Monikoje, kur vyko susitikimai, pokalbiai, diskusijos, kūrybiškų žmonių pasisvečiavimai, kuriuose dalyvaudavo ir keliautojai iš Lietuvos. Ta tikroviška medžiaga su kūrybine fantazija įprasminama romanuose „Kelias į

kairę“ (1964), „Vieniši pasauliai“ (1968), „Daigynas“ (1987), „Margu rašto keliu“ (1987), „Mėlyno karvelio šviesa“ (1990), novelėse „Po angelų sparnais“ (1973) ir kt.

Iš Lietuvos pasitraukė didelė lietuvių rašytojų dalis. Išstumtieji, taip Alė Rūta vadina išeivius, išsivežė ir savo meninius įsitikinimus. Bet ir apsigyvenę svetur, jie diskutavo, polemizavo, reiškė įvairias savo pažiūras. Visa tai atsispindi Alės Rūtos kūryboje. Ji neprimeta savo pažiūrų, bet ir neatsisako jų. Pavyzdžiui, ji nemano, kad modernizmas yra vaisinga kryptis. „Jų pretenzija, kad ne daiktų paviršių rodo, o jų vidų... O man kartą žybtelėjo mintis, kad jie ne daiktų, bet savo vidų rodo... Vidų tamsų, chaotišką, purviną... Ir, svarbiausia, dvokia jų puikybė: viskas, ką aš darau, yra didinga, nepaprastai įdomu ir puiku, vis tiek kaip bepavadintum... O įdomu vien dėl to, kad aš tai darau, o ne kas kita...“ (3, 129). Pripažindama, jog menas prasideda ten, kur baigiasi reikalingumas. Jis yra švytėjimas virš reikalingumo, bet jo tikslas – skatinti žmogaus tobulėjimą, augimą. Tikras gyvenimas – tai noras žengti pirmyn ir kilti aukštyne, išpildyti žmogišką užduotį su kaupu. Ne pasinaudoti gyvenimu, o duoti, ką nors palikti (3, 93).

Išeivijos literatūros kritika kartais priekaištavo Alei Rūtai dėl polinkio į klasikinį realizmą, net natūralizmą ar mėgėjiškumą. Lygindamas Alės Rūtos romano „Trumpa diena“ kaimo tarnaitės Bronės paveikslą su ekspresionisto Vinco Ramono apysakoje „Šalti vandenys“ (1956) padienės darbininkės Daratos įvaizduotu likimu, žymus literatūros tyrinėtojas Jonas Grinius kritikuoja, jo manymu, nepateisinamą šablonišką schemą traktuojant tarnaičių, kartais vadinamų senmergėmis, davatkomis, greitesnį negu šiaip merginų ydingą pasirinkimą, de-

gradaciją. Tas šablonas, jam regis, tęsiasi nuo A. Vienuolio „Paskenduolės“. V. Ramonas savo antinaturalistinėje apysakoje paneigia tuos šampus, atskleidžia dvasinį Daratos švytėjimą, o Alė Rūta, „pasakodama savo Bronės trumpo gyvenimo ilgą biografiją, neišvengė natūralistinio pomėgio padaryti tą simpatingą merginą nėsčią, tartum nelegalūs seksualiniai santykiai būtų esminis bruožas kaimo tarnaitėms“ (15, 389). Tai nestebina, nes Alė Rūta buvo išauklėta krikščioniškos kultūros ir tradicinės moralės dvasia. Jos jaunystės laikų merginos manė, jog net pasibučiavimas su mylimuoju gali baigtis nėsčiumu.

Kaip ten bebūtų, Alė Rūta savo kūryboje gana plačiai aprėpė įvairių kartų išeivijos gyvenimą, atskleidė jų išgyvenimus, siekius ir viltis, skirtingą gyvenimo prasmės sampratą. Kaip tik toji kūrybos dalis tapo itin aktuali šiandien, kuomet, išeivių, smarkiai pagausėjo. Nuotaikos, požiūriai, likimai ima stebinamai kartotis. Vieni ieško laimės ten, kur pinigai, o jų greitai galima užsidirbti Amerikoje, kiti ieško egzistencinės prasmės, – orietuojasi į dvasinį gyvenimą; ir klausia savęs, kam mes čia atvažiavom? Vieniems Amerika atrodo aukso šalis, kitiems – dvasinė dykra, nes širdies nepalietė nei Amerikos tradicijos, nei jos grožis. Bet badavusiems pokario lageriuose Amerika tikrai atrodo kaip sotaus gyvenimo šalis. Romanas „Kelias į kairę“ Feliksas Pušinis ir Pranas Bartis įsteigė Dainorynės ūkį, savotišką lietuvių gyvenimo salą, daugeliui – gimtines metaforą. Jos steigėjai ja didžiuojasi. „Dirbt, kombinuot, galvot, plėst, gerinti... Tada gyventi galima, – kalba Bartis. O Dainorynė jau stiklinė. Tokią retas dabar turi. Tai ne kaimynas, kuris Ameriką man išpiršo. Sako, jam visa atėmė rusai, o paskui ir pats nuo kulkelės žuvęs. Štai kodėl

Brangieji,
 ačiū jums, kad skaitote. Malonu parašyti
 Rokiškį, nes žmonės čia optimistiški, draugiški,
 vaitingi. Ke tik antikau, paliko grašų įspūdį.
 Šią kartą liepos 1-ąsias dienas daug Rokiškio
 gyvybių pamaciau; ypatingai giles įspūdis paliko
 L. Seplos kūryba.
 Jūsų bibliotekoje gera buvo pamatyti ir savo
 knygas. Ačiū visiems už dėmesį. Ačiū tiems,
 kurie skaitysite ir mano knygeles.
 Vis mane vėl ir vėl trauks atvažiuoti
 į Rokiškį. Gal ir teks? Penktadienis. O gal
 kada ir vėliau? — — Alė Rūta

1992.04

Išėjimo rašytojos kraštiečių
 Alės Rūtos įrašas Rokiškio
 Juozo Keliuočio viešosios
 bibliotekos Svečių knygoje

myliu Ameriką! Čia gyventi gali-
 ma! Dirbi kaip užkinkytas jautis,
 bet gali gyventi kaip žmogus“ (1,
 506–507). Tačiau ir materialistui,
 pragmatikui vis dėlto kažko reikia
 sielai, vidiniam pasitenkinimui.
 Taigi, ir Bartis nori, kad aplinki-
 niai apie jį gerai kalbėtų. Kartais
 jam atrodo, jog čia ne sava žemė.
 Svajoja apie sugrįžimą į Lietuvą.
 Bet greit nusišpjauna sakydamas,
 kad svajoti jis palieka mokytiems,
 tiems, kurie rašo knygas, ir patys tas
 kvailystes skaito. Vienas iš romano
 „Daigynas“ veikėjų inžinierius
 Algis Martišiūnas, aukštai užkopęs
 karjeros laiptais, apskritai negalvoja
 apie Lietuvą ir lietuvius. „Kas man
 rūpi – kiti lietuviai? Kiekvienas savo
 kailį saugo“ (8, 78).

Tai vis tos kartos žmonės, kurie
 dar jaučia savo šaknis su Lietuva,
 kažkada gal net laikė save patrio-
 tais. O kaip su jaunimu? Alė Rūta
 daug iliuzijų neturi. Tėvams sunku
 priversti skaityti lietuviškas knygas,
 mokytis gimtosios kalbos. Algis
 Martišiūnas priduria: „O nauja
 karta? Ji Lietuvos nepažįsta, jai
 nostalgijos nėra“ (8, 454). Jaunimas
 šaiposi iš lietuvių liaudies šokių ir
 dainų. Didžiulė kultūrinė atskirtis

tarp vyresniosios ir jaunesniosios
 kartos. Močiutė dainuoja savo gra-
 žiausią liaudies dainą apie berželį
 svyruonėlį, kurią pertraukia vaikaitės
 paleisto patefono garsai.

„– Gaile, tu velniūkšti, sutru-
 pinsiu aš kada tą patefoną! O tam
 negrui – tai tik per snukį! Už tokį
 dainavimą...“

– Senelyt, čia man gražiausia
 plokštelė...

– Varle tu, rupužiuk, išmanai
 tu, kas gražu! Vemt verčia, suka
 net vidurius, galvą griežia tos tavo
 prakeiktos plokštelės! Pamatysi, su-
 grūsiu kada visas į šiukšlių statinę,
 kad ir pinigų už jas mokėjai.

– Aš jas išsivešiu, senelyt.

– Vežkis! Vežkis jas į pragarą,
 tegu velniai jų klausosi!“ (1, 491)

Tėvai norėtų, kad jų atžalos kur-
 tų lietuviškas šeimas, dukros tekėtų
 už lietuvių. Bet su tais norais pana-
 šiai kaip ir su tomis dainomis. Pasi-
 rinkimas milžiniškas, o lietuviškai
 tame fone atrodo šiek tiek žiopiški.
 Dukra motinai atšauna, kai ta ją
 įspėja dėl pasirinkimo: „Don't nag
 me, mamyte! Savim rūpinkis, o ne
 mano gyvenimu!“ (4, 81). Kitame

romane „Mėlyno karvelėlio švie-
 sa“ pasirinkimo motyvas kartojasi:
 „Mama vis šaukia: lietuvių, lietuvių! O
 kur lietuvių rasi? Yra pora tokių žio-
 plių... Nei susikalbėti su jais galima,
 nei jie atsižvelgia... Amerikiečiai?
 Visi vienodi: kaip manekenai. O tas
 iš Pietų Amerikos – tikrai kitoks!“
 (12, 199). Vartotojiškoje visuome-
 nėje, kurioje ir mes dabar pradeda-
 me gyventi, klesti individualizmas.
 Kiekvienas atsako už save. Net tau-
 tiniai interesai, kuriais ypač rūpinosi
 vyresnioji emigrantų karta, jaunimą
 vis mažiau jaudina. Keturiolikmečiai
 jau nebekalba lietuviškai. Todėl ir
 dabartiniais lietuvių emigrantams
 nevertėtų turėtų iliuzijų dėl savo
 vaikų. Alės Rūtos pastebėjimai ypač
 autoritetingi.

Pramogų ir malonumų erdvėje
 gana greitai nuklystama į greitų,
 bet trumpalaikių malonumų dugną
 ar net patologinius iškrypimus,
 kriminalinį purvą. Šiaip Alė Rūta
 idealizuoja savo tautiečius, bet jai
 geriau sekasi vaizduoti žmones su
 trūkumais. Idealų nedaug. Net ir
 taurūs žmonės pradeda abejoti. Į
 Alės Rūtos kūrybą įsiterpia vidinis
 dialogas, vidinis svarstymas. Štai
 romano „Vieniši pasauliai“ toks

Elenos Viktorijos ir Edmundo Arbų šeima. Vyriausioji duktė Vijolė Elena (viduryje viršuje), sūnus Arimantas Edmundas ir jauniausioji Rasa Emilija Ona

teigiamas herojus Girdenis „atidavė savo laiką, sveikatą, mintis ir jausmus idealams, Tėvynei, laisvo ir doro žmogaus ateičiai. Ką jis laimėjo? Realistų akimis – nieko. Tik viską pralaimėjo. Ar idealai pasiekti? Ar bus pasiekti? Kas žino. O pats jau baigia ištirpti savo skurdžiamame gyvenime“ (4, 208). Idealumo daug kas ilgisi. Viena iš romano „Daigynas“ personažų Ieva kalba sau: „Bet man vis nesiseka. Tai koks „nečesėlis“, „tai įkyrus, tai mėgina mane užgauti, ar puikybės pilnas, neįdomus, mėmė... Vis nerandu ir nerandu tikrojo“ (8, 244).

Pasakotojos kalboje irgi nemažai specifinių žodžių, artimų tai aplinkai, kurioje rašytoja gyvena. Pavyzdžiui, suvėjimas, parengimas; respektuoti, admiruoti; apartmentai, dženitoriai ir kt. Aplinkos kultūros niuansai neišvengiamai įsilieja į tekstą.

Stebėdama svetimėjančią pasaulį, Alė Rūta nuolat grįžta į praeitį, gimtinę, jaunystės dienas. Visa tai paveikia romanų kompozicinę struktūrą ir stilių. Susilieja dvi priešingos erdvės – miela vaikystės, jaunystės prisiminimuose iškylanti praeitis ir nelimpanti prie širdies

civilizacija. Todėl kiekvienas garsas primena tą pirmąją realybę. „Kažkur toli girgžteli, tarytum svirtis, o gal mama vandenį semia? Gal gyvulius girdo? O gal puodams papildyt neša vandenį į gryčią? Krosny žabų kūlelis smilksta, blynai džiūsta iš lėto – sausi žirniniai blynai. Skanūs, šilti“ (5, 8). Priešprieša, kontrastas pasakotojai sukelia daug jaudulio, emocijų eiliuotų ir neeiluotų proveržių. Kai kurie kritikai tai vadintų sentimentaliu stiliumi. Bet jie apibūdina Alės Rūtos kūrybinę asmenybę, jos individualų mąstymą ir moralinę poziciją. Dabartinė lietuvių literatūra savotiškai vengia moralinės, idėjinės pozicijos, bet, man regis, kada nors teks prie jos grįžti.

Mažėjantis atstumas tarp autobiografijos ir fantazijos

Analizuodami naujausią literatūrą, nesunkiai pastebime, kad meniniuose tekstuose vis aiškiau pastebimi autobiografiniai prisipažinimai. Tiek prozoje, tiek poezijoje. Ir autentika, ir tikroviškumo iliuzija tampa vis svarbesnės. Sovietmečiu,

kada politiniai motyvai, kolektyvinė veikla privalėjo būti kūrybos centre, subjektyvi pasakotojo, autoriaus nuomonė slėpėsi už vaizduojamų siužetų, buvo įprasminama perkeltniuose vaizduose ir metaforose, o dabar asmenine patirtimi, biografija paremti siužetai kaip tik ir išreiškia tą autentiką, kuri skaitytoją labai patraukia. Neatsitiktinai knygynų lentynos lūžta nuo biografinių nuotykių aprašymų net ir tokių popso herojų, kurie dar net neturi tikrosios savo biografijos. Tokia reakcija į buvusią politizuotą kultūrą.

Visai kas kita, kai mes vertiname beveik šimtmetį nusitęsusią biografiją ir tautos likimo istoriją, biografiją tikro kūrėjo, sujungusio autentiką ir meninės vaizduotės jėgą. Alė Rūta jau prieš pusšimtį metų pasirinko panašią kryptį. Ji savotiškai suartinė romantinį, poetinį, kartais net sentimentalų stilių su natūralistiniu stiliumi ar ekspresionistiniais elementais. O kartais – su beletristika, dokumentika, psichologine analize, vidiniu dialogu. Nors tekstai ištęsti, bet dėl stilistinės įvairovės nėra nuobodūs. Autorė pabrėžia, kad visa pavaizduota tikrovė yra tikroviška. „Žmonės, apie kuriuos čia rašau, – tikri ar netikri? Argi tai svarbu? Visa, kas mano mintyse – tikra: visa, kas tavo mintyse, – tikra“ (6, 124). Tikros vietovės – Rokiškis, Kamajai, Rageliai, Svėdasai, gimtasis Rudžių kaimas; etninei vietai būdingi vardai ir pavardės – Tamošius, Feliksas, Emilja, Marjona, Kastutė, Sklėriai, Pečiūros, Matuzoniai, Nakai ir kt. – išreiškia ne tik etninę informaciją, bet suteikia ir estetinį krūvį.

Tikrais gyvenimo faktais ir jų apmąstymais paremtos knygos „Motinos rankos“ (1961), „Broliai“ (1961), „Laiškai jaunystei“ (1977), „Tarp ilgesio ir tėviškės“ (1987), „Vargingos tėvynės vaikai“ (2000), eleginės mintys tragiškai žuvusiam sūnui Arimantui „Tyloj kalbėsi“

(2002). Vėliau šios elegijos įdėtos į eilėraščių rinktinę „Taip ir praeina sekmadienis“ (2005).

O knygoje „Margu rašto keliu“ (1987), „Mėlyno karvelėlio šviesa“ (1990) apmąstomas žymių kultūros žmonių likimas bei laiko neišdildoma jų reikšmė lietuvių tautos meninei sąmonei. Pirmojoje – prisiminimai apie Bernardą Brazdžionį – vieno žymiausių XX amžiaus lietuvių poetų gyvenimą tremtyje, jo kūrybos likimą Lietuvoje. Alė Rūta akademiškai neanalizuoja šio poeto kūrybos, o daugiau kalba apie gyvenimiškas, moralines poeto pozicijas, kultūrinę aplinką, kurioje jis gyveno. Primena buitines smulkmenas. Pavyzdžiui, kaip Biržų gimnazijoje poetas, nukritęs nuo laiptų, susižeidė kojas sąnarij, ir tai atsiliepė visą gyvenimą. Arba be galo gyvas pasakojimas apie tai, kaip B. Brazdžionis vokiečių okupacijos metais kreipėsi į mairisto kortelės skirstančios kontoros valdininką prašydamas poros litrų degtinės. Šis prašymas tiesiog apstulbino valdininką. O tos degtinės reikėjo papirkti vokiečius gaunant leidimą išvykti į Vokietiją, nes artėjo bolševikai.

Kurį laiką ir pati Alės Rūtos šeima glaudėsi B. Brazdžionio šeimoje, priklausė jo bičiulių ratui, todėl toje beletristinėje knygoje visi faktai yra tikri. Alė Rūta ne tik vardija faktus, bet ir išreiškia emocinį ryšį su jais. Kartais pakiliai retoriškai, kartais emocionaliai poetiškai, bet niekad neabejingai. Kažkada iškilingai buvo palyginta:

„Mūsų ryto saulė – Maironis“: – Nepriklausomybės ryto, valstybės prisikėlimo, kai tirpo baudžiavų, vergijų ledai, kai valėsi po karo griuvėsiai.

Galima gretinančiai apibūdinti kitą poetą:

„Mūsų naktų žvaigždė – Brazdžionis.“ – Tremties naktų. Nedalių,

Edmundas ir Elena Arbai (pirmajame plane) su vaikais bei anūkais. Iš kairės: Vijolės sūnus Janus Kimo, Rasa, marti Nancy ir Arimantas su dukrelėmis Ale Rūta ir Audra Marina

materialėjimo, nutautėjimo, pasimetimo naktų“ (10, 17).

Knygoje nušviečiamas kūrėjų ir rašytojų ratas, kurie buvo artimi ir Alei Rūtai, ir B. Brazdžioniui. Tai rokiškėnas Juozas Švaistas, nuo Obelių kilęs Juozas Tininis, nuo Panemunėlio – Kleopas Jurgelionis. Kalifornija ir Nevada – artimos Amerikos valstijos (tartum Lietuvoj Rokiškis ir Biržai). Tarp artimų bičiulių – Benediktas Babrauskas, Stasius Būdavas, Jurgis Gliuda, Pulgis Andriušis, Stasys Santvaras, Paulius Jurkus, Antanas Gustaitis. Daugelio tų draugų ir Lietuvių bendruomenės tarybos ir fondo narių nebėra tarp gyvųjų. Taip pat ir Bernardo Brazdžionio. Atsimename, kaip, atgavus Lietuvos nepriklausomybę, buvo sutiktas poetas. Kažkada jis nusivylė Amerikos gyvenimu. Taip pat ir lietuvių gyvenimu. Alė Rūta prisimena: „Viename literatūros vakare, Angelų mieste, net daugiau susipažinta, išsikalbėta. Poetas buvo tada kažko prislėgtas: girdi, publika nebenori savo rašytojų kantriai išklausyti, girdi, programų metu triukšmas, nebėra ko stengtis, nei kam rašyti, nei kam skaityti...“ (10, 18). Amerikiečiai mokė produkuoti, o ne svajoti“ (10, 33).

Ar ne tas pats kartojasi dabartinėje Lietuvoje? Alės Rūtos raštai įdomūs dar ir tuo, kad juose išpranašauti kai kurie dabarties reiškiniai.

Knyga „Margu rašto keliu“ praturtina požiūrį į lietuvių kultūrą, visai kitaip reikalauja žvelgti į kūrėją, gilintis ne tik į jo vidinį pasaulį, bet ir analizuoti išorinę aplinką, šeimos santykius, ryšius su plačia kultūrinio konteksto erdve. Ir ryšius su buitine realybe. Alė Rūta visai stengėsi palaikyti išeivijos kūrėjų optimizmą. Jos namai buvo tarsi kultūros oazė. Štai vienas iš kvietimų, tarp jų ir B. Brazdžionio šeimai. „Kviečiu į mūsų namus drauge praleisti kūrybinės draugystės nekasdieniško penktadienio vakarą. Tarp laisvų neriboto laiko pašnekesių norėtus paryškinti ir šias temas: kūryba: a) rašytojas – kūrėjas, b) rašytojas – ne kūrėjas, c) kūrėjas – estetas, mokslininkas – ne rašytojas. Ar nepoetas gali rašyti apie poetą? Be jokios progos. Ne balius, bet nebadausim ir netrokšim. Nuotaika, apranga – savybinė ar bohemiška“ (19, 4).

Antrojoje knygoje „Mėlyno karvelėlio šviesa“, kurią sudaro trumpos novelės, Alė Rūta jau atsitraukia nuo literatūros pasaulio

ir žvelgia į scenos meną. Šią knygą skiria garsios operos primadonos, dainininkės Vincės Januškaitės-Zaunienės nuo Obelių gyvenimui ir likimui operos scenoje. Alė Rūta ilgisi tikrojo grožio kruvinų karo baisenybių ir tremties realybės fone. Tačiau knygos tikslas – šios primirštos Lietuvoje dainininkės biografija, jos meilė istorijos. Turtingas ir įvairus dainininkės gyvenimas vertas ne vieno romano. Ji mokėjo net 7 užsienio kalbas, apkelioavo daugelį pasaulio šalių, pažino daug garsių aukštuomenės žmonių – menininkų, dainininkų, politikų... Pasakojimas dažnai pereina nuo autorinio pasakojimo prie vidinio monologo. „Jaunystė jau praūžė, numirguliavo laimės vaivorykštėmis. Ir gyvenimo vidurys nuslinko... Liko pareiga – šeimą išrutulioti, užauginti vaikus. Tos pareigos natūraliai atslenka, užgriūva ir paskui nejučia atsitolina, nuslenka ir pradingsta. O dabar – tik atsiminimai“ (12, 158). Knygoje gal ir stinga emocinio, psichologinio betarpiškumo, artumo su knygos veikėja.

Knygą „Vargingos tėvynės vaikai“ (2000) galima vertinti kaip romaną ir kaip beletristinį kūrinį. Pagrindinė veikėja Valentina Samaitė nuo Vaižganto krašto yra tarsi Alės Rūtos antrininkė, kartoja jos gyvenimo istoriją nuo darbo mokykloje pradžios iki kelionės į Vakarų ir į JAV. Knyga skirta mokytojams – tikriesiems Lietuvos šviesuoliams ir doriems žmonėms. Kai kurie puslapiai skamba kaip odės mokytojams. Galvoje turimas ikikarinis kaimas. Per laiko atstumą viskas atrodo ryškiau. Anot autorės, mokytojas buvo išskirtinis moralinis autoritetas. Pasaulyje niekada nebuvo lygybės. Tik mokytojai išsiskyrė. Žemaitės moterys bučiuodavo mokytojų ranką.

„Kaimas be mokytojo būtų gūdas ir tamsus. Miestelis ir miestas be

mokytojų – tartum kelias be gairių, uostas be švyturio. Kaimuose, kur yra mokytojas, per vakarones nebūna muštynių, ne tiek šlitinėja pasigėrusių turgaus ir atlaidų dienomis miesteliuose. Net mažiau tinginių ir apsileidėlių. Tarytum sargyba – žmogiškumo ir moralės, gražesnių papročių ir aukštesnių idealų. Ir tautai, valstybei sunkiais laikais greičiau susitelks pagalba tenai, kur apylinkėj gyvena ir dirba mokytojas“ (13, 69). Žmonių gerumas nepriklauso nuo klasinės socialinės padėties.

Nors vienas veiksmas veja kitą, tačiau gausu ir smulkių detalių aprašymų: sporto švenčių, šaulių, skautų, pavasarininkų sueigų, jaunalietuvių veiklos. Aprašoma apranga, uniformos, vestuvių tradicijos, buitinio gyvenimo detalės; pavyzdžiui, maisto perteklius, atpigusios žąsys. Istorija galvotrūkščiais lekia į priekį. Ateina rusų valdžia, nors žmonės jos nenori. Gražintas Vilnius. „Kaime ėmė sklisti negeros kalbos apie naują valdžią Lietuvoj. Nusigyvenę girtuokliai, iš kalėjimo išėję arkliavagiai, mušeikos ir kitokie gaivalai ėmė įsigėrę ir blaivūs garsiai skųstis turguose, net po pamaldų prie šventoriaus ėmė keikti Smetonos valdžią ir jos neteisybes... Ėmė grasinti turtingiems ūkininkams ir miestelių krautuviniams, kad ‘atsirūgs jiems turtai’, nes jie prisiplėšę iš vargšų, prisisiurbę žmonių kraujo kaip blakės...” (13, 126).

Toliau kaip Holivudo filmuose (Alė Rūta kurį laiką ten dirbo). – pasakojimas lekia į priekį. Pirmoji stalininė okupacija. Atleidžiami seni kadrai, atimamos žemės. Žmonės apima nepasitikėjimas, nerimas, baimė. Prasideda vežimai į Sibirą. Ir štai karas. Vokiečiai sutinkami kaip išvaduotojai. Bet greit paaiškėja, kad naujieji okupantai mažai kuo skiriasi. Vėl pyliavos, baudos, bausmės, žydų šaudymai. Vietoj Stalino – Hitlerio portretas. Uždaromas univer-

sitetas. Raudonieji partizanai. Vėl rusų kareiviai. Chaotiškas bėgimas į Vakarų... Romano herojai pasiekia Ameriką, kuri neatrodo kaip rojus. Reikia sunkiai dirbti.

Šią knygą skrodžia tiesioginiai ir netiesioginiai politiniai, moraliniai vertinimai. Nors ją jungia meilės istorija, autobiografiniai motyvai, bet estetinė motyvacija silpnoka. Charakterių individualumą užgožia veiksmo ir įvykių aprašymas. Knyga turi labiau pažintinę reikšmę. Ir tai svarbu.

Daug betarpiškesnis knygos „Laiškai jaunystei ir Tarp ilgesio ir tėviškės“ (1987) pasakojimas. Ilgesys, nostalgija – svarbiausi Alės Rūtos jausmai, persmelkiantys visą jos kūrybą, veikę individualų stilių ir kūrinių kompozicinę struktūrą, kurią išreiškia to, kas buvo, ir to, kas yra dabar, kontrastu. Nuolatiniai prisiminimai, grįžimas į jaunystę, į tėviškę, į senuosius laikus, net pamirštant tai, kad viskas pasikeitė – gyvenimas, literatūra, žmonių mąstymas ir moralinės nuostatos. Amerikos ir dabartinės Lietuvos realijos kasdien panašėja. Jau nekalbant apie etiką ir moralę. Bet priminti tai yra labai svarbu. Priminti paveldą, tradicijas, tautinį charakterį.

Lietuvos ilgesys itin karštai emociškai išreikštas kelionės į Lietuvą įspūdžiuose „Tarp ilgesio ir tėviškės“. Laisvosios Europos radijo lietuviškųjų laidų korespondentas Bronys Raila, pristatydamas šią Alės Rūtos knygą, apibūdino ne tik ją, bet ir kai kuriuos bendrus kūrybos bruožus.

„Pusketvirto šimto puslapių knygoje rašytoja it kokiame romane piešia, poetiškai tapo patirtus įspūdžius ir išgyvenimus per penkių dienų viešnagę (!) Lietuvoje, kur ji ilgėliau pabuvojo Vilniuje, trumpais priešokiais Kaune ir kitur, o keletą valandų (!) dar ir tėviškės padangėje, kur ji buvo nuvykusi beveik slapta, nes ‘be leidimo’.

Čia nerandam daug 'aukštosios politikos' svarstymų ar gelžbetoninių kryžminės ideologijos lukštenimų, nei žemės ūkio ir pramonės gamybos statistikų gruodo <...>. Tomis spalvingomis akvarelėmis ji plastiškai nupiešė pagilintą vaizdą dabartinio Lietuvos tikrojo socialinio, šeimyninio, intymaus gyvenimo, surentę visą tą dvasinę ir psichologinę struktūrą, kurią moka detalėm atskleisti įžvalgūs rašytojai.

Keturius dešimtmečius išeivijoje gyvenusi rašytoja, tvirta lietuvė, giliai tikinti krikščionė, gal kai kur net per smulkiai ir per beletristiškai, bet labai konkrečiai pasakoja ką Lietuvoje patyrė“ (16, 238–239).

Čia ji sutiko gimines. Tarp jų pusbrolius Matulionius, kurie kaltino Alę Rūtą dėl to, kad jų tėvus sušaudė vokiečiai. Galvota, jog norėta užvaldyti Kunigiškių ūkį. Vilnius, palyginti su jos jaunystės laikais, atrodė blankesnis. „Mano Vilnius buvo gražesnis...“ (11, 112). Čia niekas nesijuokia. Kaunas – apleistas, susikūprinęs. Kamajai – sunykę.

Alė Rūtai sekasi piešti masines scenas, įvykių foną, tapyti įspūdingus gamtos vaizdus. Bet sunkiau – individualių charakterių žmones, vidinius ir išorinius konfliktus. Todėl beveik visų kūrinių struktūra yra mozaikiška, kaip pastebėjo B. Raila – akvareliška. Į veiksmą dažnai įveda mi nauji veikėjai, įsipina poetiniai

tekstai. Alė Rūta nėra konfliktiška asmenybė ir rašytoja. Vertinimo požiūris išplaukia iš krikščioniškų vertybių. Pavyzdžiui, pagrindinė tezė: „Tu buvai prieš komunizmą, bet niekados – nė prieš vieną žmogų“ (6, 30). Komunistus pusbrolius Matulionius dėl jų kitokių įsitikinimų laikė idealistais.

Alė Rūta pavaizdavo įvairiausių lietuvių išeivijos gyvenimą ir likimus, atspindėjo jų nuotaikas, svajones, apsisprendimus. Visa tai pavaizdavo taip detalčiai, autentiškai, kad niekas to nepakartojo ir jos nepralenkė. Alės Rūtos kūryba skiriasi nuo akademinėjų studijų tuo, kad joje pajuntame emocinį, dvasinį turinį ir iš rašytojos pusės, ir iš jos pavaizduotų veikėjų pasaulio. Akademiniai raštai to niekad neatskleis. Meniniu požiūriu jos kūryba orientuota į realistines tradicijas, tačiau ji buvo veikiamą impresionizmo ir ekspresionizmo. Ir dar. Alės Rūtos pasaulėjautą formavo lietuviškojo kaimo ilgalaikiai, amžiais formuoti elgesio motyvai, o taikus sugyvenimas, gailestingumas ir nekonfliktiškumas buvo nacionalinio likimo tradicija. Maža tauta, iš visų pusių spaudžiama didžiųjų tautų, turėjo priešintis prisitaikydama, išlaikydama nepriklausomybę ir vidinį dvasinį atsparumą. Ji buvo prieš prievartą, kraują ir jėgą. Ir čia pasireiškia Alės Rūtos kūrybos reikšmė ir vertė.

Cituota literatūra

Trumpa diena. Motinos rankos. Kelias į kairę. – Vilnius: Vaga, 1992.

Žvaigždė viršum girios. – New York: Darbininkas, 1960.

Prisikėlimas. – Londonas: Nidos Knygų Klubas, 1968.

Vieniši pasauliai. – Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1968.

Po angelų sparnais. – London: Nida press, 1973.

Laiškai jaunystei. – Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1977.

Pirmieji svetur. – Chicago: Lietuviškų knygų klubas, 1984.

Daigynas. Išstumtųjų dalia – 2. – Chicago: Lietuviškos knygos klubas, 1987.

Skamba tolumoj. Išstumtųjų dalia – 3. AB „Klaipėdos rytas“, 1997.

Margu rašto keliu. – Chicago: Tėvų Pranciškonų spaustuvė, 1987.

Tarp ilgesio ir tėviškės. – London: Nidos knygų klubas, 1987.

Mėlyno karvelėlio šviesa. – Chicago: Vydūno Jaunimo Fondas, 1990.

Vargingos tėvynės vaikai. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.

Taip praeina sekmadienis. – Kaunas: Naujosios Lankos, 2005.

Grinius J. Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, t. 2. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1977.

Raila B. Kryžkelės. – Chicago: Lietuviškų knygų klubas, 1989.

Arbas V. Bloga ta mano mama // *Nemunas*, 2005, Nr. 12.

Rašytojo darbas – vienišiaus darbas / klausinėja Virginija Paplauskienė // *Literatūra ir menas*, 2005 lapkr. 23.

Ruseckaitė A. Alė Rūta: Likti su Lietuva // *Nemunas*, 2005, Nr. 11.

Striogaitė. Alės Rūtos proza – iš ilgesio // *Literatūra ir menas*, 2005 lapkritis.

1768 metai: baudžiauninko Motiejaus Saulio šeimos tragedija

Filosofas

BRONIUS DEKSNYS

Skaitydamas Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne saugomą Tyzenhauzų dvarų dokumentų nuorašų knygą, atkreipiau dėmesį į Vilkmergės pavieto (apskritis) teisme 1768 metais paskelbtą mirties nuosprendį Vyžuonos palivarko baudžiauninkui Motiejui Sauliui už savo pono Pranciškaus Praniausko (Franciszek Proniewski) nužudymą¹.

Nuosprendyje baudžiauninkas pavadintas Sauliuku (Maciej Sawlukas). Veikiausiai taip jį vadino kaimynai, tad tokia pavarde baudžiauninkas ir pateko į teismo dokumentą.

Iš karto suabejojau, ar tai Rokišio Tyzenhauzams priklausęs Vyžuonos palivarkas. Juk tokių vietovardžių šiaurės rytų Lietuvoje yra ir daugiau. Bet abejonės išsisklaidė susipažinus su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dūmų (sodybų) surašymo dokumentu. Surašymas vyko 1775 metais, t. y. praėjus septyneriems metams po minėtojo mirties nuosprendžio paskelbimo ir įvykdymo. Čia užrašyta, kad jų aukštųjų malonybių Tyzenhauzų Vyžuonos palivarkas yra išnuomotas jos malonybei poniai Praniauskienei (JP. Proniewskiej). Nėra abejonės, kad tai – nužudytojo Pranciškaus Praniausko našlė. Ji valdė tris Vyžuonos palivarko kaimelius: Sniegius su keturiais dūmais, Lesonis (Lezańcie) taip pat su keturiais dūmais ir Grandelės (Grandełe) vienkiemį

(vienas dūmas). Be to, vienas dūmas užrašytas palivarko sodyboje². Kaip matyti iš sodybų skaičiaus, tai buvo nedidelė baudžiovos laikų valda.

Vėliau Vilkmergės teismo nuosprendį valstiečiui Saliukui radau ir baudžiovos laikų dokumentų publikacijoje³. Tiksliai čia prasmuko vertimo netikslumas: Sauliukas pavadintas Vyžuonėlių palivarko valstiečiu, o Praniauskis – Vyžuonėlių palivarko valdytoju. Bet Vyžuonėlės – tai jau kita vietovė, su Vyžuonos palivarku turinti tik tą pačią vietovardžio šaknį.

Vilkmergės teismo sprendime (jame nenurodyta kokio – žemės ar pilies teismo, nors paprastai nužudymo bylas sprendavo pilies teismai) glaustai aprašyta, kaip buvo nužudytas Pranciškus Praniauskis. Ten rašoma, kad 1768 metų kovo mėn. 14 dieną palivarko valdytojas Praniauskis užėjo į Motiejaus Sauliuko gryčią varyti jo į kelionę su pastote. Nors teisėjai nepaminėjo, kur baudžiauninkas turėjo važiuoti, bet žinoma, kad Tyzenhauzų baudžiauninkai du kartu per metus privalėjo vežti dvaro produkciją į Rygą. Tai tolima ir sunki kelionė, ypač atsižvelgiant į kovo mėnesio viduryje pabjūrančius kelius. Troboje Praniauskis rado baudžiauninko žmoną, kuri, kaip galima spręsti iš nuosprendžio konteksto, ėmė atsikalbinėti. Už tai ponas kirto baudžiauninkei bizūnu (*biczem*

uderzyl). Ši pravirko ir ėmė rėkti. Išgirdęs žmonos riksmą, iš kameros atbėgo Sauliukas. Jis smogė ponui žarstekliu per galvą ir parkritusį mušė tol, kol šis mirė.

Bylą baudžiauninkui iškėlė Antanas Praniauskis, veikiausiai velionio giminaitis. Teismas leido ieškovui kartu su dviem valstiečiais prisiekti, kad iš tikrųjų taip ir buvo. Teismas pasmerkė Motiejų Saulį mirti nukertant Vilkmergėje jam galvą, o kūną sukapojęnt į keturias dalis, be to, nukertant dešiniąją ranką iki alkūnės, ir visas kapoto kūno dalis pasmaigstyti pavieškeliais, kad kiti baudžiauninkai būtų atgrasinti nuo panašių poelgių.

Saulio žmoną, kurios vardas teismo dokumente nepaminėtas, už pasipriešinimą ponui, sukuriant pretekstą ir Saulio nusikaltimui, teismas nutarė nubausti šimtu rykščių, įkertant jas Vyžuonoje visiems baudžiauninkams matant. Be to, ji turėjo sumokėti užmuštojo palikuonims šimtą kapų grašių kompensacijos ir padengti 300 auksinų (zlotų) teismo išlaidų.

Po Pranciškaus Praniausko nužudymo praėjo daugiau kaip šimtas metų. Buvo jau panaikinta ir baudžiava. Bet plačiose apylinkėse dar sklido pasakojimai apie baudžiauninko Saulio ir jo šeimos tragediją. Vieną jų užrašė ir paskelbė Vilniaus kunigų seminarijos profesorius kunigas Jonas Skruodys (1882–1935).

Klėtėlė Rokiškio dvaro ansamblyje. Nuotr. Albino Kuliešio

Pasakojimą apie baudžiauninkų šeimos tragediją jis išgirdo savo gimtinėje, Bryzgių kaime, esančiame pusiaukelėje tarp Juodupės ir Onuškio. Tai galėjo būti XIX amžiaus pabaigoje. Į pasiturinčio Bryzgių kaimo ūkininko Pranciškaus Skruodžio gryčią rudens ir žiemos vakarais susirinkdavo kaimynai. Papyptiavę, pakortavę jie imdavo pasakoti visokias istorijas: susitikimus su vaiduokliais, ginčus su caro valdžios pareigūnais, ponų skriaudas baudžiauninkams. Šių pasakojimų atidžiai klausydavosi jaūnėlis Skruodžių sūnus Jonukas. Vėliau jis, praėjus dvidešimčiai ar daugiau metų, surašė šiuos pasakojimus į savo atsiminimų knygą, kurios pirmąją dalį išleido Vilniuje 1923 metais.

Pasakojimą apie baudžiauninką Saulį Jonas Skruodys išgirdo iš kaimyno Trakelio. Tai buvo senas žmogus, už lietuviškų knygų gabenimą iš Prūsų daug metų atkentėjęs Sibire, ir, kai kunigas Skruodys rašė atsiminimus, jau palaidotas senose kapinaitėse Bryzgių pilikalnio pa-

pėdėje. Trakelis kalbėjo, kad daug pasakojimų iš baudžiovos laikų jis jau užmiršęs. Bet apie Saulio ir jo žmonos mirtį pasakojo su detalėmis, kurios daug kur sutampa su teismo byla, gal net praplečia jos kontekstą.

Anot Trakelio, lažininkas Saulis gyvenęs Šemetų kaime. Tai buvęs sąžiningas ir teisingas žmogus. Susirgusi jo žmona, o vaikeliai dar buvę maži. Jis pats kasdien eidavęs į lažą. Vieną vakarą grįžęs iš lažo pabėrė į krosnį pusę sykelio rugių, o anksti rytą nusinešęs išdžiūvusius rugius į viralinę malti. Tuo metu į kiemą atvažiavęs ponas. Priešingai, nei rašoma teismo dokumente, Trakelis sakė, kad ponas puolęs mušti bemačiantį, bet į lažą nenuėjęs Saulį. Šis trenkęs piesta ponui per galvą, nuo ko tas ir miręs. Ponai nuteisę Saulį sukapoti ir jo kūno dalis ant šulų Rokiškio miestelyje iškabinti (pasakojimas vėl skiriasi nuo dokumento: ne Vilkmergėje, o Rokiškyje).

Našlė Saulienė liko be sveikatos ir globos su mažais vaikais.

Dvarininkai uždraudę Saulienės kaimynams lankyti ligonę, net sargybą prie namų pastatę. Kaimynės tik slapčia aplankydavusios našlę ir maisto jai atnešdavusios. Trakelis nežinojo apie Saulienės nuplakimą. Jis pasakojo, kad moteris mirusi dėl maisto ir vaistų stokos. Greitai mirę ir trys našlaičiai. Liko tik du Saulių sūnus, kuriuos priglaudė ir išaugino giminaičiai.

Sukapotą Saulio kūną po kelių parų žmonės nuėmę nuo šulų ir palaidoję Rokiškio kapinėse. Ant jo kapo ir dabar kartais pasirodanti balta ugnis⁴.

Paiškinimai

¹ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 256 (1030), l. 149.

² Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Senieji aktai, 18584, l. 154*.

³ Lietuvos valstiečių ir miestėlių ginčai su dvarų valdytojais, XVIII a. – Vilnius, 1961, p. 231–232.

⁴ Skruodys K. J. Atsiminimai, d. 2. – Vilnius, 1923, p. 93–94.

Vargonininkas Juozas Katele

VIOLETA ALEKNIENĖ

Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė

Aukštaitijos svieto budintojo kun. Jono Katele pastangų dėka Panemunėlio parapija yra davusi nemažai brandžių, Lietuvos kultūrai nusipelnusių žmonių. Vienas iš jų – vargonininkas, chorvedys, mokytojas, Valstybinės operos solistas Juozas Katele.

Aštuoniasdešimt metų daugelyje lietuvių kultūros žygių aktyviai dalyvavęs žmogus šiandien yra lyg ir primirštas. Todėl šiame straipsnyje, remdamasi archyvine, publicistine medžiaga, žmonių prisiminimais, apžvelgiau Panemunėlio miestelyje kun. J. Katele užauginto, savo kūrybinę veiklą pradėjusio sūnėno asmenybę ir gyvenimą.

Nuo seno teigiama, kad Kupiškio krašto karališkieji valstiečiai gyveno geriau. Tačiau garsaus kunigo J. Katele brolio Juozo šeimai su dideliu pulku vaikų pobaudžiaviniame Suvainių kaime 25 ha žemės sklype teko bristi per kasdieninius rūpesčius ir vargus. Juozo motina Kotryna Čiulytė-Katelinė ištekdama gavo 10 ha žemės.

Juozas Katele gimė 1884 m. liepos 10 d. Suvainiuose, kurie tuo metu priklausė Kupiškio valsčiui. Iki aštuonerių metų Juozukas, kaip ir kiti šio kaimo vaikai, laktė lygiais keliukais, braidė pakalnėje tekančioje Pyvesos upėje. Vyresnės seserys broliuką pristatydavo prie namų ruošos darbų: pešioti plunksnas, atnešti malkų, pašluoti trobą, išginti gyvulius...

Juozas Katele, Kaunas, 1980 m.

Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

Kaip buvo pastebėti mažo kaimo berniukščio gabumai muzikai? J. Katele savo dienoraštyje rašo: „Maloniausia iš mano jaunystės dienų prisiminimų buvo kaimo muzikantas – smuikininkas griežęs smuiku mano sesers vestuvėse. Pastebėjęs mano nepaprastą susižavėjimą smuiku, jį man padovanojo. Ir nuo to laiko būdamas vos penkių metų pradėjau čirpinti smuiku“. Beje, jo motina Kotryna Katelinė irgi turėjo gražų balsą.

I Panemunėlį Juozuką atsivežė sesuo Elžbieta. Ji čia gyveno ir dirbo klebonijoje šeimininke. „Dvi kitos seserys – Uršulė ir Izabelė – taip pat kurį laiką klebonijoje gyvendamos, pačios mokėsi ir paskui kiek suge-

bėdamos pradėjo kitus mokyti. Bet ypač daug dėmesio Panemunėlio klebonas yra parodęs savo brolvaičiui Juozui Katelei. Vos aštuonerių metų vaiką, atvežtą iš gimtųjų Suvainių į Panemunėlio kleboniją, apgyvendino Naujikuose, klebonijos palivarke, ir ten pradėjo mokyti“.

Klebonijoje pirmą kartą smuiku jis griežė kaire ranka. Tai pastebėjęs, dėdė kunigas liepė brolvaičiui pradėti groti dešine ranka. Už tai „pažadėjo nupirkti naują smuiką iš Dinaburgo. Nors nenorom turėjau suktis, nes netrukus gavau naujutėlį smuiką“, – prisimena J. Katele. Pirmasis Juozuką mokyti groti smuiku suskato bažnyčios sargas Ušackas.

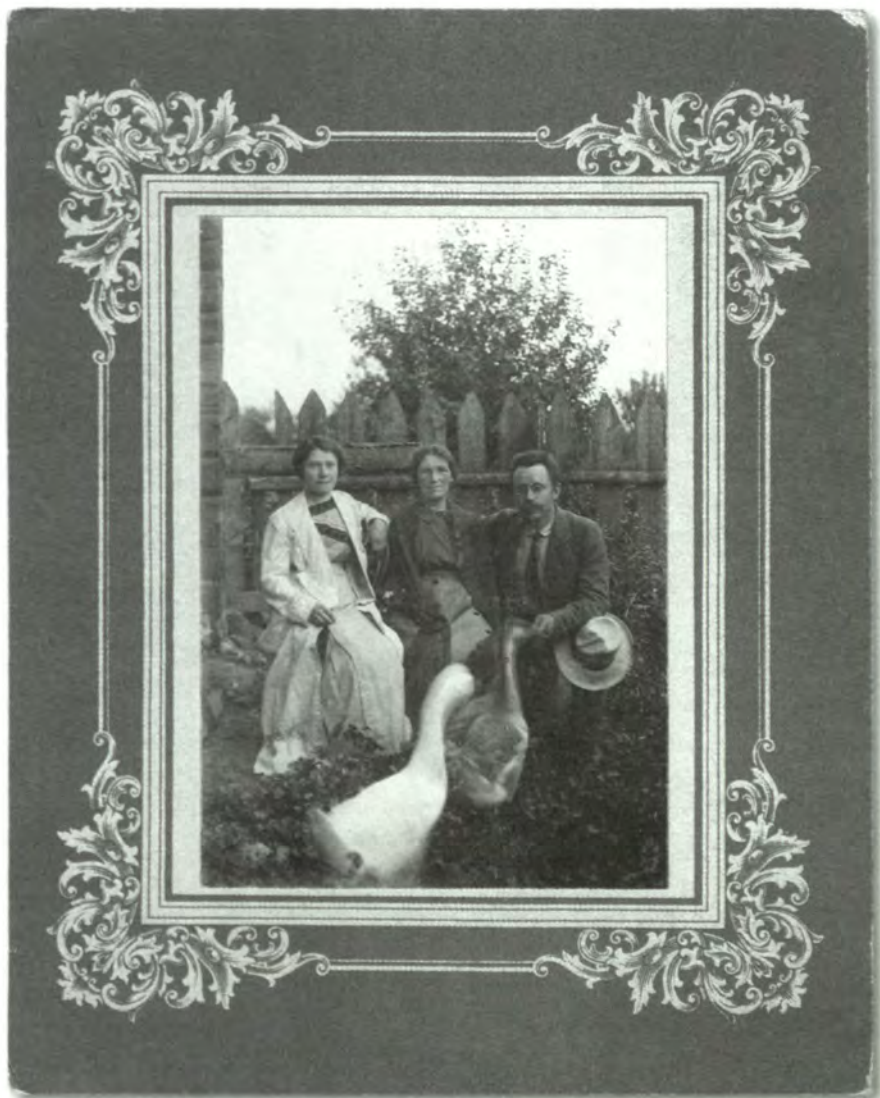
1897 m. Panemunėlyje baigė rusišką pradžios mokyklą. Naujokų palivarke tuo pat metu mokėsi lietuviškai. Tais pačiais metais kun. J. Katele paliepimu sūnėnas mokslus tęsia Rokiškio muzikos mokykloje, kurią įkūrė čekas Rudolfas Lymanas. Mokyti pas reiklų čeką nebuvo lengva. Jauniems berniokėliams sunkiai sekėsi suprasti mokytojo lenkišką kalbą su čekiška priemaiša. Vadovėlių nebuvo, todėl mokiniai vieni nuo kitų nusirašinėdavo natas ir padarydavo klaidų. Tik po dvejų metų profesorius leido būsimiems vargonininkams groti iš Juozo Grimo vargonų vadovėlio. „Ir aš pasiryžau atlikti vargonais to paties autoriaus kūrinių. Vos įpusėjęs, išgirdau už durų braškančius profesorius batus. Tai

buvo blogas ženklas: staiga atsidarė durys ir pamačiau profesorių su ilgu raudonu pieštuku. Pribėgęs prie vargonų pulto, per visą knygos puslapį nubraižė raidę „Gis“. Nesuvokdamas, kurioje vietoje įvyko klaida, nutariau viską kartoti iš pradžių, bet vos tik priartėjau prie nelemtos vietos, vėl durys dar triukšmingiau atsidarė ir profesorius su mėlynu pieštuku vėl nubrėžė man nesuprantamai ir priešui pavaišino su plaštaka per žandą“. Taip vaizdžiai mokslus Rokiškyje aprašo J. Katelė.

Po nemalonaus įvykio Juozas grįžo į Panemunėlį. Prof. R. Lymanas parašo laišką kun. J. Katelei. Jame atsiprašo už netaktišką elgesį su mokiniu ir prašo jį sugrąžinti atgal. Prireikė sesers Elžbietos pagalbos. Jos paguostas ir paprašytas Juozas sugrįžo į Rokiškį. Apie savo sugrįžimą rašo: „Grįžus man atgal į muzikos mokyklą, profesoriaus elgsena prie manęs žymiai pagerėjo. Jis paprašė duoti jam tą knygą ir tą lapą, kurį buvo išplėšęs. Lapą gražiai įklijo, o tas vietas, kur buvo įbrėžta raudonai ir mėlynai „Gis“, ištrynė palikdamas mažą raudoną kryžiuką“. Profesoriumi vakarais grojant vargonais, auklėtinis pūsdavo dummies, o mokytojui paėmus į rankas violončelę, grodavo fortepijonu.

Į Rokiškio Šv. Mato bažnyčią vargonų muzikos klausytis atvykdavo aplinkinių dvarų savininkai su savo šeimos nariais. Profesorius vargonuodavo labai virtuoziškai, profesionaliai. Dummies dažniausiai pūsdavo J. Katelė. Mokiniui įsiminė ir kiti profesoriaus gabumai. Jis Rokiškio dvarą ir bažnyčią sujungė telefonais, mokėjo gaminti elektrą, derino fortepijonus, fotografavo.

J. Katelei įsiminė vienas susitikimas su Skrebiškio dvarininko dukra Jadvyga. „Man einant iš paskos, tyčia ar netyčia Jadzikei iškriti nosinaitė, kurią aš greitai, su didžiausiu džentelmeniškumu

Iš kairės: Paulina Katelytė-Bieliūnienė, Elzbieta Katelytė ir Juozas Katelė, Panemunėlis, apie 1900–1905 m. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

Panemunėlio Šv. Juozapo bažnyčios kapela. Iš kairės ketvirtas sėdi Juozas Katelė, 1904 m. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

*Juozas Katelė Samaroje, apie 1908–1910 m.
Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo*

įteikiau savininkei, kuri padariusi didelį reveransą su saldžia šypsena man padėkojo“. Dumplių pūtėją tuo metu buvo užvaldęs pavydas ir jis sau pažadėjo, kad seks mokytojo pavyzdžiu.

Per pirmąsias atostogas būsimąjį vargonininką į Suvainius parsiveždavo tėvas. Namuose jis namiškiams grodavo smuiku. Smuiko muzikos negalėjo išgirsti tėvas, nes 1863 m. sukilimo metu rusų kareiviai jį sumušė ir nuo to laiko neteko klausos. 1901 m. baigęs Rokiškio muzikos mokyklą, J. Katelė grįžo į Panemunėlį ir pakeitė buvusį vargonininką Petrą Vinkšnelį. Dėdės paskatintas ėmėsi aktyvios visuomeninės veiklos: suorganizavo chorą,

įkūrė orkestrą, vaidino slaptuose vaidinimuose. Orkestrą sudarė iš kariuomenės grįžę muzikantai. Jų buvo keturi, o kitus vargonininkas išmokė groti smuiku, klarnetu ir kontrabosu. „Tai buvo linksmi ir malonūs laikai Panemunėlio klebonui. Apsuptas jaunų, susipratusių ir veiklių padėjėjų, pats jautėsi laimingas, patenkintas. Kas šventadieniais, ypač per atlaidus, klebonijoje rinkdavosi jo vienminčiai, bičiuliai, padėjėjai ir mokiniai. Grojo stygų orkestras, kuriame, be kun. P. Dogelio ir J. Katelės, dalyvaudavo dar kito brolio dukra Bronislava Katelytė“. Orkestras grodavo Vienažinskio „Mazurką“, ariją „Už Večer“ iš „Pikų damos“ operos, įvairius romansus.

Klebonijos suėjimuose ir sekmadieninėse šv. Mišiose Panemunėlyje dalyvaudavo būsimasis lietuvių literatūros klasikas J. Tumas. Pirmas J. Katelės ir svečio susitikimas įvyko 1902 m. Užsimezgusi draugystė juos lydėjo visą gyvenimą. Tuomet J. Tumas buvo dar gana jaunas ir labai jautrus. Klebonijos valgomajame, prie Elžbietos Katelytės parengto vaišių stalo, Vaižgantas su kitais svečiais karštai diskutuodavo apie lietuviškos spaudos platinimą, mokė, kaip saugotis žandarų. Ypač jis priekaištaudavo už lenkiškai skaitomą evangeliją, giedamas giesmes. Lenkiškas „gadzinkas“ bažnyčioje giedojo dvaro šėriks pritariant vargonams. Svečio karštos kalbos neliko be atsako. J. Katelė dieno-raštyje vaizdžiai aprašo netikėtus pasikeitimus šv. Mišių metu. „Sukviečiau visus giedorius ir įspėjau, kad atsineštų lietuviškas „valandas“. Pradėjus giesmes giedoti lietuviškai, dvaro šėriks labai nustebo ir užgesinęs žvakutę pasišalino nuo vargonų“. Apie savo sumanymą sūnėnas net dėdės, kun. J. Katelės, neperspėjo. Visi buvę bažnyčioje pradėjo giedoti, o kunigas šypsotis.

1897 m. netikėtai mirė J. Katelės tėvas. Jis susirgo plaučių uždegimu pačios rugiapjūtės metu. Suvainių kaime esantį 25 ha ūkį paveldėjo vargonininko brolis Jonas Katelė.

J. Katelė artisto duonos ragavo dalyvaudamas slaptuose vaidiniuose. Iki lietuviškos spaudos panaikinimo panemunėliečiai vaidindavo slaptuose parapijos vietose. Nuo 1904 m. vaidino visur: Panemunėlyje, Rokiškyje, Kama juose, Panevėžyje. Kartu su vikaru K. Perekšliu kunigui krėsdavo geranoriškus juokus. Jauno vargonininko gabumai plačiau atsiskleidė dirbant Kaune. Atsidėkodamas kun. J. Katelei, sūnėnas kartu su kitais jo mokiniais, švietimo darbo talkininkais organizavo geradarių 50-ties

metų kunigavimo jubiliejų. Kunigas atlaikė iškilmingas šv. Mišias, kurių metu grojo orkestras ir giedojo choras. Per mišias kun. J. Katelė pasakė „galbūt gražiausių savo pamokslių apie švietimą“.

Dar prieš dėdės kun. J. Katelės mirtį sūnėnas išvyko į Kauną ir čia 1907 m. baigė J. Naujaliao choro vadovų ir vargonininkų kursus. 1908 m., norėdamas išvengti tarnybos carinėje armijoje, su kitais jaunais žmonėmis išvyko į Samarą (Rusija). Panemunėlyje vargonininku pradėjo dirbti jo sesers Paulinos sūnus Juozas Bieliūnas.

Samaroje J. Katelė dirbo ir tęsė savo mėgiamą visuomeninę veiklą. „Buvau pradžios mokyklos dainavimo mokytoju ir liaudies konservatorijos vargonų klasės derintoju. Tuo pačiu lankiau pas profesorių Kniaginą solinio dainavimo pamokas“, – apie savo tuometinį gyvenimą rašo J. Katelė.

Išėivių iš Lietuvos veiklą Samaroje koordinavo pabėgėlių komitetas. Jo pirmininku buvo išrinktas advokatas Vaišvila, valdybos nariais J. Katelė, Kazimiera Jurgutytė, mokytoja Felicija Bieliūnaitė, mokytojas Garnelis, inžinierius Dūda, Žukauskas, J. Bagaslauskas, Valentinavičius ir kt. Jauni, talentingi, veiklūs lietuviai susibūrė į muzikos, literatūros, šokėjų, dramos būrelius. Ypač aktyvūs buvo choristai ir vaidintojai. Dramos būrelio nariai suvaidino visiems patinkančias ir gyvenimiškas pjeses: J. Tumo „Dėdė atvažiavo“, „Nepadėjus nėr ko kasti“ ir t. t. Be kitų lietuviškų vakarų, 1915 m. Samaros miesto teatre su dideliu pasisekimu buvo inscenizuotas gyvasis paveikslas „Ant pilies griuvėsių“.

1913 m. J. Katelė ir kiti lietuviai Samaroje pirmą kartą pamatė dainininką Fiodorą Šaliapiną. Samaros cirko teatre jis sutiko dainuoti po ilgų derybų. Apie susitikimą su garsiuoju Rusijos dainininku J. Ka-

Juozas Katelė Samaroje. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

telė rašė: „Iš anksto nusipirkau už 1 rublį bilietą į galiorką, nes kitur buvo neįkandama. Su didžiausiu nekantrumu laukėm pasirodant F. Šaliapino. Ir štai uždanga pakyla ir pasirodo aukšto ūgio, blondinas ir labai išdidus vyras. Aš sulaikiau alsavimą, įsikibau į barjerą bijodamas, kad nepritrenktų savo galingu balsu, bet kaip nustebau išgirdęs gražų, švelnaus tembro balsą. Dabar aš suprantu, kad negana turėti galingą balsą, bet reikia kultūringai jį mokėti valdyti“.

Samaroje brandaus amžiaus kavalieriui į akį krito mokytoja Kazimiera Jurgutytė. Jie kartu dirbo lietuvių mokykloje, o vėliau dalyvavo vaidintojų būrelyje. Būsimąją žmoną J. Katelė mokė muzikos ir dainavimo. Juozas su Kazimiera susituokė 1919 m. rugpjūčio 16 d. Į Lietuvą jiedu grįžo 1919 m. kartu su broliu Petru Katele ir mokytoju Jonu Šiliūnu. Panevėžyje jiems pastogę suteikė Felicija Bieliūnaitė. Norint pragyventi reikėjo skubiai ieškoti darbo. K. Katelienė nuo

Antras iš kairės sėdi Juozas Katelė, trečias – Juozas Bieliūnas, Samara, apie 1908–1910 m. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

1920 m. rugsėjo 1 d. Panevėžio švietimo komisija skyrė dirbti mokytoja miesto trečiojoje pradinėje mokykloje. J. Katelė įsidarbino Panevėžio valdybos Pasų skyriuje. Panevėžyje Juozas surado vienminčių, kuriuos subūrė į saviveiklininkų būrelį. Per trumpą laiką pastatė Čiurlionienės pjesę „Pinigėliai“. Šiame veikale Kuraitienės vaidmenį labai sėkmingai atliko K. Katelienė. Įspūdingai pasirodė J. Sideravičius, F. Bieliūnaitė, J. Balčikonis. Apie namiškius

Juozas sužinodavo iš laiškų, kuriuos rašė sesuo Elžbieta. Perskaitę laiškus, sužinome, kad ji džiaugėsi brolio ir jo žmonos sugrįžimu, prisiglaudimu pas gimines ir pergyveno dėl sunkių gyvenimo sąlygų. „Neturit ant ko atsigult, net atsisėst. Pas Pauliną Bielinienę yra mano lova, pas Kaziuką Rokiškyje kamara, dar ir šėpa rūbam sukabint, ir ta Kraštuos. Taigi, kad galėtumėt parsivežt ir pasinaudot“.

Lenkams okupavus Vilnių, beveik visas lietuvių kultūrinis gyve-

nimas persikėlė į Kauną. 1920 m. sausio 29 d. įsteigta Lietuvių meno kūrėjų draugija, kurios įstatuose buvo įrašyta ir apie Operos teatro įkūrimą. Vienas šio puikaus sumanymo iniciatorių buvo J. Žilevičius, kuris su J. Katele susipažino dirbdamas Panevėžyje. Jis vargonininką pakviečia dirbti į Kauną. 1921 m. birželio 11 d. J. Katelė debiutavo Rubinšteino operoje „Demonas“, kurioje atliko senojo tarno vaidmenį. 1922 m. sausio 1 d. Švietimo ministerijai valdybą pavadinus Valstybės opera, J. Katelė tampa šios įstaigos darbuotoju. Apie tai liudija asmens byloje esantis įrašas, kad nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. priimtas dirbti operos solistu. Savo dienoraštyje jis surašė visus operose atliktus vaidmenis. Nuo 1921 m. birželio 1 d. iki 1933 m. sausio 13 d. nurodo 32 atliktus vaidmenis. Svarbiausi iš jų: Sparafučilė ir Monteronė („Rigoletas“), Bartolas („Sevilijos kirpėjas“), Mefistofelis, Vagneris („Faustas“), Zakristijonas („Toska“), Cuniga Morales („Karmen“), Liuteris (Ž. Ofenbacho „Hofmano pasakos“), senasis tarnas (A. Rubinštei-

Pirmas iš kairės stovi Juozas Bieliūnas, penktas – Juozas Katelė, Samara, apie 1908–1910 m. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

*Juozas Katelė ir žmona
Kazimiera Jurgutytė-
Katelienė su dukromis
Snieguole ir Danute,
Kaunas, 1929 m. Nuotr.
iš Kauno Kipro ir Miko
Petrauskų namų archyvo*

no „Demonas“), Vaitas (R. Planhe-
to „Kornevelio varpai“).

Geriausiai sekėsi atlikti Bartolą, Džarną, Monteronę, Nečiporą. Ilgai niekas negalėjo pakeisti jo Bartolo vaidmens. Per beveik du dešimtmečius J. Katelė atliko pagrindinius ir didesnės apimties antraeilius vaidmenis, kurie buvo įvairiai vertinami. V. Žadeika po „Toskos“ spektaklio rašė, kad zakristijonas suvaidintas ypač gerai. Visi humoristinio turinio suvaidinti personažai atnešdavo sėkmę. Į teatro istoriją šis žmogus įėjo kaip geras komiškų partijų interpretatorius. Daugiau pastabų sulaukdavo už pagrindinių vaidmenų atlikimą. Jis pats suprato, kad nespėjo tobuliau įvaldyti balso diapazono. Valstybės operoje teko dainuoti su žymiais kitų šalių atlikėjais – operose „Borisas Godunovas“ – su F. Šaliapinu, „Traviatoje“ – su Lipkauskaite, „Sevilijos kirpėjas“ – su Sibiriakovu. Dainininkė už puikiai atliktą Bartolo vaidmenį įteikė Juozui savo nuotrauką.

Gyvendamas Kaune, kupiškėnas bendravo su Kipru Petrausku ir kitais buvusiais muzikos mokyklos auklėtiniais: Juozu Gruodžiu, Juozu Tallat Kelpša. Tarpukario Kaune

trūko operos solistų. Spektakliuose tekdavo atlikti net po kelis vaidmenis. „Pavyzdžiui, operoje „Rigoletas“ man prisijėjo net 3 vaidmenis atlikti: Sparafučilį, Monteroną ir Marulo“. Išvykus Petruui Olekui į Ameriką, Kauno Valstybės operos teatras negalėjo statyti operos „Faustas“, nes nebuvo kam atlikti Mefisto vaidmens. K. Petrauskas, pasikvietęs į viešbutį, kuriame jis gyveno, tris bosus – Antaną Vaičiūną, Stasį Audėjų bei Juozą Katelę – ir kelis kartus išklausęs dainininkus, pasirinko J. Katelę. „Šiuo kartu man nusišypsojo laimė ir pirmuoju aš turėjau atlikti Mefisto vaidmenį kartu su K. Petrausku“, – prisimena J. Katelė.

Sulaukęs garbaus amžiaus, Kipras Petrauskas su visais buvo draugiškas, mėgo humorą. Po repeticijų ar įvairių susibūrimų metu pasakodavo nuotykius, anekdotus. „Kiekvieną kartą man būnant teatre stengdavosi su manimi pasikalbėti, o, svarbiausia, klausdavo: „Katele, tai kiek gi tau metų? Ir aš pasakydavau, kad esu vyresnis“, – savo dienoraštyje užrašė J. Katelė. Liūdnei nusiteikusį K. Petrauską bendraamžis stengdavosi paguosti. Primindavo, kokius

puikius jis parengė solistus. „Taip, teisingai, aš tuo džiaugiuosi, nes mano mokiniai auga“, – atsakydavo maestro.

Su jaunystės laikų draugu J. Tumu atvykęs į Kauną susitiko laidojant prof. K. Jaunių. Vėliau susitikdavo operų premjerose, repeticijose. Po Rubinsteinio „Demone“ atlikto senojo tarno vaidmens Vaižgantas pasakė, kad draugo balsas skamba kaip vargonai. „Vytauto bažnyčiai reikėjo gero akompanatoriaus. Juo tapo mano tėvas, nes Valstybinės operos direktorius J. Žilevičius jį paskyrė prašant Vaižgantui. Kartu dirbdami sukūrė chorą“, – pasakojo dukra Snieguolė Katelytė-Vaitkuvienė. Keturių asmenų Katelių šeima Kaune iki pasistatant savus namus gyveno Laisvės alėjoje, viename name su Vaižgantu. Čia 1923 m. gimė dukra Danutė Regina, o 1926 m. – Snieguolė Kazimiera. Jaunylei Vaižgantas net ir vardą išrinko. Neslėpdama susijaudinimo S. Vaitkuvienė pasakojo: „Tuo metu jis iš prancūzų kalbos vertė pasaką, kurios pagrindinė herojė buvo Snieguolė. Pasakos mergaitės vardą pasiūlė tėveliams. Tačiau reikėjo ir švento vardo. Davė mamytės –

*Kauno profsąjungų kultūros rūmų saviveiklinės operos solistai.
Pirmoje eilėje pirmas iš kairės sėdi Juozas Katelė, Kaunas, 1955 m.
Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo*

Kazimieros – vardą. Beveik visos vaikystės dienos praėjo su žmogumi, kurį mylėjo visas Kaunas. Kada Vytauto bažnyčios choras repetuodavo, Vaižgantas su vaikais pasikėlęs sutaną žaidavo futbolą. Žiemą atsisėdęs į rogutes su manimi leisdavosi kartu nuo Nemuno slėnio kalno. Mylėjo visus, ypač jaunimą. Studentams skolindavo pinigų. O kai pinigų neturėdavo, ant auditorijos durų užkabindavo raštelį „Šiandien pinigų neturiu ir neskolinu“. Jo namuose pietaudavo net bažnyčios choristai“. K. Katelienė norėjo, kad J. Tumas taptų Snieguolės krikštėviu. Krikštyti mergaitę atsisakė, nes būsimoji krikšto motina buvo kunigystės atsisakiusio žmogaus sutuoktinė. To daryti neleido bažnytiniai kanonai.

1926 m. Kaune kilo didelis potvynis. Šeštadienį daug žmonių nebuvo namuose. Kai Laisvės alėjoje vanduo pakilo iki pusės metro, Danutė su Snieguole vienos žaidė bute. Gelbėjimo darbams vadovavo J. Tumas. Į pagalbą Kauno miesto valdžia skyrė kareivių. Mergaitės tėvo draugas nusivedė į savo butą, kareiviams liepė pernešti pianiną, bufetą ir kitus būtiniausius daiktus.

„Nuvargusi ir išsigandusi su sesute užmigau rašytojo darbo kambaryje ant sofos. Iki šios dienos įsiminė rašomasis stalas su staline lempa“, – pasakojo S. Vaitkuvienė. Silpstant šeimos globėjo sveikatai, J. Katelė dukreles atsivedė jo aplankyti. Mergaitėms labiausiai patiko kanarėlės. J. Tumas joms dovanojo knygą „Mūsų gyvūnėliai“. Joje žaliu raštu užrašė „Danutei ir Kaziutei Katelyčioms, – kad gyvūnėlius mylėtų ir jiems geros būtų“. Mirus Vaižgantui, verkė visas Kaunas. Mano pašnekovė įsiminė, kad nešant karstą, ji matė uždėtą studentišką kepurę su tautine juoste.

Solistui išvykus iš Kauno, J. Tumas visada sulaukdavo telegramų, trumpų atvirlaiškių. Juose trumpai parašydavo apie savo šeimą, teiraudavosi, kokia rašytojo sveikata. Apie 1932 m. J. Katelė Aukštaičių gatvėje, netoli profesoriaus J. Lašo namo, pradėjo statyti savąjį. Kadangi šeimos pajamos siekdavo iki 1000 Lt, statyboms pinigų trūko. Nebaigtus statyti namus teko parduoti. Apie 1935 m. žemės nusipirko Savanorių prospekte. Rentė antrus namus. Paprasto solisto pensijos, bažnyčios vargonininko lėšų neužteko šeimai

išlaikyti ir namams statyti. Reikėjo imti paskolą, bet Kauno taupomųjų kasų valdytojas Antanas Vaitkus jos nenorėjo duoti. Teko pagalbos kreiptis į ministrą pirmininką Juozą Tūbelį. Naujuose namuose Katelių šeima įsikūrė 1937 m. Vėliau likimas suvedė Katelių ir Vaitkų šeimas. Kauno taupomųjų kasų valdytojo A. Vaitkaus sūnus Vytautas vedė Snieguolę Katelytę.

1935 m. pabaigoje pačiam pateikęs prašymą Valstybės tarnautojų pensijų ir pašalpų skyrimo komisijai dėl išleidimo į pensiją, J. Katelė buvo atleistas iš darbo. Paskirta 225 Lt pensija. Paskutiniaisiais nepriklausomybės metais išaugo nauja artistų karta, kūrėsi naujos muzikinės grupės. 1940 m. lapkričio 27 d. LTSR švietimo komisaras Antanas Venclova parašė įsakymą, kuriame leido Viktorui Bručkui Kaune organizuoti Operetės teatrą ir jam vadovauti. Į naująją artistų trupę buvo pakviestas penkiasdešimt septynerių J. Katelė. Nuo 1941 m. vasario 1 d. jis dirbo Kauno jaunimo ir muzikinės komedijos teatre aukščiausios kategorijos artistu, gavo 1200 rublių algą. Dienoraštyje surašyti nuo 1941 m. atlikti vaidmenys, tačiau nenurodoma, iki kurio laiko juos vaidino. Iš viso 14 personažų, iš kurių dainininkas išskyrė baroną (F. Leharo „Linksmoji našlė“), Nečiporą (B. Aleksandrovo „Vestuvės Malinovkoje“). Kauno jaunimo teatro direktorius V. Brukus apie operos veteraną po septynerių metų rašė, kad šis žmogus yra labai darbštus ir sąžiningas, savo pavyzdžiu skatina jaunimą tobulėti, įvaldyti profesinius reikalavimus.

Sovietinės okupacijos vėjai atpūtė naują repertuarą, kuris dvelkė svetimos valstybės ideologija. J. Katelė ramiai ir profesionaliai dirbo savo darbą. Tačiau ilgėjosi tarpukaryje Kaune vykusio tikrojo lietuviško kultūrinio gyvenimo. Trūko į užsienį pasitraukusių kole-

gų, ramybės, kasdieninių tautos gyvenimo vertybių. 1949 m. gegužės 16 d. Kauno jaunimo teatro direktoriaus A. Kupsto įsakymu J. Katelė atleidžiamas iš einamų pareigų ir laikinai skiriamas akompaniatoriumi, mokant 600 rublių atlyginimą. Už akompanavimą operoje „Pelenė“ J. Katelei ir kitiems artistams direktorius A. Kupstas pareiškė padėką.

J. Katelė niekada nenutolo nuo sakralinio meno. Dėdės kun. J. Katelės užaugintas ir išmokslintas sūnėnas iki pat mirties buvo tikintis žmogus. Laisvomis nuo darbo valandomis akompanavo bažnytiniam chorui. Gal todėl Jaunimo teatro aktorius turėjo direktoriui rašyti pareiškimą, kuriame nurodė, kad pasveikus vargonininkui, chorui neakompanuos ir jokių ryšių su bažnyčia neturės. Su teatru atsisveikino 1951 m. rugpjūčio 6 dieną.

Katelių šeimą palietė pokario sunkumai. 1945 m. buvo nacionalizuoti namai. Jo šeimnininkui palikti tik du kambariai. Mažuose kambarėliuose teko gyventi net 9 asmenims. J. Katelė prašė sugrąžinti daugiau kambarių, bet prašymai likdavo be atsako. „Tik išgirdavo žodžius: nėra galimybių! Mačiau tėvą žiūrint pro langą. Žinojau, apie ką jis mąsto ir dėl ko pergyvena“. Sunkiai statytus, patrauklios architektūros namus grąžino 1997 m. dukrai S. Katelytei-Vaitkuvienei.

Nepamiršdavo J. Katelė su šeima aplankyti gimtųjų vietų. Senoji Katelių šeimos troba Suvainių kaimo „ulyčioje“ stovėjo iki žemės ūkio reformos. Dukra Snieguolė prisimena, kad močiutė Kotryna anksti apako ir labai prašydavo sūnaus Juozo atvežti mergaites. Anūkes ji tik paglostydavo ir peržegno davavo. Suvainių kaimui skirstantis į vienkiemius, brolis Jonas žemę gavo netoli Pyvesos upės. Gailėjo broliai gimtosios sodybos. Sutelkus jėgas pavyko pasistatyti naują trobą, tvartus, klėtis. Po dviejų

Kauno profsąjungų kultūros rūmų saviveiklinės operos solistai. Pirmoje eilėje viduryje sėdi Juozas Katelė, Kaunas, 1957 m. Nuotr. iš Kauno Kipro ir Miko Petrauskų namų archyvo

dešimtmečių paaugo brolių sodinti medžiai. Juozas pagal išgales rėmė tėviškėje gyvenantį brolių, net naują kuliąmąją nupirko.

J. Katelė, viešėdamas tėviškėje, užsukdavo į Palėvenės bažnyčią. „Aš jį menu gražiai nauagusį, šviesiais plaukais, su šypsena veide, vidutinio amžiaus žmogų. Išlipęs iš bričkos, lipdavo bažnyčios laiptais, kurie vedė tiesiai prie vargonų. Jo rankų valdomas instrumentas, pritariant švelniam bosui, priversdavo bažnyčioje pamiršti viską. Ir klausydavo visi...“ Taip apie savo tėviškę pasakojo Povilas Zulonas.

Nuo 1951 m. rugsėjo J. Katelė pradėjo dirbti Kauno J. Gruodžio muzikos mokykloje koncertmeisteriu. Po metų didelį darbo stažą turintis, profesionalumu, darbštumu išsiskiriantis muzikantas visuomeniniais pagrindais ėmėsi vadovauti Kauno profsąjungų kultūros rūmų vokaliniam ansamblui, chorui. J. Katelė talentingiems jauniems žmonėms įkvėpė gilų meilės ir pagarbos menui jausmą. Todėl dalis iš jų įstodavo į muzikos mokyklą, konservatoriją. Pas J. Katelę pirmuosius dainavimo žingsnius pradėjo Janė Ragaišytė, Birutė Almonaitytė, Aldona Kisielienė,

Jonas Janulevičius ir kiti. Lietuvos operos solistė B. Almonaitytė visą gyvenimą liko dėkinga savo mokytojui: „J. Katelės ratelį lankiau apie dvejus metus. Jis išmokė lietuvių liaudies ir kompozitorių sukurtų dainų, kurias dainuodavau Rūmuose rengtuose koncertuose, sanatorijose, vargonuojant pačiam J. Katelei, keletą sykių giedojau Katedroje per šv. Mišias. J. Katelė mus mokė profesionaliai, tvarkė alsavimą, lygino balsą, registrų junginius... Buvo puikus, geras žmogus“. Todėl dainininkė nelaiko atsitiktinumu, jog dainavimo mokytojas J. Katelė parodė jai tikrąjį pašaukimą. Panašiai mokytoją apibūdina buvusi vokalistė A. Kisielienė. „Repeticijos prilygo tikroms muzikos pamokoms, nes maestro kiekvienam buvo vienodai dėmesingas, reiklus ir nuoširdus, nepaprastai didelės kultūros žmogus, niekada nepavargstantis, linksmas, kupinas energijos, optimizmo“. Su šiuo kolektyvu maestro 1953 m. surengė 400-ąjį koncertą. Jo parengti dainininkai dalyvaudavo Tarybų Sąjungoje rengtuose koncertuose. Solistai V. Karalevičius ir A. Kisielius laimėjo prizines vietas. Šie laimėjimai paskatino J. Katelę su jaunaisiais vokalistais išbandyti

jėgas operos žanre. 1959 m. Kauno miesto visuomenė išvydo komišką Planheto operą „Kornevilio varpai“. Solistai su vadovu nesitikėjo, kad Kauno mieste opera sulauks tokio didelio pasisekimo. 1964–ųjų sutikimui vokalistai pastatė Dunajevskio operetę „Laisvas vėjas“. Nuo 1957 iki 1965 m. su Kauno profsąjungos kultūros rūmų vokaliniu ansambliu J. Katelė parengė per 200 koncertų.

1964 m. liepos 10 d. operos veteranui sukako 80 metų. J. Gruodžio muzikos mokykloje jo mokiniai ir bendradarbiai surengė jubiliejaus paminėjimo šventę. Nuoširdūs linkėjimai, solistų atliekamos arijos iš jo paties repertuaro – dovana už ilgus prasmingo darbo metus, pagarbą žmogui. Su Kauno profsąjungos kultūros rūmų vokaliniu ansambliu atsisveikino po žmonos mirties. K. Katelienė mirė 1965 m. rugpjūčio 15 dieną.

J. Katelė turėjo didelę biblioteką, naudojos ir J. Bieliūno biblioteka. Dėdė ir sūnėną siejo ne tik artima giminystė. Jų gyvenimo vertybes pakoregavo kun. J. Katelės asmenybė. „J. Katelė man yra pasakojęs, koks puikus baritonas buvo J. Bieliūnas“, – prisimena B. Almonaitytė.

Panemunėlio parapijoje, Skirų kaime, dviejų dainininkų laukdavo Boleslovo Bieliūno šeima. „Dainuodavo miestiečiai šienaudami, dainuodavo prakaitą nuplovę prie Ruopiškio ežero, dainuodavo klebonijos sode, giedodavo ir grodavo Panemunėlio Šv. Juozapo bažnyčioje“, – pasakojo Skapiškyje gyvenusi p. Bieliūnaitė-Jakelevičienė. Trys Juozai – Tūbelis, Bieliūnas ir Katelė – norėjo Panemunėlio Šv. Juozapo bažnyčiai dovanoti vargonus, tačiau karas visus gerus norus sugriovė.

Panemunėlio dvaro svirne buvo parodytas vaidinimas „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“. Čia dainavo maestro pakviesti Kauno Valstybinės operos solistai.

Pokaryje J. Katelei neteko sugrįžti į gimtąsias vietas. Brolio Jono sūnaus Petro Katelės šeima iš tėviškės buvo išvežta į Sibirą. Tvarka ir didumu išsiskiriančiame Katelių vieniemyje šeiminingavo svetimi. Vėliau trobesiai buvo nugriauti. Šiandien vieniemyje vietoje liko augti tarpukaryje sodinti medžiai, varnalėšomis ir dilgėlėmis apaugusi žemė, senas šulinys.

J. Katelės dukros baigė aukštąjį mokslą. „Labai mama norėjo, kad mes abi baigusios gimnaziją toliau tęstume mokslus“, – prisimena dukra Snieguolė. Abi dukros studijavo Vytauto Didžiojo universitete, Medicinos fakultete. Danutė po trijų kursų, kai vokiečiai jaunos žmones vežė į Vokietiją darbams, emigravo į JAV ir gimtinėn nebegrįžo. Ten ištekojo, užaugino tris vaikus: sūnų Juozą, dukras Danutę ir Erną. Regina Katelytė-Deciazarė šiandien gyvena už Atlanto. Snieguolė tapo farmacininke. Sukūrusi šeimą su Vytautu Vaitkumi gyveno ir dirbo Vilniuje. Užaugino dukrą Eglę ir sūnų Virgilijų.

Po žmonos mirties J. Katelė gyveno vienas. Iki pat gyvenimo pabaigos solistas išliko guvus, bendravo su žmonėmis, lankydavo teatruose vykstančius spektaklius, operas. Tačiau į devintą dešimtį įkopusiam J. Katelei jau reikėjo artimųjų pagalbos. Keletą metų jis praleido pas dukrą Snieguolę Vaitkuvienę Vilniuje, vėliau su anūke Egle grįžo į Kauną. „Kol leido sveikata, senelis nepraleisdavo nė vienos Kauno operetės teatro premjeros. Dažniausiai aš jį lydėdavau. Jam patiko tik gera muzika. Senelis dalyvaudavo ir jaunimui skirtuose muzikos koncertuose. Kažkodėl jam labai patiko muzikos festivalis „Big-bit“. Išklause visą koncertą. Prieš eidamas net batus nusi-blizgino“, – pasakojo anūkė Eglė.

Garbaus amžiaus artistas savo namuose dažnai sulaukdavo svečių. Jį lankydavo buvę kolegos, mokiniai. Nesvarbu, kokia bebūtų savaitės die-

na, kartu su svečiais minėdavo Juozines. Kiekvieno suėjimo metu maestro grodavo fortepijonu. Anūkė Eglė, straipsnio autorei viešint J. Katelės bute, parodė brangiausią šeimos relikviją – fortepijoną. Buvęs J. Katelės kambarys mažai kuo pasikeitė.

Operos veteranas mirė 1981 m. liepos 25 d. sulaukęs devyniasdešimt septynerių. „Tėveliui Dievas leido numirti ramiai. Pavalgė, atsigulė ir nebeatsikėlė. Pastebėję sunkų alsavimą pašaukėme greitąją, bet medikai jau padėti nebegalėjo“, – sakė dukra Snieguolė. J. Katelė palaidotas Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

Labai svarbu, kad artimųjų ir muziejininkų rūpesčiu dalis asmeninio J. Katelės archyvo šiandien yra saugoma K. ir M. Petrauskų namuose. Asmens byla ir kiti dokumentai, susiję su darbu, saugomi Lietuvos literatūros ir meno archyve.

Gyvenimas rašys naujus Lietuvos kultūros istorijos lapus, tačiau J. Katelė liks joje kaip viena ryškiausių muzikinio gyvenimo asmenybių. Artisto gyvenimui apibūdinti tinka B. Almonaitytės mintis, kad jis „buvęs tikras operos dainininkas, nuoširdus pedagogas, sugebėjo įtikinti, kad muzika – mano pašaukimas ir, jeigu rimtai jos nesimokysiu, man ir gyventi neverta“.

Panaudota literatūra

Bruveris J. Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras. – Vilnius, 2006, 591 p.

Katelė J. Dienoraštis.

Bičiūnas V. Kun. Jonas Katelė ir jo laikai. – Kaunas, 1934, 295 p.

Birutė Almonaitytė: dainininkės gyvenimas, kūryba, mintys, bičiulių žodžiai / parengė Jonas Bruveris. – Vilnius, 1999, 190 p.

S. Katelytės-Vaitkuvienės, P. Katelės, P. Zulono, Bieliūnaitės-Jakelevičienės ir E. Vaitkutės prisiminimai, E. Katelytės laiškai, saugomi Kupiškio etnografijos muziejaus archyvuose.

„...mano žemė čia, mano draugai, mano broliai...”

DAIVA VILKICKIENĖ

*Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio
viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja*

Gyvenimiška išmintis byloja, kad pasitinkama pagal išvaizdą, o palydima pagal protą.

...Nelygintos kelnės, dryžuota „jūrinukė“, atlapota kareiviška milinė. Paženklintas atšiaurios gyvenimo patirties, nugairintas jūros ir nuo sužeidimų fronte randuotas veidas. Smilkstanti cigaretė saujoje, kimus trūkčiojantis balsas. Kampuoti rankų mostai, charakteringi judesiai pirštais perbraukiant neklusnius plaukus. Laisvas žvilgsnis į supantį pasaulį ir į žmogų. Skaudžiai tikroviškas apnuogintas skausmas...

Nepaneigsi, kad dažnai išorinis vaizdas yra ryškus ir svarbus, tačiau anaip tol ne lemiamas.

...Atlapaširdis, patiklus, paprastas ir kasdieniškas. Rugiaplaukis linaakis „vėjo laukų berniokas“. Be išorinio blizgesio, nugaludintas lietuvių lyrikos grynuolis. Išlikęs unikaliuose, sukrečiančiuose švelnumu ir sentimentalumu posmuose. Artimas ir savas, talpinęs savyje žmogiškąsias tiesas. Nesiekęs karjeros ir garbės, bet buvęs garbingas ir didis savo kuklumu. Nevertinęs prabangos ir turto, bet niekada

neatsisakęs pasidalinti nei duonos kąsniu, nei pastoge, nei žodžiu...

Neabejotinai galima nuspėti, kad tai visiems mums daugiau ar mažiau žinomas ir vis naujai atrandamas Paulius Širvy. Išgirdus šį vardą, tolumoje suboluoja beržas, pasigirsta žinomos dainos liaudiškas skambesys, meilės nostalgija dvelkiantis eilėraščio posmas.

Minėtą posakį taip ir norisi papildyti – kad palydima ne vien pagal protą, bet ir pagal širdį, jausmus.

Tragiškai rudeniško likimo poetas, gimęs prieš devyniasdešimt

Jubiliejinė dokumentų paroda, skirta Pauliaus Širvio 90-mečiui Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje.

Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

metų gelstančio rugsėjo pradžioje. Savas visai Lietuvai, dar savėnis zarasiškiams ir rokiškėnams, besidalijantiems poeto buvimo šiuose kraštuose ženklais. Padustėlio ir Degučių kaimai jungia ne tik gražuolį Sartų ežerą su liūdnuoju žuvėdrų klyksmu, bet ir Pauliaus Širvio gimties ir tėviškės vietas. Degučių kaimas su trisdešimties kiemų gyvenvieta buvo poeto kelio pradžia, šviesus pasakų namelis, įspūdingo grožio Sėlių žemės kampelis. Čia svaigino neaprėpiamos girių platybės, laukus juosiantys vingiuotų ežerų kaspainai, pakelėm prabėgantys beržynėliai. Čia į kraują įaugo ir visą gyvenimo lydėjo „amžinas aukštaitiškas gaudumas...“ (Jonas Strielkūnas). Čia formavosi asmenybė ir skleidėsi poetiška prigimtis, paveldėta iš tėvų, klausantis motinos ir apylinkės dainorių traukiamų dainų. Pasak paties poeto, dainą kurti pradėjęs kai dar nieko neišmanęs apie rimą ir kitas poetų „gudrybes“: „Mano gimtinėj – ten, kur Šventoji iš Sartų semia sau vandenį, ir ten, kur prasideda Sartai – plačiose Kriaunų, Bradesių, Aleksandravėlės ir kitose apylinkėse – sunku rasti ne dainininką. <...> Kiekvienas čia poetas, ir kiekvienas čia dainuoja ir kuria dainas. <...> Tokiais dainininkais ir pačiais pirmaisiais dainų mokytojais buvo mano motina – Barbora Pranskūnaitė iš Padustėlio ir tėvas Pranciškus Širvyis, Degučių kaimo artojas. Be dainų tėvai nieko man daugiau nepaliko“.

Čia dar išlikę kertelių, paženklintų poeto buvimo, kūrybos, dvasios ženklais. Pauliaus Širvio alkanos basakojės vaikystės žingsnius mena Degučių kaime likusi Širvių sodybos vieta ir kapinaitės, kuriose palaidoti poeto tėvai. Sodyba Degučiuose, kur gyveno Širviai, buvusi nemaža: dviejų galų namas, gryčia, kamara ir kamarytė, tvartas ir klojimas po vienu stogu, keli hektarai žemės. Čia skambėjo džiaugsmingas vaikiškas

juokas ir riedėjo karčios nevaikiškos ašaros. Viską matė ir girdėjo tik atšlaime augęs baltas beržas...

Anksti mirusių poeto tėvų amžinojo poilsio vietą ženklina skulptorių kraštiečių Žuklių sukurtas paminklinis akmuo, visai nebūdingas mažoms kaimo kapinaitėms. Nors našlaičiais likusiam poetui ir jo broliui teko karti piemens dalia, tačiau nestigo ir noro mokytis. Savo atsiminimuose Paulius Širvyis šiltus žodžius skiria Dusetų ir Aleksandravėlės pradžios mokyklų mokytojams, kurie jam, padaužai, įdiegė meilę mokslui. Visa kita gyvenime teko rasti pačiam. Kada, pasak poeto Marcelijaus Martinaičio, „į knygą tiesiama pavargusi ranka, akis merkiant nuovargiui ir jaučiant alkį, tada būna ypatingas santykis su raštu, su knyga – viskas krenta giliai į širdį, sudygsta...“ Knyga, skaitoma šaltoje ir tamsioje, bet jaukioje kamaraitėje, Pauliui buvo vienumos draugas ir aistra. Beieškant savo kelio, lydėjo tėvų dainuotos dainos, kurias išdainavus, pradėtos kurti savos. Taip gimė tyrų posmų dainius, lyrikas, kurio paprastumu genialios eilės taip artimos tautos kūrybai, kad nuo pat sukūrimo iki šiol skamba dainomis. Visiems žinoma legendomis apipinto eilėraščio „Laimėi nelaimei tave pažinau...“ virsmo daina istorija. Dėl kelių gimnazisčių avantiūristiško poelgio atplėštas Pauliaus laiškas, rašytas mylimai mergaitei, ir jame rastas eilėraštis, sukūrus melodiją virtęs jaunimo mėgiama daina. Tai, kas parašyta širdimi, artima buitimi ir būtimi, lengvai įsiminama, prigyja ir tampa tautos savastimi.

Pauliaus Širvio kūrybos – beržo – simbolis, atėjęs iš liaudies, „išbridęs iš pievų nakties“, išgirstas gimtųjų namų atšlaime augusio baltos berželio šlamėjime. Tolių tolius siekiančiu ilgesiu, skaidria ir veržlia krikščioniškos versmės išsiliejo kerinti baltos Pauliaus poezijos magija. Liaudiško paprastumo ir jausmų

dramatizmo magija, skaudus viešas sielos apsinuoginimas. Pauliaus poeziją ir gyvenimą, jam būnant toli nuo tėviškės, lydėjo neišdildomas beržų įvaizdis, dažnai ramindavęs ir guosdavęs poetą. Ne kartą, lankydamasis gimtuosiuose kraštuose, jis prašęs niekada neiškirsti, tik niekada neiškirsti beržų....

Baltas beržas, balta poezija. Pauliaus eiles lydintis baltumas ženklina jaukumo, pastovumo, santarvės, taikos ir laimės ilgesį. Balta meilės pasaka – taip pradeda atsiminimus apie Paulių jo poezijos mūza – mergaitė iš tolimo sodžiaus – Alpūnė Žegliūnaitė-Liolienė. Viešai spaudoje paskelbti Pauliaus laišakai mylimajai, prieš kelis dešimtmečius tapę sensacija literatūros padangėje ir didžiulis sielos skausmas jų savininkei, dar ir šiandien nubanguojantis virpulių ir gaudulių šios mažakalbės žilagalvės širdyje. Laiko nuskaidrinti jie liudija šviesios draugystės ir beužsimezgančios, bet likimo nenulemtos meilės istoriją. Jaunuolius suvedęs žydintis pavasaris ir daina – gražios ketverių metų draugystės ir nesudainuotos meilės daina. Suskambėjus meilės šukėms, grąžintus žodžius negailėtingai pražudžius ugnies liepsnomis, liko tik amžinas jausmo atsiminimas. Ilgesys, išdalintas pakelės topoliams, sudužusiai žvaigždei, žalių miškų mergaitei išsiliejo giesmė, pasak poetų ir literatūros kritikų, pačiame žymiausiame lietuvių meilės lyrikos šedevre – rinkinyje „Ilgesys – ta giesmė“. Čia kiekviena posmo eilutė, kiekvienas žodis nugludintas kaip deimantas, kad būtų toks pat grynas ir tikras kaip meilė.

Šiaurės rytų Lietuvos kraštas mena pirmuosius literatūrinius bandymus ir žurnalistinio darbo pradžią. Besimokant Salų žemės ūkio mokykloje, išspausdintas pirmasis eilėraštis, sukurtas mokyklos himnas. Ryškūs Pauliaus buvimo ženklai Rokiškio ir Pandėlio redakcijose. Buvę bendra-

darbiai, skaitytojai mėgo Paulių ir jo apybraižas, straipsnius, pasirašintus P. Širvenio, P. Audagirio, P. Geluonies slapyvardžiais. Išaukštintas iki Pandėlio rajoninio laikraščio redaktoriaus, Paulius siekė, kad spaudoje savo mintis reikštų visi skaitytojai. Nepaklusnaus redaktoriaus, „kieto riešutėlio“ darbo metodai, kai kurie per daug įtaigūs feljetonai ir straipsniai nepatiko valdžiai. Vienišas kovotojas dvikovoje su valdžia buvo paliktas likimo valiai, kol galop „už rajono laikraščio redakcijos darbo sužlugdymą“ buvo atleistas iš redaktoriaus pareigų. Rokiškio žemė prarado poetą – jo žurnalistiniai ir gyvenimo keliai nuvingiavo per Lietuvą net iki Dzūkijos.

Kur praėjo, prie ko prisilietė Paulius Širvys, ten paliko ryškius ir skaidrius savo buvimo ženklus. Daug ką jau uždegė laiko žingsniai. Nebėra poeto brolio, gimtosios sodybos, panaikinta Pauliaus Širvio vardu pavadinta Aleksandravėlės pagrindinė mokykla. Tačiau gyvi širdyse saugomi nedylantys žodžiai, nuoširdūs pašnekesiai, draugiški apkalbinimai bei juos lydintis graudulys ir ilgesys. Nes Paulius traukė žmones kaip magnetas, šalia jo visada buvo žmonių, jis visus užkalbindavo, su visais bendrą kalbą rasdavo. Šalia jo visada būdavo gera ir saugu. Paulius buvo dėmesingas, mokėjo girdėti ir klausytis. Su juo buvo gera kalbėti ir gera tylėti. Jis buvo grynas, be jokių priemaišų ir prieskonių – viskas tame, kuomet gyveno, ką jautė. Jau gyvendamas Vilniuje, būdamas žymus, tapęs Poezijos pavasario ir respublikinės literatūrinės premijos laureatu – išliko toks pat paprastas ir savas bendraudamas ir su aukštą postą užimančiu, ir su pažįstamu, ir su pašaliečiu. Nesiekęs nei titulų, nei garbės, buvo mylimas ir gerbiamas. Niekada neatsisakydavo progos apsilankyti gimtuosiuose kraštuose, mielai dalyvaudavo susitikimuose

su savo krašto žmonėmis, visuomet džiaugdavosi jų rodomu nuoširdžiu dėmesiu. Tėviškėnai su meile atmena, kaip jiems susitikus, Paulius širdingai glebėsčiuodavo, sveikindavo, bučiuodavo, glamonėdavo sakydamas, kad čia jaučiasi lyg kitame pasaulyje. „Žemiečiai, žemiečiai... mano žemė čia, mano draugai, mano broliai...“ – susitikimų metu garsaus poeto akyse žvilgėdavo ašaros.

Tikrumo aidu atsiliepia Paulius į pažinojusiųjų prisiminimuose. Vaikystės draugai atmena, kad jų buvimo kartu metu poetas Širvio Povilu vadintas. Tik paūgėjęs ir į vyrus išėjus, kažkaip mandriau, „vyriškam stone“, Paulium pervadintas. Buvo linksmo būdo, štukorius. Einant iš mokyklos visokių šposų prisimanydavęs, iškretęs ne vieną šunybę ir tėvams: ir Daugpilin ruošėsis vienas keliauti, ir sprukdamas nuo tėvo baudmės su visais langų rėmais lauk išlėkęs. Bet niekada nesielgdavo chuliganiškai, buvo prielankus visiems, nesijuokdavo nei iš svetimo, nei iš seno, nei iš mažo žmogaus. Daininys buvo, turėjo gerą balsą ir jautrią poetinę klausą. Kai su broliu į vakaruškas eidavo, žmonės sakydavę: „Širviai atėjo, tai šviesos ges.“ Mėgėjas buvo dirbti, gal kad buvo vaikystėje įpratęs, nes namuose, net tėvui gyvam esant, vyriško darbininko nebuvo: tėvas buvęs senas ir ligotas. Pomėgis dirbti, kam nors talkinti išliko visą gyvenimą: būdamas svečiuose kibdavo į šakes, dalgį, kastuvą ar grėblį ir neprašytas skubėdavo pagalbon. Nuo darbo laukuose išlikęs įprotis sulenktą alkūnę ar atvirkščią plaštaką valytis veidą. Buvo patiklus, „geras vyriokas“, „nekytras“ kaip ir motina – graži, gyvo būdo ir balsinga moteris, į kurią savo elgesiu buvo pasekęs ir sūnus Paulius. Paskutinį švarką apsivilkęs – tiek vaikystėje, tiek suaugęs – bet paprašytas ir į galėjęs lengvai nusivilkti ir prašančiam atiduoti. Pats visiškai nekreipė dėmesio nei į aprangą, nei į maistą –

tenkinosi tuo, ką turėjo. Vaikystės draugai atmena, kaip „būdavo, Paulius atsineša kepaliuką duonos, puodynę pieno, atsikanda nuo vieno kepaliuko, užsigeria pienu ir sotus...“

Atsakas į jo gerumą buvo nesuvaidinta žmonių pagarba ir meilė. Paulius vertino draugystę, ypač išgrynintą kare. Pasak poeto Valdemaro Kukulo, jis liko amžinas kareivis, fronte patyręs, kas yra tikra draugystė, tikra vienybė ir tikras pasiaukojimas. To visame kame ieškojo nerami poeto siela, taip ir negrįžusi iš jūros ir iš karo.

Daug visko būta, prirašyta apie poeto gyvenimo kelius ir klystkelius, tebesklando legendos apie nerimtą jo gyvenimo būdą, bet visa sudūžta kaip bangos, atsimušusios į apnuogintą tiesos krantą. Prie taurios, švarios dvasios neprilipo joks purvas, nesurimuoto, gryno kaip spiritas gyvenimo neužgožė jokie primityvių nuomonių šešėliai. Liepsnojęs kaitria liepsna, išdalinęs save – poetas perdegė nesulaukęs brandaus gyvenimo rudens.

Žmogus, mylėjęs Tėvynę, išgyvenęs mūsų ir nelaisvės košmarus, patyręs sunkią našlaičio dalį, pirmosios meilės netektį, šeimos dramą, palikęs ainiams dvi neįkainojamas prabangias vertybes: save ir poeziją.

Neišsemiamos gelmės Asmenybė. Patyręs daug neteisybės, tačiau niekada neburnojęs ir nekeikęs likimo. Deramai nevertintas, primirštas, pašieptas, apkalbėtas, girtuokliu pavadintas, bet išlikęs skaidrus ir tapęs legenda.

Tautos dainius – poetas, beržu sustojęs prie kelio ir jaugęs posmais į tautos sielą. Svyruoklis beržas šalia poeto kapo Antakalnio kapinėse. Kiekvieną žiemą pasidabinantis šerkšnotais sidabro karoliais, pavasariais vaiskiai sužaliuojantis, vasaros rytais nusvirusiomis šakomis varvantis rasotomis ašaromis, kiekvieną rudenį beriantis auksinių lapų lietu.

Pauliaus Širvio eilėraščius spektaklyje „Nutulę toliai“ (rež. Cezaris Graužinis) skaito Cezario grupės aktoriai Rokiškio krašto muziejuje, 2010 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos archyvo

Cezario grupės aktoriai po spektaklio „Nutulę toliai“ su rokiškiete Alfonsa Žegliūnaite-Lioliene Rokiškio krašto muziejuje, 2010 m. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Dviliemenis tėviškės beržas – stiprus ir pažeidžiamas, kūrybingas ir palūžęs. Apsuptas minios ir lydimas vienvietės. Niekada nevengęs draugijos ir mylėjęs žmones, dažnai jautėsi „toks vienas, velnioniškai vienas“. Jo vienišystė autentiškai širviška: skaidri, išdidi ir graži. Pasak Valdemaro Kukulo, „Paulius Širvytis yra tylaus liūdesio, skaidraus ilgesio ir taurios vienvietės poetas, kurio išgyvenimams adekvačiai pajusti ir suprasti taip pat reikalinga tylą ir vienvietę. Ir – sugebėjimas mylėti, mūsų kasdien vis labiau ir labiau prarandamas.“

Pauliaus asmens – jo vienvietės, jo kūrybos, jo gebėjimo mylėti – visumos neįmanoma sutalpinti į kokius nors asmeninius ar literatūrinius rėmus. Gal ir buvo, ir yra, ir bus Lietuvoje geresnių už jį poetų, bet toks „amžinai amžinai neramus...“ tėra jis vienas. Toks neišsemiamas, nors apie jį parašyta jau ne viena knyga, jo atminimui skiriami literatūriniai vakarai ir koncertai. Toks gaivus kaip šaltinio vanduo jį atmenančiųjų prisiminimuose, jau spėtuose užrašyti ir

dar tebelaikomuose atminties kertelėse. Šalia visų apie Paulių Širvį knygų, straipsnių – išskirtiniai kraštiečių atsiminimai. Rimanto Šavelio „Gerių žalią tylą“, rokiškėno literato, mokytojo, dabar pensininko, pažinojusio Paulių nuo pat vaikystės – Alfonso Krasausko „Kur išaugo lietuviškas beržas“. Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje parengtas aplankas „Paulius Širvytis gyvenime ir kūryboje“. Jame neabejotiną išliekamąją vertę turi poeto amžininkų atsiminimai: giminių, kaimynų, draugų, buvusių bendradarbių bei kitų jį pažinojusiųjų asmenų, paties poeto laiškai, rašyti mylimai mergaitei.

Atminimo ženklais įamžintos ir poetui artimos bei brangios vietovės. Aleksandravėlėje apie Paulių liudija Ipolito Užkurnio skulptūra. Viena iš Rokiškio miesto mikrorajono gatvių pavadinta Pauliaus Širvio vardu. Gražus kaimyninio Zarasų rajono viešosios bibliotekos inicijuotas gestas – nuo 1995 m. teikiama Pauliaus Širvio literatūrinė premija. Džiugu, kad jos laureatu 2007 m.

tapo mūsų kraštiečių poetas Rimgaudas Valentinas Graibus. Daug žinomų ir garsių Lietuvos rašytojų poeto atminimui skyrė savo posmus. Ne mažiau vertingos nuoširdžios rajono literatų eilės, skirtos „kaip žaibui, per Lietuvąėjusiam, byrančiu beržų variu sugrįžusiam... dainoriui iš Dievo, klajūnui be kaukės – su siela kaip vaiko basa...“

Poetas gyvena tarp mūsų, kartkartėmis sugrįždamas į mūsų dienas, nuspalvindamas jas ilgesingu meilės, nuoširdumo ir dvasinės prabangos troškuliu.

Pavasari pirmąją žaluma pasidabins poeto atminimui Degučiuose pasodintų devyniasdešimt beržų. Šalia savo baltųjų brolių oš ir jis, vienas, bet ne vienišas svyruoklis beržas.

Baltas Beržas, draskomas aršių audrų ir vėjų, palinkstantis, bet nelūžtantis, „nusiprausiantis lietum, vėl šviečiantis iš tolo“.

Balta Poezija, stipriais baltų žuvėdrų sparnų mostais sklandanti dangaus platybėse nuo gimtųjų Sartų iki Baltijos jūros...

Vaidotas Daunys – tebesiveržianti versmė...

REDA KISELYTĖ

*Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos
bibliotekos vedėja*

*Sninga, o laikas ne mūsų, jis skirtas
Tiems, kam gyvenimo siūlas nukirptas.*

*Audeklas, žvakė, balsai tyloje,
Tiems ši erdvė, kurie laukia joje.*

*Kas lieka tau? Tave rytas atsninga,
Minga mintis ir atodūsis minga.*

Vaidotas Daunys

Knygų apsuptyje

Bibliotekoje, ant mano darbo stalo, guli leidiniai: Juozo Keliuočio studijų ir straipsnių apie literatūrą ir meną knyga „Meno tragizmas“ ir Vaidoto Daunio literatūros kritikos knyga „Pastoviųjų vertybių versmė“. Godžiai sklaidau leidinius, informaciją iš jų pritaikau diskutuojant bibliotekoje su gimnazistais. Leidiniuose gyvena aktualumo neprarandanti išmintis, svarstymai, apmąstymai. Juozas Keliutis ir Vaidotas Daunys kitaip suvokė juos supantį pasaulį, jausmingiau išgyveno kultūros reiškinius, kovojo dėl tautinės kultūros išlikimo. Su didžiausiu malonumu sklaidau ir kitą leidinį, tai Stasio Daunio eilėraščių rinktinę „Po šiaurės dangum“. Visos šios knygos sukuria visumą, viena kitą papildo, atveria didžiulius lobynus ir priverčia dar ir dar kartą prie jų sugrįžti...

Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje sklaido keliuotiška dvasia. Čia –

turtingas leidinių Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras. Periodikos skaitykloje informacijos vartotojams atsakingai parengta literatūros leidinių paroda „Nenuilstantis kultūros žmogus“, skirta Vaidotui Dauniui. Vertybės... Čia jos saugiai ir jaukiai gyvena...

Senoji rokiškėnų karta pagarbiai prisimena įžymų muziejininką, etnografą, poetą Stasį Daunį. Laikas lekia naikindamas praeitį, atsinešdamas naują, o tai, kas tikra, įrašydama į žmonių atmintis. Neišdildomą pėdsaką Rokiškio krašto kultūros ir Lietuvos kultūros istorijoje paliko muziejaus direktoriaus Stasio Daunio veikla. Šiandien jau gyvenimas kitoks. Gyvename užgulti milžiniškų informacijos srautų, bet sistemingai rašyta krašto istorija mums dosniai atskleidžia praeities skraistę... Rokiškio krašto muziejininko, „Romuvos“ gimnazijos istorijos mokytojo Valiaus Kazlausko dėka į mano rankas pateko informatyvus, praeitimi dvelkiantis „Stasio Daunio archyvas (1956–1965 m.)“ ir „Stasio

Daunio archyvas (1966–1967 m.)“. Kiek čia kopijų iš periodikos, kvietimų, skelbimų, fotografijų, kitokios unikalios dokumentinės medžiagos... Tai jau istorija, alsuojanti kruopščiu ir sąžiningu gerbiamo Stasio Daunio darbu.

Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos bibliotekos fonduose sklaidau „Versmės“ leidyklos monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“. Solidžioje monografijoje „Papilė II, III“ žavi gerbiamo Vidos Girininkienės straipsnis „Muziejininkas ir poetas Stasys Daunys“. Informatyvios žinios užfiksuotos rašytiniuose šaltiniuose. Iš straipsnio galima suprasti, kad Stasio Daunio sūnų Vaidotą supo senos literatūrinės tradicijos...

Gyvenimo ir veiklos akcentai

Sklaidau literatūros šaltinius... Vaidoto Daunio asmenybė. Jis – plačiai žinomas poetas, eseistas, filosofas, literatūros kritikas, kultūros veikėjas. Iš skaitytų tekstų iškyla paslaptina,

nepaprasta, asmenybė, kurioje slypėjo beprotiškas darbštumas ir liejosi idėjos... Jo tekstai visada alsuoja minties gilumu, gyvybe, prasme ir nemarumu. Senoji rokiškėnų karta pagarbiai prisimena Vaidoto tėvą, krašto muziejaus direktorių Stasį Daunį. Kas gi yra Vaidotas Daunys jaunajai rokiškėnų kartai?

Jis gimė 1958 m. Panevėžyje, užregistruotas Rokiškyje, mokėsi Kaune, o nuo septintos klasės – Rumšiškėse, dabartinėje Rumšiškių vyskupo Antano Baranausko vidurinėje mokykloje. Pirmieji Vaidoto Daunio eilėraščiai pasirodė 1967 m., kai būsimasis poetas buvo tik devynerių. Kūrybingasis Vaidotas Daunys studijavo Vilniaus universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. 1983 m. žurnale „Nemunas“ pasirodė Vaidoto Daunio eilėraščių ciklas „Metų laikai“, vėliau tapęs jo to paties pavadinimo pirmosios poezijos knygos pagrindu. Kūrybinės idėjos šiame žmoguje virė...

1985–1989 m. Vaidotas parenė ir redagavo almanachą „Veidai“, kurio pasirodė penkios knygos. Jame jis siekė suvienyti pradedančiuosius poetus, prozininkus, kritikus, muzikus, filosofus. Nuo 1985 m. Vaidotas Daunys vadovavo Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijai, tais pačiais metais išėjo autoriaus eilėraščių rinkinys „Metų laikai“. Aktyvi kūrybinė veikla tęsėsi, kultūrininkas sulaukdavo daugybės naujų pasiūlymų. 1987 m. jam pasiūlyta redaguoti moksleiviams skirtą žurnalą „Žvaigždutė“, vėliau V. Dauniui pavyko įkurti meno kultūros žurnalą „Krantai“.

Be „Metų laikų“, Vaidotas Daunys 1993 m. išleido ir savo esė knygą „Vilnius. Vardas ir žodis“. Joje Vytauto Balčyčio nuotraukas lydi Vaidoto poetiniai tekstai, juose persipina estetinės, filosofinės ir teologinės autoriaus nuostatos. Nuo 1992-ųjų Vaidotas Daunys dienraš-

tyje „Lietuvos rytas“ šeštadieniais publikavo savo esė.

Nepaprasto darbštumo žmogus dirbo tuometinėje „Pergalės“ redakcijoje, nuo 1994 metų redagavo „Naująją Romuvą“. Jis buvo vienas iš „Regnum“ fondo steigėjų, to paties pavadinimo almanacho sudarytojas, paskelbė prozos kūrinį ir vienaveiksmę istorinę dramą „Krėva“, recenzijų, straipsnių literatūros, meno, kultūros klausimais, išvertė A. Mickevičiaus, O. Mandelštamo, šv. Pranciškaus Asyžiečio ir kitų autorių kūrybos. Tai tik keli svarbiausi Vaidoto Daunio gyvenimo ir veiklos akcentai.

Vaidotas Daunys tragiškai žuvo 1995 m. liepos 29 d. Vingio parke vykusią aerostatų varžybų, skirtų V pasaulio lietuvių sporto žaidynėms, metu. Jis palaidotas Rumšiškių kapinėse, ant Kauno marių kranto.

Apie Vaidoto Daunio asmenybę rašyti nelengva... Savo problematika Vaidoto Daunio publikacijos aktualios ir šiandien ir dar išliks ateityje... Pomirtinę Vaidoto Daunio knygą „Pastovių vertybių versmė“ sudariusi Elvyra Usačiovaitė jį apibūdino keliais sakiniais: „Mūsų manymu, tai neeilinė asmenybė, kuri savo talentu, protu, atkakliu darbu ypatingai buvo priartėjusi prie amžinos kultūrą gaivinančios versmės, iš kurios sėmė pats ir dalijosi su kitais...“ Žmogus išėjo, bet ta versmė tebesiveržia...

„Skristi abiem sparnais“

Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje vyko vakaras „Skristi abiem sparnais“, skirtas Vaidoto Daunio kūrybai. Vakaro dalyvių pasisakymai buvo brandūs, išgyventi, prasmingi. Brandūs kaip ir pats poetas Vaidotas Daunys...

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija

Matiukienė, pradėdama renginį, sakė: „Rokiškis Vaidotui Dauniui nesvetimas...“ Tais žodžiais jau daug pasakyta...

Renginio vedėja, bibliotekos direktorės pavaduotoja Daiva Vilkickienė teigė: „Vaidotas – neišsamiama asmenybė, nelengva kalbėti apie žmogų, kurio nepažinojai... Jis iki smulkmenų buvo sąžiningas, reiklus, įsipareigojęs Lietuvai, tikras Lietuvos inteligentas. Kiekvienas jo žodis buvo pasvertas ir išmatuotas. Jo net mirties samprata šviesi...“ Keliais sakiniais nupiešti Vaidoto Daunio paveikslą sudėtinga.

Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas, poetas Aidas Marčėnas buvo atviras sakydamas: „Važiavau į Rokiškį Vaidotui atiduoti skolą. Jo poeziją norisi mokėti mintinai. Jo kultūrinė veikla kilo iš meilės jausmui...“ Gerbiamas Aidas Marčėnas prisiminė kaip jo mama, tvarkydama butą, rado Vaidoto rankraštį. Kaip teigia poetas: „<...> prie mano dešimt eilėraščių yra parašyti Vaidoto komentarai. Jis man daug padėjo. Eilėraščius atidavė Sigitui Gedai, kad manimi pasirūpintų...“

Rokiškio Juozo Keliuočio viešąją biblioteką užliejo Vaidoto Daunio poezija, kurią skaitė gerbiama Rita Makselytė, o renginio vedėja Daiva Vilkickienė Vaidoto Daunio darbus įvertino „antruoju jo sparnu“. Ji teigė: „Juozas Keliuotis ir Vaidotas Daunys buvo aristokratiški žmonės...“ Vaidotas subūrė „Regnum“ fondą.

Vakare, skirtame Vaidotui Dauniui, lakoniškas ir konkretus buvo Nepriklausomybės Akto signataras, žinomas politikas, filosofas, pirmosios Nepriklausomos Lietuvos vyriausybės narys Romualdas Ozolas. Jis teigė: „Vaidotas Daunys – mąstantis žmogus ir yra kultūros aristokratas... Jis šiais laikais būtų nesuprastas. Vaidotas Daunys man pasirodė kaip žmogus be papildomų

išprotavimų, suvokė, kokia turi būti Lietuva... Lietuva – leidžianti kurti kūrėjams. Jo supratimas perimtas iš „Naujosios Romuvos“. Vaidotas Daunys – naujosios kultūros vedlys. Aš negaliu apie Vaidotą kalbėti poetiškai. Aš esu veiksmo žmogus, esu nusidėjęs politikai...”

Renginyje gerbiamas Romualdas Ozolas skaitė ištraukas iš savo naujausios knygos „Aušros raudoniai: sugyvenimai, arba 1990–1992 metų dienoraščių puslapiai: dienoraščiai“. Taip jis naujajame leidinyje prisiminė ir jam žino Vaidotą Daunį. Po vieną solidžių prisiminimų egzempliorių autorius padovanojo gerbiamai Raimondai Daunienei ir Juozo Keliuočio viešajai bibliotekai.

Keliuotiskų idėjų sklaida

Jau ketvirtį metų literatūrinė Juozo Keliuočio premija skiriama už reikšmingus poezijos, prozos, literatūros kritikos, vertimų, publicistikos, Juozo Keliuočio kūrybos nagrinėjimo ir kitus originalius, prasmingus kūrybinius rašto darbus, tęsiančius Juozo Keliuočio diegtų kultūrinių vertybių ir tradicijų aktualizavimą bei sklaidą. Juozo Keliuočio premijos laureatais jau tapo filosofas, žurnalistas, vertėjas Andrius Konickis, prozininkė, esėistė ir dramaturgė Vanda Juknaitė bei prozininkas, eseistas Vytautas Girdzijauskas.

Pirmą kartą Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro istorijoje įvertinti darbai žmogaus, kurio jau nebėra... Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė ir rajono savivaldybės vicemeras Albinas Urbonas premiją įteikė gerbiamai Raimondai Daunienei.

Prieš pat renginį viešojoje bibliotekoje elektroniniais laiškais teko susirašinėti su gerbiama Lietuvos

kaimo rašytojų sąjungos pirminku Kostu Fedaravičiumi. Viena laiške jis rašo: „Džiaugiuosi rokiškėnų sumanumu, rūpinimusi, kad būtų pagerbti kraštiečiai, tarp kurių yra ir Stasio Daunio sūnus Vaidotas, tragiškai žuvęs. Maloni žinia – jo žmonai (našlei) bus įteikta rokiškėno Juozo Keliuočio premija. Su Vaidoto tėvu Stasiu Dauniu aš aktyviai bendravau Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos veiklos pradžioje. Stasys Daunys buvo LKRS valdybos narys, labai sąžiningai rūpinęsis, kad klestėtų LKRS. Jo veikla buvo gražiai įvertinta, taip pat pagerbta jo gyvenimo sukaktis. Vėliau dėl sveikatos jo ryšiai su LKRS nutrūko. Rumšiškėse jis įkūrė savo klubą, kuriame sutelkė Kaišiadorių rajono literatus, aktyvino rumšiškių kultūrinę veiklą. UAB „Dobilo leidykla“ 1995 m. išleido jo eilėraščių rinkinį „Kur beržai žali“ ir 1999 m. eilėraščių rinktinę „Po siaurės dangum“. Tai tokia informacija apie rašytoją, muziejininką Stasį Daunį, kuris yra LKRS geriausios knygos laureatas“. Džiugu skaityti tokius šiltus prisiminimus.

Vakare, skirtame Vaidotui Dauniui, dalyvavusi Rokiškio krašto muziejaus direktorė Nijolė Šniokienė sakė: „Muziejuje Vaidotas Daunys buvo dažnas svečias... Prieš šį renginį skambinau Stasiui Dauniui. „Širdyje aš esu čia, Rokiškyje...“, – teigė Vaidoto tėvas.

Vakaras „Skristi abiem sparnais“ greit nesibaigė... Čia dar ilgai kalbėta apie Vaidotą Daunį, prisimintas Juozas Keliuotis. Rajono literatas Antanas Gintautas Žilinskas savo kūrybos eilėraštyje „Keleivis tamsoje“, skyrė Vaidotui Dauniui. Už Vaidoto Daunio veiklos įvertinimą dėkojo gerbiama Raimonda Daunienė: „Vaidotas mėgo būti ne kiekybėje, o kokybėje. Ačiū visiems bičiuliams. Vaidoto daug ir kituose žmonėse... Jis buvo be galo realistinis žmogus.

Vakaras, skirtas Vaidotui, būtų buvęs labai brangus...“; – teigė ji.

Jau tapo gražia tradicija kiekvienais metais pagerbti Rokiškio krašto literatūrinio žodžio puoselėtojus. Šiais metais už aktyvų dalyvavimą rajono literatų veikloje, šviesias iniciatyvas ir idėjas įprasminant knygą, raštiją ir Lietuvos istoriją, padėkos raštas įteiktas rokiškėnui Vytautui Gasiūnui.

Rokiškėnai jau įprato, kad naujus žurnalo „Naujoji Romuva“ numerius pristato filosofas, redaktorius Andrius Konickis. Jaunimui pristatomas žurnalas „Pašvaistė“. Gerbiamas Andrius Konickis šių dienų „Naująją Romuvą“ lygino su Keliuočio laikų leidiniu. Svarbiausia, kad keliuotiskoji dvasia išliko... Vakara, skirtą Vaidotui Dauniui, užtvindė kamerinio ansamblio „Regnum musicale“, kuriam vadovauja Raimonda Daunienė, muzika. Koncertavo talentingos Vaidoto Daunio atžalos... Smagu...

Aš pati jaučiau didžiulę sąžinės graužatį... Iki tol kiekvieną kartą kalbindavau Juozo Keliuočio premijos laureatus, juos pristatydavau rokiškėnams. Šį kartą nediršau... N nediršau prisiliesti, nediršau skaudinti, negalėjau iš naujo atverti skaudančios žaizdos... Talentingo ir nepaprastai gabaus žmogaus netektis – nepaaiškinamas reiškinys... Man atrodo geriau taip...

„Auga gražus atžalynas...“; – rašė lietuvių poetas, dramaturgas, publicistas Kazys Binkis. Tad lieka palinkėti, kad ir toliau šioje šeimoje gyvybingai almetų aristokratiška Vaidoto Daunio vertybių versmė gyvenant, siekiant užsibrėžtų tikslų, dirbant, kuriant, švenčiant, prisimenant, išsaugant... Laikas matuojamas ne tik laikrodžiais, minutėmis, dienomis, mėnesiais, metais... Jis skaičiuojamas atliktais darbais, įžymių žmonių gyvenimo ir mirties datomis, kultūros tvirtumo ženklais, žmogiškumu... Ir dar ... Dabartį galime suprasti tik suvokdami praeitį...

„Gyvenime nėra prasmės, bet lieka galimybė išsigelbėti“

SIGITA MORKŪNAITĖ

Pradžia

2006 m. rugsėjo 1 d. Įžengiau į jaukų raudonų plytų pastatą be didelės iniciatyvos, užsidegimo ir ypatingo susidomėjimo. Labiau nei aš šiuo žingsniu domėjosi visi kiti – tėvai, mokytojai. Jų dėka žingsnis ir buvo žengtas. „Šitokia gabi mergaitė, tiesiog būtina ugdyti jos talentą! Būtų nusikaltimas tokiam talentingam vaikui nelankyti dailės mokyklos!“ Ir tokie žodžiai manęs visai nejaudino. Talentas, tik pamanykit. Tai kam TOKIAM TALENTUI dar kažkokią mokyklą lankyti? Juk būdama „šitokiu talentu“ – kaip visi tie juokingi žmonės kalba – galiu sau namie „talentingai“ piešti ir toliau. Išties vienintelis dalykas, kuris mane tikrai domino, buvo pats piešimo ir tapybos procesas. Gyvenimas 13-metės akimis buvo visai paprastas: aš piešiu, man patinka piešti, aš būsiu dailininkė. Paprasta. Kam tos dailės mokyklos? Mokyti? Ko jau ko, mokyti dailės tai jau tikrai nereikia. Galiu pati mokyti...

Ir vis dėlto aš – dailės mokykloje. Mokysiuosi. Pirmoji piešimo pamoka, nauji žmonės, naujas mokytojas. Piešk, sako, ką nori. Laisva tema. Čia tai bent mokymo sistema, pagalvojau. Tikrai „daug išmoksiu“ piešdama ką noriu ir kaip noriu. Lygiai tą patį galiu ir namie. Absurdas. Po 10 minučių mokytojas jau rodo

klasei mano piešinį (riedlentiniškai, atliekantys pavojeingus triukus, „Sekundė prieš katastrofą“, taip pavadinau savo „pirmąjį blyną“). „Štai pažiūrėkit, va taip piešia, labai gerai čia viskas, tik reikėtų dirbti visame formate ir neužsibūti prie detalių“. Na, tiek jau to, galvoju, pažiūrėsiu, kas iš viso to išeis.

2010 m. birželio 1 d. Žiūriu į tai, kas iš „viso to“ išėjo. Ketveri metai, ketveri ieškojimų, praradimų ir atradimų metai, ir prieš mano akis stovi... paveikslas. Logiška. Ko buvo galima tikėtis iš dailės mokyklos? Ir vis dėlto... Labai jau ypatingai jaučiuosi. Prisimenu „Sekundę prieš katastrofą“ ir dabar turiu sekundę prieš baigiamojo dailės darbo gynimą.

Ką aš galiu pasakyti apie paveikslą?

Manęs klausia, kodėl pasirinkau tokią temą. Ką gi, pirmiausia turėčiau atsakyti, kokią temą aš pasirinkau. Galbūt reikėtų formuluoti tokį klausimą: kokią gi temą aš pasirinkau? Ir tokį klausimą pirmiausia turėčiau užduoti pati sau. Atmetus visas įmantrias detales ir temos subtilybes, grįžtant prie eskizo gimimo, galbūt dar anksčiau, atmetus norą temą apibūdinti originaliai ir įspūdingai, galiu pasakyti – Žmogus. Kalbu apie Žmogų. Šis žodis toks dažnas, jog net nesusimąstoma, jog tai pats

subtiliausias mūsų planetos kūrinys. Mane visada domino tai, kas neapčiuopiama, nematoma, negirdima. Žmogaus paslaptis. Būtybė, ateinanti iš paslapties, iš nežinomybės, ateinanti ne savo noru, priversta būti, kvėpuoti, matyti, girdėti. Ne visada tai, kas malonu. Priversta įveikti kliūtis, džiaugtis, verkėti, mylėti, abejoti, tikėti, nusivilti, ieškoti, laukti... Priversta eiti pirmyn. Kiekvieną minutę, kiekvieną sekundę. Niekas nepasiteirauja – ar malonėtumėte, Žmogau, gyventi toliau? O galbūt norėtumėte sustoti? Jus vargina buvimas Žmogumi? Pageidaujate truputėlį pailsėti? Trumpam išnykti? Kuriam laikui pasitraukti iš gyvenimo labirintų? O galbūt norėtumėte grįžti atgal? Į laikus, kai Jūsų nekankino tokių klausimų ilgesys? Klausimų, kurių, deja, niekas niekada Jums neužduos. Gyvenk, Žmogau, jei nori, jei ne – gyvenk. Kas valdo Žmogų? Kas kuria taisykles? Kas yra valdžia? Dievas? Bet kas pažįsta Dievą? Kas matė jo veidą? Gyvenimo labirintuose Žmogus priverstas klaidžioti vienas – Kūrėjas nepaliko kelio ženklų „eikite tiesiai“, „dabar teisingiausia būtų sukti į dešinę“ ir t. t. Sprendimus privalo priimti Žmogus. Ir ne visada pavyksta pasielgti teisingai. Kartais pasekmės bloškia į nevilties bedugnę, kur atsiveria asmeninė pasaulio pabaiga. Rodos, paties Žmogaus pabaiga, o kur baigiasi žmogus, ten

prasideda bedugnė. Įdomu ne tai, kas rėmuose, bet tai, kas į juos netelpa. Šiuolaikiniame, moderniaame blizgučių, šviesų, spalvų ir garsų įvairovės pasaulyje į tokius rėmus nebetelpa tamsioji Žmogaus būties pusė, pasaulio pabaiga, atsiverianti nevilties akivaizdoje. Mane visada domino tai, kas atsitinka Žmogui už rėmų, į kuriuos Jį įspraudė Jo aplinka. Būtent apie tai ir yra mano paveikslas.

Technika

Apsispręsti, kokią techniką naudosi mintims reikšti, nebuvo sunku. Žinojau, jog tapysiu. Tapyba yra ypatingas procesas, leidžiantis pasinerti į save, susidurti su vidiniais demonais ir juos įveikti. Geriausiu atveju, blogiausiu – padidinti laisvojo kritimo pagreitį į nevilties bedugnę.

Taigi, tapyba. Taipogi iškart žinojau, jog tapysiu aliejiniais dažais ant drobės. Priežastis paprasta – kitokios priemonės nesuteikia tokio malonumo. Aliejinių dažų gyvybė, plastiškumas, minkštumas – savybės, dėl kurių kadaise juos ir įsimylėjau. Jie turi daugiausia jausmo, o tai ypač vertinu tapydama žmones, jų veidus, kūnus. Aliejinių dažų „jausmingumas“ dar kartą pasiteisino.

Žanras

Pasirinkau figūrinių tapybos žanrą – vaizdavau, kaip jau minėjau, Žmogų. Paveiksle matyti dvi figūros.

Šįkart tapydama daugiausia įkvėpimo sėmiausi iš dviejų visomis prasmėmis visiškai skirtingų dailininkų: tapytojo Williama Bouguereau ir šiuolaikinio iliustratoriaus Jono Klasseno. Pastarasis didžiausią įtaką darė paveikslo nuotakai. Blankios spalvos, niūrus šešėliai, paslaptinigi personažai, derantys su tyła ir jaudumu. W. Bouguereau žavi savo profesionalumu, paveikslų gyvybe ir ypatingu figūrų spindesiu.

Sigita Morkūnaitė

Kūrybiniai ieškojimai

Viskas prasidėjo dar praėjusiais metais, Kūčių vakarą. Jaučiausi nerami, kažko ilgėjausi, kažko troškau. Laikrodžio rodyklei artėjant prie vidurnakčio, ėmiau rašyti. Kažką. Tiesiog norėjau „išrašyti“ savo nerimą. Piešimui tokia būseną netiko. Pamenu, tąkart ore tvyrojo ypatinga atmosfera: prieblanda, miegantys tėvai, mirksinčios lemputės, žalios eglių šakos, keisti šešėliai ant sienų, gretimame kambaryje, prie nenukraustyto Kūčių stalo, besimeldžiantys mirę artimieji. Sklido kalbos, kad lauke kiemais laksto pasiutusi lapė. Vėjas už lango. Jaukiai šurpi tyła namuose. Štai tokį vakarą buvo užrašyta: laiptai žemyn, kaip visada, dega. Laiptai į viršų, kaip visada, veda į naktį.

Vėliau:

*<...>O šurpi tikrovė lieka
Tiksi laikrodžiai ant sienų
Tiksi mažas laikrodėlis
Tyliai žvakės liepsnoje.*

*Senas geležinis ratas
Niekad nesiliauja suktis
Labirintas nesibaigia
Pabaiga tėra pradžia.*

Kitą dieną vis galvojau apie degančius ir vedančius į naktį laiptus. Laiptai – kaip gyvenimo metafora. Užsisukantys laiptai, statūs laiptai, tamsūs laiptai, nesibaigiantys laiptai... Laiptų labirintas. Nuolatinis lipimas degančiais laiptais. Ugnis – kaip laiko metafora. Varomoji jėga. Sudeginanti laiptus, neleidžianti grįžti atgal, suryjanti praeitį, įkalinanti dabartyje, stumianti į ateitį. Į nežinią. Į naktį. Ir taip visą gyvenimą.

Tarp ugnies ir tamsos. Kas, jei kartą Žmogus pabunda naktį, kurtinamai tikrint laikrodžiams, ir staiga suvokia, jog nėra laisvas? Jog kiekvieną savo gyvenimo akimirką yra įkalintas labirinte ir nesuvokiama laiko jėga verčia jį nuolat judėti pirmyn, į nežinią, nuolat priimti sprendimus ir numatyti tai, kas laukia tamsoje... Kas, jei vieną naktį Žmogus išsigąsta tamsos? Kas, jei staiga gimsta nepaaiškinama amžinos tamsos baimė? „Kas bus, jei rytą aš nepabusiu?“

Tokių minčių srautas išsiliejo popieriaus lape ir po keleto dienų turėjau paveikslą detalę: paslaptinę, ore, virš laiptų, kybančią būtybę, keturiomis rankomis gniaužiančią save pačią. Žmogus, asmeninės pasaulio pabaigos akivaizdoje. Supratau, jog tai pasaulio pabaiga, gimstanti Žmogaus mintyse, kai jose įsiviešpatauja neviltis. Įsivaizduojama tragedija, pasižyminti galinga griaujamąja jėga. Jėga, kuri sugriaua Žmogų.

Nesijaučiau patenkinta tokiu darbu. Juk iš esmės esu ganėtinai laiminga. Pateikti paveikslą, kuriame vaizduojama Žmogaus tragedija, man neatrodė labai gera idėja. Ką duoda kalbėjimas apie problemas, jei nepateikiami jų sprendimo būdai?

Prisiminiau dvi eilutes iš Antano A. Jonyno eilėraščio: „Gyvenime nėra prasmės, bet lieka galimybė išsigelbėti“ ir „Gyvenimas nebūna be prasmės ir jokios galimybės išsigelbėti“. Mane sudomino pirmoji. Pajutau poreikį pavaizduoti išsigelbėjimą. Tik ar įmanoma išsigelbėti nuo tikrovės ir ją užaštrinančios jaudrintos psichikos, kuri generuoja menamą pasaulį, šiuo atveju – jo pabaigą? Jei taip, tuomet kaip?

Čia aš nusprendžiau iš filosofinio kosmoso grįžti į Žemę ir pažvelgti į savo gyvenimą. Ar aš turiu savo pašiūrę, kurioje galiu pasislėpti nuo „pasaulio pabaigos“? Tereikėjo peržvelgti pastarųjų dienų įvykius.

Kaip aš atsikračiau „Kas bus, jei rytą aš nepabusiu?“ sindromo? Aš pavaizdavau savo būseną popieriaus lape. Kūryba! Būtent, kūryba. Baigiamasis dailės darbas jau švytėjo mano mintyse.

Kūryba yra išsigelbėjimas. Grįžau prie Žmogaus. Koks Žmogus yra tikriausias kūrėjas? Tam tikru gyvenimo momentu kiekvienas yra tikras menininkas. Vaikystė. Juk visi maži vaikai piešia. Jų kūryba yra pati nuoširdžiausia. Argi ne išsigelbėjimas būtų trenkti laikui į veidą, užpūsti degančius laiptus ir grįžti į vaikystę, kai gyvenimo dar nekomplikavo egzistencinė neviltis ir jos sukelta „pasaulio pabaiga“? Kūryba suteikia tokią galią. Gerai, galbūt tai įsivaizduojamas išsigelbėjimas, bet juk „pasaulio pabaiga“ taip pat tėra kartus Žmogaus vaizduotės vaisius. Su priešu kovoti reikia jo ginklais. Vaizduotės audras įveikti gali tik vaizduotė.

Ilgai svarsčiau, kokią kūrybos priemonę įdėti į vaiko rankas. Čia aš prisiminiau fantastinį Guillermo del Toro trilerį „Pano labirintas“. Filmą, man palikęs didelį įspūdį. Mergaitė Ofelija, pagrindinė filmo herojė, prieglobstį nuo pilietinio 1944-ųjų Ispanijos karo ir žiauraus patėvio fašisto randa savo fantazijų pasaulyje. Pasaulyje, kuriame tamsiais požemių labirintais klaidžioja raguotas ožiakojis Panas, dovanojantis Ofelijai... kreidos gabalėlių. Tamsiame žiauraus patėvio kambaryje kalinama mergaitė kreida ant sienos nupiešia kvadratą – įsivaizduojamas duris, pro kurias ji patenka į fejų, stebuklų ir burtų karalystę... Pamačiau, jog kreida tinkamiausias piešimo įrankis vaiko rankose. Labiausiai „įsivaizduojamai išgelbstintis“.

Taigi, mintyse turėjau aiškią idėją ir, rodos, aiškią paveikslą viziją, tačiau ją pavaizduoti vis dėlto nebuvu taip paprasta. Norėjau idealiausio kompozicijos varianto. Dešimtys

eskizų, vingiuotas ieškojimų kelias, ir pagaliau atradau kažką, ką pamąčiusi supratau: tiks (bet tai nereiškia, jog suradau idealiausią kompozicijos variantą☺).

Prasidėjo spalvų ieškojimo etapas. Sudėtingesnis. Gyvybiškai reikėjo spalvų, kurios sukurtų „pasaulio pabaigos“ ir išsigelbėjimo nuotaiką. Ją aš jaučiau. Spalvų – ne. Užmigdavau su viltimi, jog galbūt man pavyks jas susapnuoti. Deja. Stengiausi išlikti atidi gatvėse, mokykloje. Stebėjau aplinką. Galiausiai ledus pralaužė valanda interneto platybėse. Ten atradau jau minėtą iliustratorių Joną Klasseną. Juk sakoma, kas beldžia, tam bus atidaryta, kas ieško, tas ras. J. Klassenio spalvų paletėi prisijaukinti reikėjo dar ne vieno etiudo. Nors, tiesą sakant, galutinai spalvas pajutau tik tapydama paveikslą.

Darbas aliejiniais dažais ant drobės man nėra naujiena, tad didelių sunkumų ir perkeltant piešinį, ir tapant, pavyko išvengti. Tiesa, pirmą kartą tapiau ant TOKIO formato drobės (100x80), iki šiol dažniausiai dirbdavau su 60x50 formatu. Vienintelė rimta problema tebuvo laiko stoka. Tapydama mėgstu atiduoti visą save, pasinerti į kūrybos gelmes, o šįkart tam šiek tiek trukdė mokslai. Esu pratusi tapyti vasarą, kai laisvo laiko į valias, todėl dar neįvaldžiau staigaus režimo „kūryba“ perjunginėjimo į režimą „mokslai“ meno ir atvirkščiai. Tad buvo ir sunkių minučių. Ypač mokykloje, įskaitų, patikrų metu, kai kūrybinis režimas prieš mano valią pranešdavo apie žūtutinį poreikį tapyti. Vis dėl to galiu teigti, kad darbas su šiuo paveikslu, nors ir keista buvo, vienas maloniausių, kuriuos kada nors teko patirti. Galbūt todėl, kad nedirbau pagal užsakymus ir tapiau tai, kas man išties įdomu. Jei ne laiko stoka, įtariu, jog tai būtų buvęs geriausias kūrybinis procesas gyvenime – absoliuti (įsivaizduojama)

Sigita Morkūnaitė.
Motinos širdis,
2009 m., 60x50 cm

Sigita Morkūnaitė.
*Gyvenime nėra prasmės,
bet lieka galimybė išsigelbėti,*
2010 m., 80x100 cm

Sigita Morkūnaitė.
Sketch (eskizas, fragmentas iš „Gyvenime nėra prasmės, bet lieka galimybė išsigelbėti“),
 2010 m., 30x21 cm

Sigita Morkūnaitė.
Užpuolė katinėlis Danielę,
 2009 m., 50x60 cm

Sigita Morkūnaitė.
Rapunzel,
2008 m., 42x30 cm

Sigita Morkūnaitė.
Melsvas svaigulys,
2008 m., 60x80 cm

Sigita Morkūnaitė.
Nature morte
(natiurmortas),
 2008 m., 42x30 cm

Sigita Morkūnaitė.
Gyvenimo šuolis,
 2008 m., triptikas,
 kiekv. dalis po 60x50 cm

laisvė. Taip pat galėčiau paminėti, jog neatsiejama tapybos proceso dalis man buvo muzika. Aplinka, kurioje tapau, man ypač svarbi. Fone skambanti muzika – taip pat. Ji efektingiausiai „reguliuoja“ paveikslo nuotaiką darbo metu, todėl ypač išrankiai rinkausi dainas. Tiesą sakant, kiekvienas mano paveikslas turi muziką, kurios nuotaiką į jį „įtapau“. Tad pagrindinė muzikos klausymo darbo metu taisyklė: neklausyti to, ką klausiausi tapydama ankstesnius paveikslus.

Šįkart geriausią atmosferą kūrė:
Johnny Hollow – *Human Lullaby*
Johnny Hollow – *Rasputin*
Spiritual Front – *Border*
Swans – *Mother/Father*
Swans – *Amnesia*
Yann Tiersen – *La Parade*
PJ Harvey – *The Devil*
Pink Floyd – *Is There Anybody Out There?*
Nick Cave – *Stranger Than Kindness*.

Žinia žmonijai

Klausimas: Ką savo darbu norėjote pasakyti žiūrovams?

Atsakymas: Visiškai nieko.

Išties, mano tikslas nebuvo kažką pranešinėti žmonijai. Paveiksle kalbėjausi su savimi. Uždavinėčiau klausimus, bandžiau suvokti, kodėl klausiu, ir mažiau apie galimus atsakymų variantus. Iš kur ateina ir kur keliauja Žmogus? Kas Jį valdo? Kas kuria taisykles? Ar egzistuoja Žmogaus laisvė? Kas vyksta su Žmogumi nevilties bedugnėje? Ar įmanoma gyvenime rasti prieglobstį nuo... gyvenimo? Ar blaškytis beprotybėje ir neviltyje yra žmogiška? Ar gelbėtis nuo gyvenimo nėra absurdiška? Ar bijoti ateities, ilgėtis praeities ir nejausti dabarties yra apgailėtinas laiko švaistymas? Ar visa tai yra neteisinga, neprotinga ir kvaila? Ar vaikystėje Žmogus nėra laimingiausias? Ką Jis

praranda suaugęs? Ar kūryba turi prasmę? Kokią galią turi žmogaus mintys? Kur baigiasi vaizduotė ir kur prasideda tikrovė? Ar savo psichinėmis ir kūrybinėmis galiomis įmanoma kontroliuoti gyvenimą ir... mirtį? Ką gali TIKĖJIMAS, jog tai ĮMANOMA?

KAS YRA ŽMOGUS?

Paveiksle palikau begalybę klausimų SAU. Pasauliui nieko nepranešiau, nieko neįrodžiau, nieko nepaneigiau. Tad visiškai nesijaudinu dėl to, kas man pavyko ir ko nesugebėjau pasakyti savo darbu. Kūrybinis procesas buvo skirtas Man. Galbūt tai savanau-diškas darbas, bet dabar kurį laiką su draugais galėsiu valgyt vanilinius ledus, važinėti riedučiais, žiūrėti mėgiamus Kubricko filmus, skaityt Melniko apsakymus, vedžiot kaimynės šunį ir gulėt pievoj po savo Dangum.

„Mes visi esame problemų liūne, bet kai kurie iš mūsų žiūri į žvaigždes.“
(Oscar Wild)

Epilogas

Kadaise sakiau: kam tos dailės mokyklos? Mokyti? Ko jau ko, mokyti dailės tai jau tikrai nereikia. Galiu pati mokyti...

Klydau. Dažais išmargintame, terpentinu kvepiančiame ketverių metų kelyje aš vis dėlto išmokau šį tą gyvybiškai svarbaus: Kuo giliau į mišką, tuo daugiau medžių. Supratau, kiek daug aš nežinau ir kokie begaliniai yra tapybos paslapčių horizontai, taip stipriai mane traukiantys.

P.S.

Mano darbas yra kūryba ir man nepatinka kalbėti apie tai, „kaip aš tai dariau“. Visada tai yra baisus klausimas. Mano paaiškinimai gali sugluminti ir žiūrovus, ir mane pačią (išties, kaip reikiant suglumino).

Padėka

Tėvams – už tai, kad davė leidimą įkurti namuose dirbtuves ir jo neatšaukė išvydę J. Klasseno spalvomis pražyduusias grindis ir sienas☺.

Mokytojui Raimondui Gailiūnui – už tai, kad leido natūraliai kūrybiškai evoliucionuoti, tačiau narsiai rodė kelią sudėtingiausiose kūrybinės evoliucijos dalyse ir gelbėjo nuo „pasaulio pabaigų“.

Mokytojui Arūnui Augučiu – už tai, kad kadaise supažindino su minkštu molio pasauliu ir kantriai vedžiojo po meno istorijos archyvus.

Mokytojui Edmundui Petrovui – už tai, kad kadaise išmokė štrichuoti ir skatino visur dalyvauti.

Sekretorei – už kantrybę ir šypseną man n-tąjį kartą pasakius: „Oi, pamiršau. Rytoj sumokėsiu“.

Direktorei – už išmintingą viso kūrybinio mokyklos laivo vairo valdymą.

Draugams – už supratingumą, išgirdus atsakymą į jų pasiūlymus susitikti: „Dabar negaliu. Tapau. Truputį vėliau.“

Juozo Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos mokytojams – už gailėstinumą išgirdus pasiaiškinimą: „Nespėjau vakar atlikti šitos užduoties. Su labai svarbiu paveikslu dirbau.“

Jonui Klassenui – už spalvas.

Williamui Bouguereau – už įkvėpimą *tapyti gražiai*.

Visiems kitiems dailininkams – už visokį kitokį įkvėpimą☺.

Mėgiamos muzikos atlikėjams – už paveikslo nuotaikos kūrimą.

Kaimynams – už supratingumą, kai mano paveikslo muzika kėlė nuotaiką ir jiems.

Alyvų krūmui už lango – už bandymą kovoti su terpentino kvapu.

Kambario ir dirbtuvių gėlėms – už tai, kad kūrybinio proceso metu nenuvyto, kai aš jas visai pamiršau.

Dievui – už tai, kad turėjau kuo tikėti, ir už tai (tikriausiai), kad vis dėlto esu.

Žmogui – už tai, kad yra neišsėmiama tema kūrybai ir apskritai – kažkas nuostabaus.

„Žemaičio garlėkys“ nusileido Aukštaitijoje...

VYTAUTAS MARTINKUS

Rašytojas

Rubrikoje „Žurnalo svečias“ – rašytojas Vytautas Martinkus, 2010 metų literatūrinės Liudo Dovydeno premijos laureatas. Leidinyje pateikiame jo kalbą, pasakytą Rokiškio krašto muziejuje rugsėjo 25 d. premijos įteikimo ceremonijoje.

Ponios ir ponai, malonūs šios literatūrinės popietės šeimininkai ir svečiai!

Branginu kiekvieną skaitytoją. „Žemaičio garlėkio“ skaitytojus labai vertinu už tai, kad ėmėsi skaityti romaną, kuris yra ir storas, ir gana sudėtingas, tad reikalauja ne tik daug laiko, bet ir dėmesingumo, gilaus mąstymo bei lakios vaizduotės.

Šiandien ypač dėkoju išskirtiems romanų „Žemaičio garlėkys“ skaitytojams. Turiu omeny premijos vertinimo komiteto narius: Jūratę Sprindytę, Petrą Bražėną, Virgilijų Gasiūną, Antaną Sutkų ir Regimą Tamošaitį. Gaila, kad ne visi jie galėjo į Rokiškį atvykti.

Nuo netrumpos lietuvių romanų lentynos nusikėlė manąjį. Ne tik nusikėlė. Perskaitę sutarė, kad romanas vertas šios literatūrinės premijos, pavadintos puikaus rašytojo, sėkmingai išbandžiusio romano, apysakos, novelės, pasakos ir kitus žanrus, Liudo Dovydeno, vardu, primenančios mums šio rašytojo gyvenimo ir literatūrinius ieškojimus, užtrukusius visą XX amžių. Juose būta pavydėtinų talento ir literatūrinio meistriškumo aukštumų: trisdešimtmečiui romano „Broliai Domeikos“ autoriui LR prezidentas Antanas Smetona įteikė valstybinę literatūrinę premiją. Liudo Dovydeno sūnus Jonas, literatas iš profesijos ir fotomenininkas iš pasaulimo, ryžosi

Liudo Dovydeno literatūrinės premijos laureatas rašytojas Vytautas Martinkus. Nuotr. Albino Kuliešio

inicijuoti ir globoti lietuvių romaną remiančią bei skatinančią premiją. Tai yra laureatą įpareigojanti vis dar reta, labai morali, nauja mūsų literatūros rėmimo laisvės forma.

Taigi šios prestižinės premijos laureato diplomai – garbė, didelis atlygis ir parama premijuoto romano autoriui.

Nuoširdžiausias ačiū visiems, kurie šitaip – romanui ir jo autoriui palankiai – nusprendė, ir ta proga šiandien sėlių, Liudo Dovydeno tėviškės, padangėje subūrė tokį gražų rokiškėnų būrį. Lietuvos kraštai ar krantai čia simboliškai susitinka: Že-

maičio garlėkys, konstruotas Žemaitijoje – Vieksniuose ir kitur, sėkmingai nusileido Aukštaitijoje.

Prieš metus to net nesapnavau. Tai man netikėta. Malonu suvokti, kad istorinis romanas, kurį rašiau su nemažomis ambicijomis ir labai ilgai, yra įdomus ir aktualus skaitytojui.

Galėjau nujausti, bet vis dėlto maloni staigmena: istorinė tema ir šiandien tebetraukia primirštų įvykių, personažų likimų šiandienėmis interpretacijomis.

Nesapnavau ir tokio romano skaitytojų būrio, kurį pavadinau *sparnuotaisiais*. Arba – *sparnuočiais*. Tai – metafora. Ir ne tik. Kalbu apie Lietuvos lakūnus, oreivius, sklandytojus, visus aviatorius. Man regis, jie ne tik skaitė, bet ir perskaitė romaną kaip pasakojimą – įžangą į savo skraidymų kasdienybę. Iš pokalbių su jais supratau, kad ir šiandien jie tebeišgyvena pirmojo pasaulyje skrydžio lėktuvu dramatiškumą. Per tokių skaitytojų dėmesį aš pats iš naujo atradau šiuolaikinį – įdomų ir modernų – Lietuvos aviacijos pasaulį. Beje, išskirtinį dėmesį romano tekstui ir jo ryšiams su skaitytojų auditorija yra paskyręs žurnalas „Aviacijos pasaulis“, kurį redaguoja žurnalistė Vilma Jančienė. Neįtikėtina, tačiau šis aviatorių leidinys jau beveik metus rašo apie „Žemaičio garlėkį“ ir net publikuoja rinktinius romano fragmentus. Ačiū redaktorei ir kitiems

aviacijos pasaulio žmonėms, su kuriais pernai ir šįmet susipažinau.

Viliuosi, kad geri skaitytojų atsiliepimai, kaip ir vertinimo komisijos nuomonė, pagyvins ir prailgins knygos likimą.

Pagal premijos nuostatus premija turėtų būti įteikiama žiemą, gal vasario 12 ar 16 dieną, šitaip pagerbiant Liudo Dovydeno ir Lietuvos nepriklausomybės gimtadienius. Apie tai verta pamąstyti.

Liudui Dovydenui literatūra buvo savas ir didelis pasaulis, tačiau neturėtume galvoti, kad Lietuva, jos istorija, dabartis ir ateitis jam buvo mažiau svarbūs ir prasmingi. Liudas Dovydenas tai įrodė raštais ir savo paties gyvenimu. Klupdamas ir keldamasis ne tik prie rašomojo stalo, bet ir prie skaudžiausių ir reikšmingiausių Lietuvos kultūros, istorijos, politikos įvykių.

Tai skatina ar net įpareigoja mane šiandien kalbėti ne vien apie literatūrą. Išstariu vieną kitą prisipažinimą.

Prieš 20 metų galvojau, kad, štai, tiesa, gal pavėluotai, ateina literatūros savarankiško rojaus laikai. Gal pirmą kartą. Ji bus kaip niekada įvairi, labai vertinga, laisva ir dvasinga, gyvens be cenzūros, nepolitikuos, nefilosofuos. Kaip visada visiems reikalinga, tik *kitaip*. Tai yra, sugrįš į savo širdį, priblošk skaitytoją estetiškumu, kito pasaulio estetinė pajauta, kuriai ir pašauktas tik literatūrinis žodis, lietuvių kalba. 1990 metų gegužę pirmajame Lietuvos kultūros kongrese net paraginau kolegas iš naujo atrasti rašymo paskirtį ir prasmę, atitolinti nuo politikos ir kitų ne literatūros barų. Už tai net buvau pabartas kai kurių kolegų ir paties Vytauto Landsbergio.

Šiandien manau, kad klydau taip manydamas ir kalbėdamas. Akivaizdu, kad anuometinis mano spėjimas tik iš dalies pasitvirtino. Ne iš esmės. Viena vertus, šiandien literatūros estetinis laukas labai margas, spalvingas, autorių – daugybė, knygų – galybė. Nėra cenzūros. Yra laisvė rašyti. Būti kartu su visais rašytojais Europoje ir pasaulyje. Virš autorių ir skaitytojų galvų – tik žvaigždėtas dangus ir šalies Konstitucija. Kita vertus, mūsų litera-

tūra nesugrįžo į savo širdį – estetinę literatūros gyvastį. Man netgi atrodo, kad literatūra jos, tokios širdies, net neturi, kaip ir savo pradžioje, Donelaičio ar Baranausko laikais. Matau, kad ją valdo pinigai, jai rūpi komercinė prozos knygos sėkmė, vidutinio (populiariausio), paprasto (nebūtinai – tik prasto) skaitytojo medžioklė. Poezija gręžiasi į leidėjo (mecenato) labdarą, drama ieško pasaulinio kosmoso lietuviško individo politinėje ar kūrybinėje biografijoje. Eseistika intelektualiai reflektuoja postmodernias gyvenimo kelių ir literatūros žanrų, politikos ir filosofijos samplaikas. Rašoma nebūtinai tai, kas autoriui rūpi, rašoma apie viską ir visaip. Niekas nieko nespėja perskaityti ir įvertinti iki galo... Tačiau ne tai yra svarbiausia.

Daug svarbiau, kad mūsų literatūrai, kaip visais laikais, teberūpi (ir kasdien labiau) Lietuvos išlikimo klausimai. Ypač tai sakyтина apie romaną. Populiariausių, gambiausių ar talentingiausių romanistų (Vytauto Bubnio, Petro Dirgėlos, Ričardo Gavelio, Jurgos Ivanauskaitės, Vandos Juknaitės, Ramūno Kasparavičiaus, Ramūno Klimo, Jurgio Kunčino, Herkaus Kunčiaus, Renatos Šerelytės, Sigito Parulskio ir kitų) veikalai „minta“, socialinėmis aktualijomis.

Ar lengviau buvo „prie Smetonos“, „vokiečio“, „ruso“, ar dabar? Kas po 1990-ųjų išvogė mūsų nacionalinius namus? Kodėl neįveikiama korupcija? Ar tebėra sąžiningų, nekorumpuotų, Lietuvai dirbančių jos piliečių? Kaip išgyventi? Kaip gyventi laisvam, bet alkanam? Kaip susirasti darbo? Kur ir kaip mokytis? Išvažiuoti ar neišvažiuoti iš Lietuvos? Ar yra teisybė? Ar yra teisė ir teisingumas? Ar kalbėsime lietuviškai? Ar išliks Lietuva Europos ir pasaulio valstybių katilė? Kas užims mūsų vietą Lietuvoje, kai mūsų joje nebebus?

O jau tik po šių klausimų – ir toks asmeninis: ar išgyvens lietuvių literatūra? Ar nelemta jai likti tik mirusia literatūra?

Štai tokie ir panašūs mūsų nacionalinės gyvybės klausimai stumia ir jau nustūmė į nuošalę mano svajotą litera-

tūros žaidimų, estetinių jos galių puotą. Pabėgti nuo šių klausimų neįmanoma. Viskas labai panašu į Liudo Dovydeno gyvenamąjį pasaulį. Nėra jokios literatūros estetikos puotos. Tebevyksta sunki, net žiauri lietuviškos kultūros išgyvenimo naujomis sąlygomis drama. Būsimieji jos veiksmai nežinomi, bet juos galima nujauti. Lengviau, matyt, ir rytoj nebus. Atvirkščiai: išlikti Lietuvai, jos tautinei kultūrai Europos ir viso pasaulio tautų bei valstybių rate kasdien darysis vis sunkiau.

Ir tada pagalvoji: lietuvių literatūra reikalinga. Ji tebėra „užangažuota“. Jos reikia kaip šiandienės mūsų kultūros formos, kaip *atsparos*, padedančios mums išgyventi. Kaip Donelaičio ar Baranausko laikais. Savarankiškoji mūsų literatūros esatis, matyt, dar palauks.

Romanas, kurio žanrinius ir kitokius ypatumus pagarbinti subūrė mus ši premijos įteikimo ceremonija Sėlijoje, be abejonės, turi dalintis visais bendraisiais literatūros ir gyvenimo klausimais. Romanas daug gali, nes yra skaitytojų mėgiamas. Be to, jis labai dinamiškas ir įvairus. Nebūtinai pataikaujantis kiekvienam, tai yra, visiems skaitytojams. Jam nebūtina sekti mūsų kasdienybę, jis gali pasipriešinti visuotinei naujai – pinigų ir kultūros globalizacijos – prievartai. Jis gali bent atitolinti lietuvių kalbos, literatūros ir visos mūsų tautinės kultūros mirtį. Vien dėl šios misijos mūsų romanas negali pasiduoti: negali prastėti, išsekti, nunykti.

Rokiškėnai tęsia festivalio tradicijas

NERINGA DANIENĖ

*Rokiškio kultūros centro
režisieriaus padėjėja*

Pernykštė jubiliejinė XV „Inter-rampa“ buvo finansuota, kaip dabar madinga sakyti, „iš europinių lėšų“. Didžiulis, įspūdingas renginys, teatrai iš dešimties šalių, net iš už Atlanto... Po tokių didžiulių švenčių ypač sunku „sumažinti apsukas“, susitaikyti, kad privalai judėti toliau ir kažką padaryti turėdamas

dešimteriopai mažesnę biudžetą. Ir darai – gal kiek kukliau, bet šilčiau, gal mažiau ekskursijų ir atrakcijų, bet daugiau betarpiško bendravimo, gal mažiau užsieniečių, bet daugiau neprasto lietuviško teatro... Toks rugsėjo pabaigoje ir buvo XVI tarptautinis teatrų festivalis „Interrampa 2010“.

Šių metų festivalis vyko kartu su Rokiškio miesto 511-uoju gimtadieniu. Festivalio dalyviai ne tik vaidino spektaklius, bet ir turėjo galimybę apžiūrėti šventiškai pasipuošusį miestą, dalyvauti miesto šventės renginiuose. O miestelėnai, pavargę nuo šurmuliuojančių gatvių, mielai užsukdavo į Kultūros centrą

Rokiškio rajono meras Almantas Blažys teikia atminimo dovaną režisieri Karinai Šišlo (Latvija). Iš dešinės stovi: Lucile Garbagnati (Prancūzija), vertėja Elena Dilbienė ir Joke Elbers (Olandija). Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

pasisemti peno sielai. Trys festivalio dienos prabėgo kaip viena – spektakliai, diskusijos, pasivakarojimai...

Naujasis Rokiškio kultūros centro liaudies teatro režisierius Eligijus Daugnora šiųmetį festivalį pavaidino „šeimynišku“. Ne vien dėl mažumo ir jaukumo. Turbūt ir todėl, kad netgi „Interramos 2010“ ekspertai – garbingiausi svečiai, be kurių nebeįsivaizduojamas nė vienas šiuolaikinis rimtas festivalis, atrodė lyg vienos didelės šeimos nariai. AITA-IATA Meno tarybos narė ir Centrinės Europos atstovė Joke Elbers iš Olandijos (Amsterdamo) į Rokiškį atvyko jau ketvirtą kartą. Ją su rokiškėnais teatralais sieja tokia artima draugystė, kad p. Joke jau lankėsi ne vieno aktoriaus namuose, pažįsta jų vaikus ir net neabejoja, jog sugrįš į festivalį penktą kartą. Betarpiškai tarp festivalio dalyvių jautėsi ir viešnia iš Prancūzijos, Bezansono universiteto Franč Contė docentė, Studentų mėgėjų teatrų asociacijos prezidentė Lucile Garbagnati. P. Lucile Rokiškyje lankėsi prieš devyniolika metų, kai Lietuva dar tik budo iš sovietinio sąstingio. Dabar ji nuolat susigraudindavo prisiminusi tuo metu sklandžiausią lietuvių išsilaisvinimo dvasią ir negalėjo atsigrožėti neatpažįstamai pasikeitusiu miestu, atsidžiaugti laisvai bendraujančiais žmonėmis. Trečiąjį festivalio ekspertą Klaipėdos universiteto profesorį, teatrologą, režisierių Petrą Bielskį, Rokiškyje besilankantį tikrai ne pirmą kartą, su šiuo miestu sieja ne tik giminytės ryšiai su Rokiškio liaudies teatro režisieriumi Eligijumi Daugnora, bet ir kitų metų bendri kūrybiniai projektai, skirti kun. J. Katelės jubiliejui paminėti. Žinoma, p. Petras nepraleido progos pabendrauti su miesto valdžios vyrais ir „spustelėti“ juos dėl visokeriopos paramos jubiliejiniais renginiais.

„Šeimynišku“ festivalį buvo galima pavadinti dar ir todėl, kad

vaidinti susirinko tik draugai ir kaimynai – teatrai iš Lietuvos, Latvijos ir Lenkijos. O ir tie patys lenkai – visai ne lenkai, o Punsco lietuvių kultūros namų dramos studijos artistai, parodę simpatišką, jaudinantį, nostalgiskai naivų spektaklį „Likimo odisėja“ (rež. Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė), apie kurį prof. Petras Bielskis pasakė: „Tai yra mūsų visų šaknys. Punkskiškai dar visa siela jaučia tai, iš kur mes visi atėjome...“

Bene geriausiai festivalio stebėtojai-ekspertai įvertino vienintelį tikrai „užsienietišką“ spektaklį, vaidintą latviškai – Rygos teatro studijos „Vinnijs“ improvizacijas latvių rašytojo Karlio Skalbės filosofinių pasakų motyvais. Spektaklyje „Skalbe“ jauni žmonės gvildena bendražmogiškąsias temas ir daro tai taip įdomiai, emociškai ir vizualiai, kad net ir nesuprantant latviško teksto (kurio, beje, ne tiek ir daug), visiškai aiškus ne tik sceninis vyksmas, bet ir istorijos moralas. Režisierė Karina Šišlo ir jaunas aktorių kolektyvas sulaukė tiek komplimentų, kad iš festivalio išvyko kaip ant sparnų.

Nemažai diskusijų sukėlė vienintelio „beveik profesionalaus“ (pasak rež. Nerijaus Gedmino) Klaipėdos „Laisvojo teatro“ monospektaklis „Sudie, derintojau“. Tik pradėjusi studijuoti aktorystę pirmakursė Augustė Pociūtė taip įtikinamai atliko savo bendraamžės šiuolaikinės Lolitos išpažintį, kad po spektaklio užvirė ginčai, ar žiūrovas būtinai turi pamilti ir suprasti istorijos herojų, kodėl vieni žmonės gali braukti užuojautos ašaras, o kiti neapkęsti to, kuris teigia savo tiesas scenoje... Klausimai taip ir liko retoriniai. O iki skausmo atviras Augustės nuosirdumas bet koku atveju sujaudino kiekvieną.

Festivalyje suvaidintos trys komedijos įvardytos kaip labai skirtingos. Penktadienį festivalį atidarė

Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Valdovas“ pagal V. Mykolaitį-Putiną. (rež. Jonas Buziliauskas). Pirmame plane – aktorius Sigitas Daščioras karžygio Mauro vaidmenyje. Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

smagus Pasvalio klėties teatro spektaklis Seirijų Juozo „Cingu lingu“ apie, pasak režisieriaus Gintaro Kutkauskio, „sunkų pijokų gyvenimą“. Šeštadienį žiūrovus linksmino Telšių Žemaitės dramos teatro aktoriai – dviejų valandų spektaklis Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės „Pinigėliai“ žiūrovams neprailgo, o ir buvo įdomu pasižiūrėti, kaipgi ilgamečiam Rokiškio liaudies teatro režisieriui Jonui Buziliauskui sekasi statyti spektaklius kituose teatruose. Sekmadienį festivalį baigė vienas geriausių 2009 m. Lietuvos spektaklių – Simno kultūros centro Miroslavo filialo mėgėjų teatro „Kaukas“ pastatymas pagal Daivos Čepauskaitės pjesę „Pupos“ (rež. Alma Purvinytė). Po šio spektaklio vykusiam aptarime ekspertė p. Joke Elbers pajaukavo: „Labai gerai pažįstu ir Pasvalio režisierių Gintarą Kutkauską, ir daug puikių Jono Buziliausko darbų mačiau. Bet šiandien, nepyk, Jonai, pirmenybę atiduodu moteriškam spektakliui“. Komplimentų sulaukė ir režisierė Alma, ir stiprus aktorių duetas,

Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Valdovas“ pagal V. Mykolaitį-Putiną (rež. Jonas Buziliauskas).
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

sugebėjęs ilgiausius tekstus paversti sąlyginai suprantamais net užsieniečiams.

Gera įvertintas ir Jono Buziliausko režisuotas šeimininkų rokiškėnų spektaklis Vinco Mykolaičio-Putino „Valdovas“. P. Lucile Garbagnati teatrališkai lenkėsi aktoriams dėkodama už įtikinamą vaidybą, o p. Joke Elbers siūlė režisieriui spektaklį pasistengti padaryti dar šiek tiek vizualesnį ir jis puikiausiai galės atstovauti Lietuvai užsienyje.

Kitąmet „Interrampa“ vėl vyks. Nesvarbu, koks bus biudžetas. Visada svarbiausia – žmonės, kurie vėl ir vėl nori grįžti į festivalį.

Festivalio „Interrampa 2010“ ekspertės Joke's Elbers spektaklių komentarai:

- liadiškas Pasvalio klėties teatro spektaklis „Cingu lingu“ buvo mielas, nesudėtingas, aiškus, smagus ir net „pervaidinimas“ čia visiškai tiko;

- rusų rašytojo V. Levanovo pjesė „Sudie, derintojau“, režisuota Nerijaus Gedmino – tai spektaklis apie jauną merginą, turtingų tėvelių dukterį.

Ji pasakoja apie savo meilę pianinų derintojui – tai kol kas didžiausias jos gyvenimo įvykis. Jai sunku suprasti ir įvertinti tai, kas su ja atsitiko. Tekstas skamba lyg išpažintis, sunkiai suvokiama jai pačiai. Mano manymu, spektaklyje buvo daug nereikalingo veiksmo – beprasmių atsisėdimų, atsistojimų, palto tampymo. Veiksmas turėtų būti tikslingesnis ir suprantamesnis! Juk jaunoji aktorė tikrai talentinga;

- latvių spektaklyje „Skalbe“, režisuotame Ingunos Gremze ir Karinos Šišlo, daug veiksmo, mažai teksto, žiūrovui suteikiama galimybė pačiam susikurti istoriją, jei tik jis to nori. Šis spektaklis – puikus komandinio darbo ir labai geros vaidybos pavyzdys. Pastatymas puikiai tinkamas dalyvauti tarptautiniuose mėgėjų teatrų festivaliuose;

- Rokiškio kultūros centro liaudies teatras vaidino Jono Buziliausko režisuotą spektaklį „Valdovas“. Nors šis spektaklis (istorinė romantinė drama) pakankamai statiškas ir „tekstinis“, jį žiūrėti buvo žavu ir įdomu. Spektaklis pasižymėjo aukštu vizualumo lygiu ir puikia vaidyba. Tai dar vienas pa-

vyzdys, kad lietuvių dramaturgija gali pasiūlyti puikių pjesių, šiuo atveju apie kovas už laisvę ir nevaldomą valdžios troškimą;

- taip pat matėme Jono Buziliausko režisuotą spektaklį „Pinigėliai“, pastatytą Telšių Žemaitės dramos teatro scenoje. Spektaklio pradžia daug žadėjo – didžiulės kortos, įmontuotos į kėdes, ir gyvybinga vaidyba. Tačiau vėliau spektaklis pasirodė per daug ilgas ir ištemptas. Istorija apie testamentą buvo absoliučiai aiški ir kupina mažų mielių netikėtumų, bet, deja, truvei pritrūko aktorinio meistriškumo;

- Almos Purvinytės režisuotą spektaklį „Pupos“ aš jau buvau mačiusi Kretingoje. Tuomet jis man padarė didelį įspūdį, tą patį patyriau ir dabar. Nors tai „tekstinis“ spektaklis, kuriame vaidina tik du aktoriai, siužetas yra visiškai aiškus, vaidyba puiki, istorija atpažįstama ir paliečianti, scenografija paprasta, bet efektyvi.

Mano išvada: geras festivalis, labai skirtingi spektakliai. Ir – abu spektaklius, kuriuos aš išskirčiau kaip geriausius, režisavo moterys!

„LIJA“ – tarp istorijos ir svajonės...

LUKAS AUDICKAS

*Rokiškio jaunųjų lyderių klubo
valdybos narys*

Projektas – svajonė

Visi esame girdėję žodį „projektas“. Ar kada susimąstėme, ką jis reiškia? Mums – Jaunųjų lyderių klubui – tai galimybė įgyvendinti savo svajones. Galimybė pažvelgti į pasaulį nauju žvilgsniu ir išmokti tai, ko nesimokome mokykloje.

Kas iš tikrųjų yra istorija?

Mano nuomone, istorija – tai didžiausia mūsų protėvių dovana,

perleista mums, bet prieinama tik naudojantis žinių „raktu“. Bendraudami su bendraamžiais, vis dažniau girdime, kad istorija – tik sausos datos ir neįdomūs faktai iš vadovėlio puslapių. Pradėjome mąstyti, ar iš tikrųjų tai, kuo mes turėtume mėti didžiulius, yra toks nykus ir neįdomus dalykas. Pasakėme sau: pažvelkime į istoriją kitaip nei iki šiol. Kaip? Į šį klausimą padėjo atsakyti kitas klausimas: „O ką gi mes mėgstame?“

Ir štai prieš akis iškilo daugybė pomėgių: šokis, žaidimai, ieškojimai, kūryba, teatras ir, žinoma, bendravimas – betarpiškas ir jaunatviškas. Sudėję šiuos komponentus, išsikėlėme aiškų tikslą – kūrybiškai ir originaliai pažvelgti į Lietuvos istoriją jaunimo akimis. Darbo, pastangų ir projektą pagal programą „Veiklus jaunimas“ finansavusios Jaunimo tarptautinės bendradarbiavimo agentūros dėka atsirado projektas „LIJA“ – „Lietuvos istorija jaunimo akimis“.

Rokiškio jaunimas mokosi daraktorinėje mokykloje Šiaulių „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejuje. Nuotr. Giedrės Prievelytės

Jaunųjų lyderių klubo nariai Europos centre kuria Europos Sąjungos žemėlapi. Nuotr. Giedrės Prievytės

Viduramžiškai pasipuošus – Kauno Rotušės aikštėje. Nuotr. Giedrės Prievytės

Viduramžiško teismo įkarštis Kauno VDU Humanitarinių mokslų fakulteto ansamblyje. Nuotr. Giedrės Prievytės

Rokiškio jaunųjų lyderių klubo nariai grafų Oginskių dvaro kieme Plungėje. Nuotr. iš klubo archyvo

Kelionė laiku...

Projekto „Lietuvos istorija jaunimo akimis“ metu leidomės į pažinimo kelionę „laiku“, nuo pat senosios Lietuvos istorijos ištakų iki šių dienų. Jos metu dvidešimt jaunuolių iš Rokiškio net 10 dienų keliavo po visą Lietuvą. Kelionėje susitikome, susipažinome ir drauge su Biržų, Pasvalio, Joniškio, Šiaulių, Klaipėdos, Juodkrantės, Nidos, Kauno, Trakų, Kernavės, Anykščių ir Vilniaus jaunimu bei organizacijomis pažinome istoriją.

Kaip prisiliesti prie istorijos?

Istorija – tai mokslas apie praeitį, bet žmogus geriausiai viską supranta ir išmoka kurdamas ir pats prisiliedamas prie norimo dalyko. Kaip prisiliesti prie istorijos? Atsakymu į šį klausimą mums tapo kūrybiškumas. Laisvė kurti ir pažinti istoriją taip, kaip kiekvienam iš mūsų mieliausia.

Vaidyba

Biržų pilies kieme drauge su Biržų jaunimu kūrėme spektaklį. Pagrindinis jo tikslas buvo suprasti ir perteikti istorinius įvykius. Pasi-daliję į keturias grupes, diskutavome apie Lietuvos istorijos įvykius nuo pirmųjų gyventojų įsikūrimo Lietuvos teritorijoje iki vieningo prisijungimo prie didžiųjų Europos valstybių, įstojus į Europos Sąjungą. Drauge ieškojome būdų, kaip paprastai ir prasmingai juos perteikti scenoje. Štai jau po trijų valandų ant Biržų pilies laiptų, pavirtusių scena, „gimė“ spektaklis. Jo metu, dar kartą supratę, kodėl tai buvo būtina, „karūnavome“ karalių Mindaugą. Su pasididžiavimu prisiminėme kovas už Lietuvos laisvę. Simboliškai kartodami: „El-ie“ tai – „Lie...“, paminėjome Martyno Mažvydo išleistą pirmąją lietuvišką knygą „Katekizmą“. Susikibę rankomis minėjome trijų tautų vienybę Baltijos kelyje.

Šis spektaklis nebuvo prabangus savo dekoracijomis ar įmantria vaidyba, bet tikras ir išjaustas visiems mums svarbių įvykių supratimu. Galima tik spėlioti, kiek tai praplėtė mūsų istorines žinias, bet žinau, jog kiekvienas savaip prisilietė prie istorijos.

Saulės šokis

Pasitelkę šokį, savaip atkūrėme vieną žymiausių mūsų – Saulės mūšį. Ilgai diskutavę suradome pagrindinius šio mūšio simbolius. Mums tai buvo: saulė, žemė ir karaliaus valdžia. Po ilgų ieškojimų pastatėme šokį, skirtą šiai lietuvių pergalei. Jį sušokome Joniškyje – netoli tos vietos, kur, anot istorinių šaltinių, vyko garsusis kryžiuočių ir lietuvių susirėmimas. Drauge su Joniškio jaunimo organizacijų sąjungos „Apskritasis stalas“ nariais diskutavome apie Saulės mūšį ir, žinoma, šokome senovinius lietuvių liaudies šokius.

Viduramžių vaiduokliai

Drauge su Kauno „Viduramžių kultūros klubu“ pasinėrėme į viduramžių miesto gyvenimą. Pasidabinę pačių kauniečių atkurtais viduramžių drabužiais, leidomės į nepakartojamą pažinimo kelionę kaip vokiečių pirklių vaikai. Kauno universiteto ansamblyje, padedami Viduramžių kultūros klubo narių, mokėmės pirklio mokslų, susipažinome su dešimt pirklio įsakymų ir kalbėdami maldą pasijutome lyg tikrame XIV amžiaus universitete. Remdamiesi originaliais senovinių teismo archyvų dokumentais, studentai atkūrė teismo proceso eigą. Pagal surinktą medžiagą atgavino me to teismo dvasią. Skaitėme satyrinę ir jaunatvišką viduramžių poeziją. Įsimintinos kelionės (po miesto skersgatviuose pasislėpusias viduramžių gatves) metu pažinome senamiestį, viduramžių bažnytinio teatro dvasią, žaidimus, susipažinome su seserimis benediktinėmis. Savo

Projekto dalyviai kuria rankdarbius Kuršių nerijoje. Nuotr. Giedrės Prievelytės

kelionę Kaune užbaigėme šokdami to laikotarpio šokius prie vaišėmis nukrauto puotos stalo.

Vargo mokykla

Lankydami Šiaulių „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejuje, pažinome ir savu kailiu išbandėme daraktorinių – vargo mokyklų – pamokų paslaptis. Daraktoriai – tai mokytojai, o tiksliau skaityti ir rašyti mokėję žmonės, pasibaigus lauko darbams keliavę po kaimus ir mokę vaikus. Nusmailintu mediniu pagaliuku, vadinamu „stiliumi“, vaško lentelėse raižydami raides, turėjome unikalią progą suprasti šių mokyklų prasmę bei reikšmę lietuvių kalbos išsaugojimui.

Amatai ir bendravimas

Amatai ir rankdarbiai buvo ne tik neatskiriama senovės žmonių buities dalis, bet ir neatsiejama bendravimo bei bendradarbiavimo dalis. Todėl

siekdami pažinti savo protėvių gyvenimo ypatumus ir išbandyti savo kūrybiškumą, Klaipėdos kalvystės muziejuje aplankėme ir apžiūrėjome unikalią brangakmenių bei tauriųjų metalų kolekciją. Nuostabus jausmas apima, kai savo rankose laikai deimantą ar vieną rečiausių pasaulio akmenų, kurio viduje „spindi žvaigždė“. Padedami kalvio patys išbandėme kalvystės amato paslaptis: gaminome žalvarinius papuošalus. Viešėdami Nidoje, susipažinome su Baltijos aukso – gintaro – apdirbimu. Šalia gintaro meistro pasijutome tarytum pameistriai, gaminantys originalius papuošalus.

Mainai senovėje buvo vienintelis būdas gauti tai, ko tau reikia, ir priežastis susikurti pirmuosius prekybos ir bendradarbiavimo kelius. Siekdami atgaivinti tradicijas, kai kiekvienas buvo kažkuo ypatingas, nes labai gerai išmanė savo amatą, „prikėlėme“ barterinius mainus. Nidoje iš pačių paprasčiausių dalykų – pagaliukų, kan-

korėžių, akmenukų ir kitų menkniekių – sukūrė paprastus, bet originalius ir šiltus rankdarbius, mainėme juos su poilsiautojais. Didžiausią džiaugsmą suteikė pats mainų procesas, pažintis su žmonėmis ir šiltos emocijos bei smagios atostogų istorijos.

Rezultatai

Projekto „LIJA“ – „Lietuvos istorija jaunimo akimis“ – metu sukūrėme trumpametražį filmą ir istorinį maršrutą jaunimui tam, kad atsivertęs maršrutą ar pažiūrėjęs filmą, susimąstytų: „O gal ir aš norėčiau pažinti istoriją kitaip nei iki šiol, pažinti jaunimo akimis“.

Kas tai?

Ir vis dėlto paklauskime savęs – kas visa tai yra: kūryba, bendravimas, vaidyba, šokis, rankdarbiai, pristatymai ir net šis mano straipsnis? Mes turime paprastą atsakymą: tai – Tobulėjimas. Tobulėkime, pažinkime, supraskime ir atraskime...

Adomas ir Ieva

(Ištrauka iš romano)

CHARLES FERDINAND RAMUZ

Iš prancūzų kalbos vertė Diana Bučiūtė

Charles Ferdinand Ramuz (Šarlis Ferdinandas Ramiu, 1878–1947) – garsiausias XX a. šveicarų rašytojas, rašęs prancūzų kalba. Parašė dvidešimt du romanus, apsakymų rinkinių, esė knygų, poezijos, autobiografinių tekstų, dienoraštį. Pagal jo romanus pastatyta net keliolika filmų. Romaną „Adomas ir Ieva“ C. F. Ramuz parašė 1932 m., kūrybinės brandos periodu. Pasakodamas apie vienišą vyrą, mėginantį sukurti rojaus sodą ir uždaryti jame mylimą moterį, rašytojas atskleidžia žmogaus bejėgiškumą prieš gamtą ir savo prigimtį, gamtos poeziją, būties tragizmą.

C. F. Ramuz rašė savita kalba, artimesne šnekamajai kalbai, laužė gramatikos ir sintaksės taisykles. Novatorišką, ekspresyvią C. F. Ramuz stilių vertino žymūs prancūzų rašytojai P. Claudelis, F. Céline'as, A. Gide'as. Daugiausia C. F. Ramuz knygų (prancūziškų, nes dar nė viena jo knyga neišversta į lietuvių kalbą) Lietuvoje turi Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoji biblioteka asmeninės Juozo Keliuočio bibliotekos kolekcijoje.

II

Praėję truputį daugiau kaip metai, kai mirė Bolomėjaus motina; ji mirė per Kalėdas.

Jis neatsiminė pažinojęs savo tėvą, neteko jo, kai dar buvo visai mažas berniukas.

Tai gi buvo Kalėdos. Truputėlį pasnigę, ne kažin kiek. Vakare, apie šeštą, jis išėjo į kaimą nusipirkti tabako.

– Neužtruk, Luj, – pasakė ji. – Pareik vakarienės, lauksiu tavęs.

Tamsa jau buvo nusileidusi, bet visa baltavo nuo žvaigždžių; jų tokia daugybė, kaip smiltelių jūros pakrantėje.

Per vidurį dangaus driekėsi švelniai švytintis žvaigždžių dulkių ūkas, – baltas kelias ir mes, žmonės, apačioje, einantys savo keliais.

Bažnyčioje ką tik buvo pasibaičiusios pamaldos, kai Bolomėjus atėjo į kaimą po žvaigždėmis, per ploną sniego paklotą, užtat krūva moterų ir vaikų traukė namo, ir keletas vyrų, nes Jėzus jau buvo gimęs.

Jis sutiko pažįstamų; išgėrė po lašelį su draugais, beje, priverstas užsukti į kavinę nusipirkti tabako, nes krautuvėlė buvo uždaryta.

Tai gi mažumėlę susivėlino. Dėl to grįždamas sparčiai mynė po nepasikeitusiu Paukščių Taku, ta juosta, kurią vėjas, regis, buvo suvyturiavęs, balta ir kone permatoma jam virš galvos; o po kojomis tiesėsi plonas sniego paklotas, baltas ir kone permatomas.

Jis iš tolo nusistebėjo pamatęs, kad namo durys per tokį šaltį atidarytos. Skubėjo, bet nesuprato, kolėjo po Paukščių Taku, nusidriekusiu

per vidurį dangaus virš mūsų galvų nuo amžių amžinųjų. Nesuprato, kol nepastūmė sodo vartelių.

Keistas dalykas – ji gulėjo ant sniego prie durų.

Kas jai? Gal paslydo, gal susilaužė koją? „Mama! – šaukia jis iš tolo. – Mama! – kalba su ja. – Kas yra? Aš tuoj ateinu.“ Namų durys atlapotos.

Ak, varge, ji taip keistai guli ant šono, dešinysis skruostas sniege, ir vis dar abiem rankom spaudžia pliauską prie krūtinės, tarsi laikytų glėbyje vaikelį, nes ji parėjo iš malčinės: tą vakarą, per Kalėdas.

Vos tik ji atsimerkė, jis paėmė ją ant rankų, tokią lengvutę ir kartu tokią sunkią. Sena moteris. Septyniadesimt ketverių. Seni kauleliai, bet daug drabužių, ne vienas

Juozo
KELIUOČIO
biblioteka

IL A ÉTÉ TIRÉ DE CET OUVRAGE : HUIT EXEM-
PLAIRES SUR ANNAM, DE RIVES, NUMÉROTÉS
ANNAM I à V ET I à III ; SOIXANTE HUIT EXEM-
PLAIRES SUR VÉLIN PUR FIL LAFUMA, NUMÉ-
ROTÉS VÉLIN PUR FIL I à 60 ET I à VII ; ET
DEUX CENT QUARANTE EXEMPLAIRES SUR
ALFA SATINÉ GUTHENIN CHALANDRE, NUMÉ-
ROTÉS ALFA I à 220 ET I à XX.

ALBERT MURET

qui est de là-haut

C.-F. RAMUZ

Si le Soleil ne revenait pas

ROMAN

GRASSET

C.-F. RAMUZ

BESOIN DE GRANDEUR

GRASSET

9e Edition

Prancūzų rašytojo Charleso Ferdinando
Ramuz knygos iš asmeninės Juozo Keliuočio
bibliotekos kolekcijos

sluoksnis vilnos; jau visa sušalusi, visa sustingusi, – jis nunešė ją į lovą, paskui nubėgo kviesti gydytojo.

Ir štai jis atsidūrė vienas gyvenime.

Vienas šiame namuke su rudu stogu tarp medžių, kur jiedu kartu gyveno trisdešimt šešerius metus; jis prižiūrėjo sodą, rūpinosi aviliais, ėjo žvejoti ar medžioti, varė degtinę iš sodo vaisių, darė sidrą iš savo kriaušių ir obuolių, taip šį tą pelnydavo ir abu išsiversdavo, – o kas dabar iš to likę?

Jis mato, kad tėra tik jis: likau aš.

Dabar jis turi mokytis namų ruošos. Tuoj bus vidurdienis; jis vienas. Apsirengė rytą, kaip paprastai, paskui, kaip paprastai, persirengė ir vėl nusivilko drabužius vakarui atėjus; jis mato, kad viskas gyvenime vis prasideda iš naujo. Juk dar nepraėję nė metai. Kas padaryta, sugriauinama, paskui mūsų atkurama, paskui vėl sugriauinama. Susitaikai, nes niekur nedingsi, bet nusikamuoji. Taigi jis net pabUSDavo liūdnas, matydamas prieš akis dieną, kurią iš anksto žinojo užleisiant vietą kitai, nuo pradžios iki pabaigos tokiai pat, nubraukiančiai ankstesnę.

Tą rytą jis atsikėlė kaip visada; padirbėjo sode. Reikia gintis, net jei žina, kad esi silpnėsnis ir galų gale pralaimėsi. Priiršti šakas – nors jos vėl nulinks. Nurinkti vikšrus nuo rožės krūmo – nors kenkėjai jį vėl apipuls. Jis praėjo pro avilius, kurie kitados buvo išdažyti gražiomis spalvomis, o paskui pamažu nubluko; taigi reikės perdažyti. Matė, kaip gamta siaučia aplinkui su savo metų laikais, naktimis, permainingais vėjais, kaip viskas kartoja. Ir jis taip pat. Matė, kad jis kartoja eidamas pats su savim ir su savo nykiu šešėliu palei taip atkakliai atsisejančių šurpių kuokštus, – mesdamas vis tokį pat šešėlį tokiu pat atstumu ir toj pačioj vietoj priešais save, o paskui šone.

Virtuvėje, be kita ko, buvo ir senas sieninis laikrodis, į kurį jis retkarčiais

užmesdavo akį, nors ir taip žinojo, kelinta valanda. Sakydavo: „Turėtų būti be penkiolikos vienuolikta“, o būdavo be dvidešimt vienuolikta. Et, ir čia jokio netikėtumo.

Buvo gegužė; praėję penki mėnesiai po motinos mirties. Pasičiupęs du didelius laistytuvus, nudažytus žaliai, o viduje raudonai, nusinešė juos prie vandens srovelės, geležiniu vamzdžiu tekančios į seną granitinį rezervuarą; mažutis šaltinėlis, nes vandens šiame krašte reta. Jis prisikemša pypkę. Šešėlis šiuo metu jam už nugaros. Mato, kad, šiaip ar taip, viskas aplinkui gyva: vanduo čiurlena – daiktas susitinka su daiktu, abu patiria malonumą ir patys tą apsako. Jis klausosi traukdamas dūmą; vandens istorija prasideda laistytuve ilgu keliu, bet paskui srovelė trumpėja ir duslėja. Viskas gyva – tik pažvelkit į žemę, ji perkaitusi, nes šiandien buvo labai karšta ir jau seniai nelių, – kaip jai malonu matyti mane ateinant, nes aš atnešu lietu ant dar neišsiskleidusių aukštų piliarožių, ant pradedančių žydėti rožių krūmų, – prasižiojus daugybei mažų burnelių, pasigirsta šliurpt šliurpt, tarsi šuo, parbėgęs po ilgos medžioklės, pultų prie savo buzos.

Tada kaime, kitoje slėnio pusėje, varpas ėmė mušti vidurdienį.

Kai kuriomis dienomis jo visai negirdėdavai, o kai kada – kuo aiškiausiai.

Priklausydavo tai nuo vėjo ir oro; nelygu ar vėjas pūsdavo iš rytų, ar iš vakarų; šiandien, matyt, pūtė iš vakarų, o vėjas, lėkdamas pro šalį, pačiumpa garsą ir atneša tau dovanų, bylodamas apie žmones, gyvenančius anapus dykviečių, atskyrusių juos nuo mūsų.

Anie, grįžę iš vynuogynų ar laukų, atsisis prie lašinių bryzo, o paskui eis nusunūsti; jie rodo pavyzdį.

Bolomėjus padeda apverstus laistytuvus prie sienos, paskui nusuka akis nuo vienos vietos priešais duris, bet jam norom nenorom reikia ją

pereiti. Užkuria ugnį. Jis vienas. Įsikiša užgesusią pypkę kišenėn, ir ten pasidaro šilta.

Pasiima iš indaujos lėkštę ir stiklinę. Mažumėlę pašildęs keptuvę ant ugnies, išvalo jos vidų laikraščio skiaute. Jis vienas; jis dirba ir vyro, ir moters darbus.

Įdėjęs į keptuvę gabalėlį sviesto, įmuša du kiaušinius.

Ką tiktai atsisdėjo prie stalo priešais atkimštą butelį ir kiaušiniene; jis nejučia alkio.

Juk dar nepraėję nė metai, pusė pirmos, penki mėnesiai po motinos mirties.

Dar taip neseniai ji sėdėjo priešais, – dabar ten, kur būta senų raukšlių po kyku su juodais rauktinukais, tėra oras, ir tiek, šešėlis, ir tiek.

Šešėlis, kurį kerta iš lauko krenantis saulės pluoštas, vienu galu remdamasis į grindų plytelę.

Dar čia yra indų džiovykla, pakabinta ant vinies, o šalimais – pjaustymo lentelė. Jis klausia savęs: „Ir aš esu?“ Ir dar klausia: „Ar aš egzistuoju, ar aš ką reiškiau?“ Juk jis toks tylus, slapus, vienišas, o gyvenimas eina toliau.

Atskirtas nuo gyvenimo, atskirtas nuo valgio. Įsipila išgerti, vienu gurkšniu ištuština stiklinę. Ir šitaip bus, galvoja, iki pabaigos. Duona stringa gerklėj, kiaušiniene veliasi ant liežuvio: kam jis reikalingas? Gyvenimo gaudesys nenutrūkęs; o jis tyli neturėdamas ko pasakyti, su kuo pasikalbėti. Atstumia lėkštę, prisikemša pypkę paguodai, bet ar žmogus pasiguosi? Prisikemša pypkę, užsidega, paskui išpučia didelį dūmų kamuolį – saulėje jis įgyja pavidalą ir gražią melsvą spalvą.

Jis atsistojo. Kur eina?

Matai jį išeinant į koridorių; pėdina koridorium iki lauko durų. Svirduliuoja šviesoje kaip per daug išgėręs žmogus.

Paskui atsitraukia lyg trenktas per galvą ar tiesiai į veidą.

Atrodo, kad lauke visu pajėgumu dirba kuliamaoji su savo ratais, mėtinėmis, piltuvais, vamzdžiais, visu krumpliniu mechanizmu; burzgia, cypia, trata, spiegia, birbia, spjaudosi, kosėja viršuje ir aplinkui. Ir jam po kojų ir virš galvos, medžiuose, tarp rožių krūmų, palei žemę.

O, per daug gyvybės, galvoja jis, per daug bruzdesio, per daug linksmybės (man); jam liūdna, jis pavargęs.

Be to, jam sukosi galva, todėl paieškojo akimis ramios vietelės, kur galėtų išsitiesti. Užmeta dar vieną žvilgsnį į slėnį, kur nematyti nė vieno jo rūšies atstovo tarp visų tų zujančių ir triukšmą keliančių padarų, priklausančių kitoms rūšims, nors kartu širdį glosto didinga slėnio tyla. Sodo pakrašty buvo kampelis, kur derlingoje dirvoje žaliavo aukšta vešli žolė; jis griūna čia augančio didžiulio riešutmedžio paunksmėje. Nebebūti, užsimiršti. Atsisega veržiantį diržą, apsverčia aukštieilninkas, remdamasis alkūne, paskui nugara į šlaitą.

Žolė po juo sulinko, o auganti šalimais užgožia jo kūną tarsi bylodama: „Nieko nebėra, aš jį pasigrobiau, nebesukit dėl jo galvos.“

Jis ir pats nieko nebematė, tik daug gėlyčių, aukštesnių už jį: baltų varpelių, mėlynų varpelių, auksinių pumpurų. Palinkusios prie jo gėlės, regis, klausė: „Kas tu?“ O jis sakė: „Aš esu niekas, nesirūpinkit.“

O viršum jo, susidėjusio rankas po galva, tarp gležnų rudų riešutmedžio ūglių švietė dangus, nes jie buvo dar ne visai išsiskleidę (riešutmedis išsprogsta vėlai, vėliausiai iš visų medžių mūsų krašte) ir metė tik retą šešėlį. Dangus buvo visas žydras; jį regėjai sakytum iš viršaus, tarsi pasilenkęs virš ežero nuo aukštos uolos; o viršuje plaukė burė – debesėlis, lyg pasaulis būtų apvirstęs aukštyn kojomis.

Jis užsimerkė, vėl atsimerkė, ir pasaulis vartėsi.

Matai, kaip burė slenka, išsipučia, paskui pasvyra į šoną: tai debe-

sėlis. Paskui ji nuplaukia – lengvutė, sverianti ne daugiau kaip mintis galvoje – ir dingsta.

Ak, galvoja jis, kur jinai? Ieško akimis, bet neranda.

Debesėlio nebėra.

Buvo gera. Tarytum ruošiantis mirti.

.....
Tuomet Viešpats Dievas užmigdė žmogų giliu miegu ir, jam miegant, išėmė vieną šonkaulį, o jo vietą užpildė raumenimis. O iš šonkaulio, kurį buvo išėmęs iš žmogaus, Viešpats Dievas padarė moterį ir atvedė ją pas žmogų.¹

III

– Oi, – sako jis, – oi! Atsiprašau...

Jis trynėsi akis.

Ji stovėjo čia, o jis gulėjo kaip gulėjęs, išsitiesęs visu augumu ant šlaito.

Ji stovėjo ir tylėjo, iš netikėtumo praradusi amą; pagaliau jis ją pamatė ir pagalvojo sau: „Še tai tau!“ Pagalvojo: „Čia moteris.“ – „Betgi ne, – sako sau, – čia nieko nėra, aš tik sapnuoju.“

Nes ji taip pat buvo nustėrusi.

Tačiau jis įsižiūrėjo geriau ir pamatė, kad moteris toli gražu neišgaruoja, kad ji stovi kaip stovėjusi, nepermatoma, sūdiri, tikra, turinti formą ir svorį; tada jis, remdamasis alkūne, pamažu apsivertė ant šono.

– Ak, pone...

Ji kalba.

– Ak, pone, ar negalėtumėt pasakyti, kur kelias... Atrodo, aš pasiklydau.

Ji apsisivilkusi mėlyna suknele, mūvi šilkinės kūno spalvos kojines. Jis žiūri į ją iš apačios.

– Aaa, – nutęsia jis, – kelias visai čia pat, už nugaros.

Ji dėkoja:

– O ačiū jums...

Jis mato, kad jos plaukai juodi ir garbanoti (žvelgdamas iš apačios). Skruostai apvalūs, įdege, žvelgiant iš apačios, pečiai platus. Kol jis sėdosi, ji, rodos, nusiramino, nes, užuot pabėgusi, kol jis sėdosi, pasiliko čia, tik atsitraukė per porą žingsnių. Jis vis dar trinasi akis; vėl dirsteli į ją, paskui į save patį.

– Dovanokit, panele, kad neapsigerbės...

Ir pasiteisina:

– Karšta.

Rodydamas į atsagstytus ant krūtinės marškinius ir drobines kelnes – tai, be odinio diržo, visas jo apdaras; tuo metu žiogai šokinėja ant jo, išskleisdami raudonus sparnelius sodrioje žolėje, arba pakimba ant gėlės stiebelio.

Ir staiga jam viskas persimainė, o ji vėl beprabytanti:

– Ak, pone, tai aš...

Ji norėjo pasakyti: „Tai aš atsiprašau“; dabar ji kalba natūraliu balsu; abiem rankom laiko skrybėlaitę prie vėjo išpūsto sijono, tarsi išsiuvinėto šešėlių ir saulės marginiais.

– Turėjau būti atidesnė, ne tokia išsiblaškiusi. Nepastebėjau jūsų. O paskui žiūriu ir sakau: „Oi, čia kažkoks vyras! Oi, kažkoks vyras!“ Ir tada nebeturėjau jėgų pajudėti iš vietos.

Jis paklausė:

– Ar dabar geriau?

– O taip!

Ji nusijuokė rodydama dantis; jie kaip balti akmenukai, kokių būna upelių dugne.

Paskui vėl prabyla:

– Tai man reikia tik pasukti dešinien, ar ne?

Jis sako:

– Na, aš jums parodysiu, nes geriau žinau...

Jis atsistoja. Jis aukštas, bet ne kažin kiek aukštesnis už ją. Aukštas, plačių pečių, tvirto sudėjimo, ir ji taip pat. Jis pakyla visu ūgiu šalia

¹ Čia ir toliau cituojamas A. Rubšio vertimas. *Biblija, arba Šventasis Raštas*. – Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1999.

jos riešutmedžio paunksmėje, kur buvo atsigulęs, bet dabar jau stovi stačias. Viena ranka užsisėga marškinius – mėlynus marškinius baltais dryželiais.

Jis buvo miręs; dabar gyvas. Jis miegojo; dabar atsibudo. Jo kūnas prisikėlė prisikėlusiam pasaulyje.

Jis prisiartinio prie jos lydimas paukščių giesmės. Pričina, žingsniuoją kartu su ja; išlenda į šviesą kartu su ja; jie dviese, abudu aukšti, beveik vienodo sudėjimo, dera vienas prie kito (jam taip atrodo), tarsi nuo amžių amžinųjų, tarsi per amžių amžius (jam taip atrodo). Tuo tarpu jis kalba:

– Suprantat, čia pat mano namai, taigi aš gerai žinau...

Juos lydi paukščių giesmė; jis pasisuka.

– Aš gyvenu tenai.

– O, – sako ji, – čia gražu!

– Juk tikrai gražu?

O paskui klausia:

– Ar jūs atėjote pėsčiųjų tiltu?..

Ji patvirtina.

– Ką gi, paėjėsim drauge kelis žingsnius. Oi ne, man joks vargas... Tai susiruošėt truputį pakeliauti... A, pas savo dėdę... A, kelioms dienoms... A, štai kas... Naujas namas?.. A, jis išėjęs į pensiją... Dirbo geležinkelininku?..

Jis kalba daugiau už ją; jis klausinėja, ji atsako; petys petin jie kopia į šlaitą per aukštą žolę, paskui ne tokią aukštą, per vešlią žolę, paskui ne tokią vešlią, per žalią žolę, paskui ne tokią žalią, – į šlaitą, kur pagaliau prasideda smėlinga žemė su retais čiobrelų guotais, apspiestais bičių.

Ji vardu Adriena, Adriena Parizo; o aš vardu Luji, Luji Bolomėjus.

Kava stiklinėje atšalo. Jis vis dar terasoje; jis vienas – ir vėl vienas. Vaje, ar gali taip būti? Dar nė metai nepraėję. Nes jis vedė rudenį, o dabar tik balandis.

Jis išsitraukia iš kišenės penkiasdešimties santimų monetą ir padeda šalia stiklinės, taip ir neišgertos.

Kur jinai?

Kviesdamas pabarbena į stalą, bet niekas nepasirodo: kur dingo Lidija?

Niekas nepasirodo, todėl jis atsistoja ir vėl eina per terasą, tik į priešingą pusę.

Šeši mėnesiai po vestuvių.

Jis žengia po dangumi, visu išgrįstu baltais debesėliais, keturkampiais, trumpais, susigrūdusiais, kaip kad lytelės ledui eizėjant tvenkinyje; danguje tarp jų tik siauros properšos, pro kurias švysčioja saulė: išnyra, veik iškart pasislepia, paskui vėl išnyra.

Jis priėjo tą vietą, iš kur atsiveria panorama. Kur tu? Jos čia nėra. Iš ten, kur jis stovi, matyti visas slėnis: jis mato tik, kad jos nėra. Matyti šlaitas, besileidžiantis prie upės, čia apsodintas, čia neapsodintas, daiktais įdirbtas, daiktais ne, su žole, krūmais ir plotais, kur kasamas smėlis, – jis mato tik, kad jos nėra. Gražu žiūrėti, nyku žiūrėti. Bet jis vis tiek žiūri; mato, kaip vieškelis daro didelį lankstą upės link, kad jis eina per neaukštą tiltą.

Šią akimirką saulė pasislėpė: nebeliko skirtumo tarp daiktų.

Dabar viskas akims atrodo pilka ir vienoda, kaip nulijus lietučiui; jau vos pastebima vieškelio juosta – jis seka ją žvilgsniu, – kerta upę, paskui ilga įstriža linija kyla į kitą atslaitę.

Jis kantriai laukia saulės, ir saulė, jo pasigailėjusi, iš tikrųjų tuo pat vėl sušvinta ir sako: „Na štai, žiūrėk“, kaip kad ant stalo ištiesus žemėlapi: deja, nė gyvos dvasios, vis dar nė gyvos dvasios. Tik įsitikini, kad aukščiau kelio yra traukinių viadukas su daugybe gražių arkų. Geležinkelis, užuot leidęsis kaip vieškelis vandens link, šauna lyg strėlė iš vienos slėnio pusės į kitą, laikomas erdvėje savo arkų. Gražu. Jis skaičiuoja akmenines arkas – kuo arčiau viaduko vidurio, tuo jos aukštesnės, o paskui vėl mažėja; kur jinai? –

iš gražaus pilko aksominio akmens, blausiai švytinčio vėl pasirodžiusioj saulėj. Viaduku važiuoja traukiniai; važiuoja be lankstų, tiesiai pirmyn iš vieno pasaulio krašto į kitą.

Tačiau saulė vėl pasislepia ir Bolomėjus galvoja: „Ką daryti? Kodėl ji išvažiavo?“

Jis nesupranta, jis niekada nesupras. Atsisėdęs prie krūmo po debesimis, išsitraukia iš kišenės keturlinką popierių neužklijuotame voke – paprastą sąsiuvinio lapą dailiais rausvais langeliais, kur šis tas parašyta violetiniu rašalu, – ir pasideda ant stalo.

Tai atsitiko vieną rytą. Jo nebuvo namie. Buvo nuėjęs pasižiūrėti, kaip sekasi veisti žuvis Soržos upėj. Žuvininkystės draugija, nes jis taip pat buvo žvejys. Toli už tvenkinių rūkstantys reti pilki dūmai sklaidėsi jam artėjant. O kai apie vidurdienį grįžo, ant virtuvės stalo, gerai matomoj vietoj, buvo padėtas šis laiškas; bet jis ir vėl klausia savęs: „Ar tai tiesa? Ar taip gali būti?“ Negalėdamas patikėti, išsiima iš voko popieriaus lapą ir išlanksto.

Pravažiuoja traukinys. Netikėtai pakyla garsus gaudesys, kaip kad vėjo šuoras prieš audrą; ir visi kiti balsai nuščiūva užslopinti šio juodo siūlo. *Brangusis Luji...* Plona juoda linija, svaidanti žiezirbas – saulės atspindžius languose. *Aš išeinu, ne-pyk. Ak, brangusis Luji...* Nes saulė

vėl sušvito, o griausmas vis auga, auga, akimirką užpildo visą erdvę, – paskui išsikvėpęs staiga dingsta.

Girdėti strazdas. Girdėti Soržos šniokštesys. Girdėti automobilio pypčiojimai vieškelyje. Jis girdi pats save, girdi savo balsą, nes jo balsas garsiai skaito: *Rašau tau šį trumpą laišką, kad nepyktum ant manęs...*

Jis girdi savo širdį.

Norėčiau, kad nepyktum ant manęs, gal aš tiesiog per jauna...

Ką tai reiškia?

Jai buvo nuobodu. Ji išvažiavo.

Ir štai, vėl atsistojęs, jis klausia medžių: „Ar nematėte jos?“

Smėlinga žemė priešais išrausinėta, nes čia kasamas žvyras, ir duobės atrodo kaip dėžės, sukrautos nuošalyje viena ant kitos. „Ar nematėte jos? O tu ar nematei jos?“ Jis klausia vyšnios su puokštelėmis žiedų, pilkšvų, nes dar ne visai išsiskleidusių, – o saulės ir šešėlių žaismas ant žvyro karjero pakopų tuo tarpu vis maino jų išsidėstymo tvarką.

„Ar nematei jos? Ir tu nematei?“ Šįkart jis klausia smailiaviršūnės kriaušės.

Aukšta kriaušė, vedanti aitrius vaisius, ir šešėlis, kurį ji meta vietoj atsakymo, atrodo kaip liūdnos liekanos vieno iš tų didžiulių laužų, kokie kūrenami ankstyvą pavasarį, kai pradeda giedoti strazdai. Ne. Kriaušė sako „ne“ savo šešėliu.

„O tu? – Dabar jis klausia berželio. – Ar tu supranti? Praėjus vos pusmečiui po vestuvių?“

Berželis abejingai sumosuoja šakomis, vėjo gūσιο keliskart pasiūbuotas.

Tai kodėl? Jis nesupranta, bet juk niekas negali suprasti. Jis jau atėjęs paupin; upė – sena jo draugužė, amžina bičiulė, – jis jos neatpažįsta.

Galėtų bent kiek patylėti. Šneka per daug, ir dar taip pakrikai, – nerami, plepi, pertvinusi, besijuokianti ir beverkianti pramaišiui.

O kiek kartų sėdėta šalia jos! Kai kuriais metų tarpsniais vanduo būdavo toks ramus, kad jame matydavai save. Sėdėdavai priešais savo atspindį upės veidrodžio šukėse, netvirtai jungiamose plonytės grandinėlės, kurios grandelės žibėdavo tarp akmenų. Visą dėmesį sukaupusi į tavę, visa pilna tavęs, kalbanti tyliu balseliu, kaip kad vaikas rūpestingai skiemenuoja pasaką knygoje.

Kiek kartų, galvoja jis, o tu neatpažįsti manęs!

Srovė tokia veržli: prabėgo – ir jos jau nebėra. Visą laiką kažkas nauja ir jau dingę.

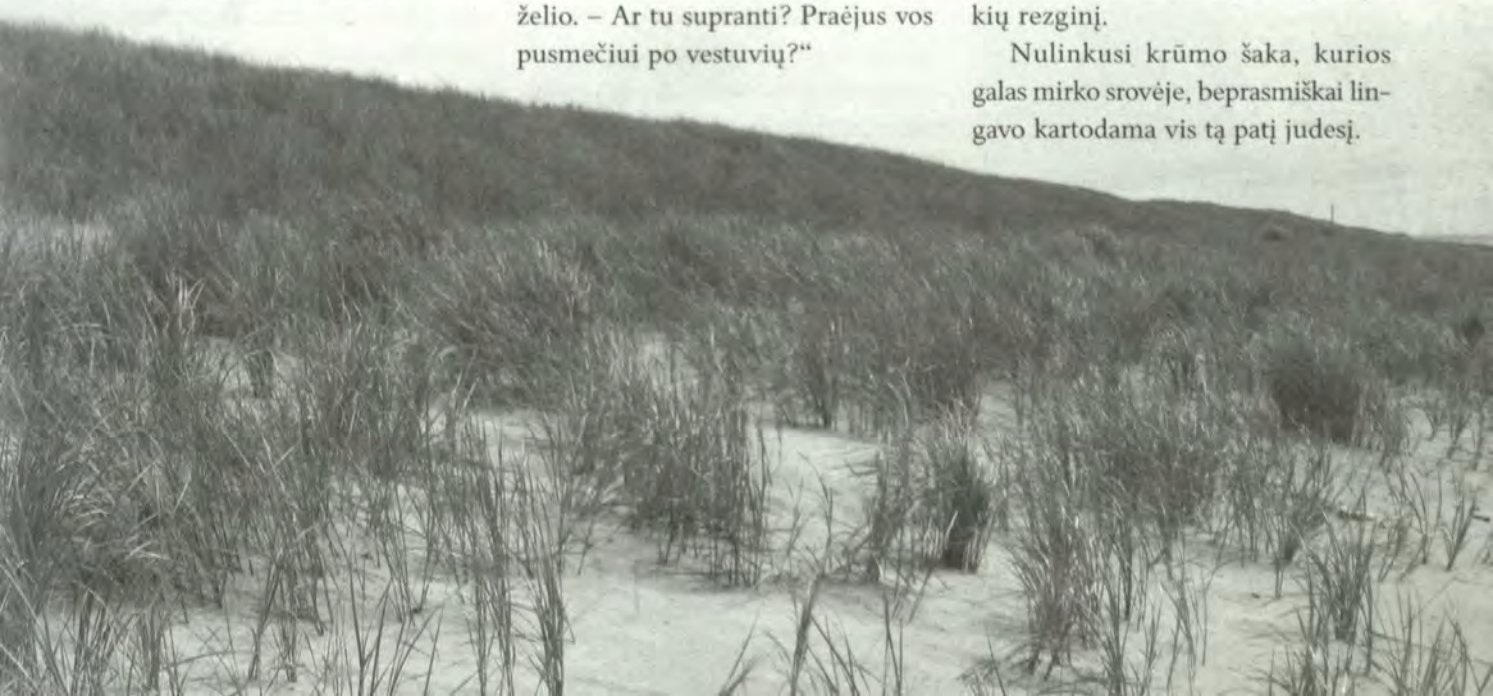
Tekėjimas, greitis.

Visą laiką kažkas čia kuriasi, čia irsta, kaip ir mes; čia pakyla, čia vėl krenta.

Kažkas atplaukia – ir jau toli; vėl atplaukia – ir jau toli.

Geltonas vanduo pasiekė krantus ir ilgas sausas žoles iš praeitų metų supynė su jaunomis gražios žalsvos spalvos atžalėlėmis lyg į kokį smulkių rezginį.

Nulinkusi krūmo šaką, kurios galas mirko srovėje, beprasmiškai līgavo kartodama vis tą patį judesį.

Buvo kaimas...

Kaimas sugrįžo?

EDVARDAS ULDUKIS

*„... Susipažinus su <...> išlikusiais dokumentais
(1910 m. birželio 10 d. Rokiškio valsčiaus Narkūnų kaimo
bendruomenės nutarimo išrašas, 1931 m. vasario 20 d.
Rokiškio apskrities žemės rūšiavimo komisijos pranešimas
Nr. 309), galima tvirtinti, kad tikrasis kaimo pavadinimas
yra Narkūnai, o ne Norkūnai (kaip dabar rašoma).*

„PIETRYČIUOS NUO RAGELIŲ“
„Dėl Narkūnų kaimo pavadinimo“ p. 10.

Sklidinę nerimo ir pavojų paauglystę skyrė neplati, vingiuota ir žuvinga Audra, abipus kurios tupinėjo nemažo Narkūnų kaimo sodybos ir kalneliuose išbarstyti Čivylių trobesiai. Bene vargingiausia visame kaime našlės kampsininkės Emilijos Sakalninkienės bakūžė po vėjų sušiauštu šiaudiniu stogu buvo priglaudusi karo ugnyje

išretėjusią, tik per stebuklą išlikusią Baltarusijos lietuvės šeimą. Įnamė irgi buvo Emilija. Ir to paties karo apgenėta našlė su trejetu išgyvenimų ir badmečio išsekintų berniukščių. Geros, jautrios ir nuoširdžios kaip motinos širdies žmogų mūsų šeima sutiko šiaudinėje Emilijos Sakalninkienės pastogėje, kurioje šalia dviejų jos mažamečių mergikių stiebėsi kaip žolelė į saulę trijų Baltarusijos lietuviukių paauglystė. O anapus žavingosios Audros, kurioje retsykiais sumeškeriodavome kuoją

*M. Puriušio gimtoji sodyba Narkūnų kaime, Rokiškio rajone.
Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos
Ragelių filialo metraščio*

ar ešerį, sename Narkūnų kaime, ta pat saulele džiaugėsi vos porą pavasarių už mane jaunesnis būsimasis aviacijos inžinierius radistas Antanas M. Puriuškis. Truputį vėliau mūsų kaimynystę ir asmeninę pažintį atitolino Ragelių ir Jūžintų progimnazijos, pašaukusios mus gilinti Lašų ir Čivylių pradinukėse įgytus mokslus. Prabėgo dar trejetas metų, ir svetinga Rokiškio pirmoji berniukų gimnazija pagaliau susodino mus tos pačios klasės suole. Iš jos, jau kitaip perkrikštytos, savarankiškai

pasukome kiekvienas savo keliu. Labai, tarp kitko, skirtingu, todėl manyta, kad jau niekad daugiau jokioje gyvenimo kryžkelėje nebesusitiksime. O susitikome. Ir ne bet kur, o gimtuosiuose Antano Narkūnuose, kurie kadaise taip gražiai man atrodė iš anapus Audros. Dažnai pasigėrėdavau tuo kaimu, bet, deja, apsilankyti jame taip ir neteko. Todėl labai įsivaizdavau, kaip tie Narkūnai gyvena, kaip žemę dirba, vaikus ir duoną augina. Patyriau tai po daugelio metų, pagaliau apsilankęs vaizdinguose Narkūnuose. O kaip tai atsitiko, ir noriu papasakoti.

Netikėton viešnagėn į savotiškai sugrįžusius iš nebūties Narkūnus pakvietė senokai sostinėje įsikūręs aviacijos inžinierius radistas Antanas M. Puriuškis. Tas pats Antanas, paauglystės kaimynas ir buvęs klasės draugas, prityręs ir gerbiamas valstybės įmonės „Oro navigacija“

specialistas. Skyrusi mūsų kaimus Audra į tą laiką jau buvo išnykusi, godžių žuvivaisos išmanėliais apsišaukusių verteivų paversta purvinu grioveliu, iš kurio net neišrankios varlės nežinia kur spruko.

O Antanas anuo metu buvo pasinėręs į sukuriuotas neištirtų ieškojimų gilumas, naršė ne padebesius, kaip derėtų aviacijos specialistui, o vis tų pačių gimtųjų Narkūnų klonius, sumaitotos Audros vingius ir uždžiūvusias užlajas. Skyręs tam darbui ne vienerius brandos metus, iki pensijos ir vėliau pasišventęs naujam pašaukimui, pagaliau išnėrė iš tų savanoriškų rūpesčių gelmės su gausiu, daug kam netikėtu ir daug ką nudžiuginusiu laimikiu.

Tą Antano M. Puriušio laimikį sudaro kraštotyros knygos. Net trys dailiai išleistos, retomis mėgėjiškomis nuotraukomis iš autoriaus asmeninio albumo iliustruotos ir, manyčiau, labai reikšmingos giliam ir išsamiam šio nuostabaus Aukštaitijos kampelio pažinimui.

Tad apie ką jos?

Tiksliausiai į šį klausimą atsako visų trijų knygų pavadinimai:

„MENU TĖVIŠKĖLĖ MIELĄ“

„PIETRYČIUOS NUO RAGELIŲ“

„NUO NARKŪNŲ IKI VILNIAUS“

Bet kaip jos atsirado? Iš kur?

Skaičiau tas knygas dar užuomazgoje, rūpestingai susegtas rankraščiuose. Ir tada žavėjaisi Antano kūrybinių ieškojimų vaisiais, šandien subrandintais ir paviešintais visuomenei trijuose leidiniuose, autoriaus pateiktuose skaitytojų teismui. Tiesą sakant, tų knygų galėjo būti ir daugiau. Taip galvoju, prisimindamas klasės draugo rankraščius, kuriuos jis prieš keletą metų man padovanojo. Kaip paau-glystės kaimynui iš anapus kadaise mus skyrusios, o dabar nebesančios Audros. Ir iš nūnai grėsmingai benykstančių Narkūnų. Tarp kitko, lygiai taip pat siaubingai retėja ir

Narkūnų kaimo pradžios mokyklos mokiniai ir mokytoja.

Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Ragelių filialo metrašcio

kadaise mūsų šeimą priglaudę vaizdingieji Čivyliai.

Didelė laimė, kad visa tai, ko nebeturime ir rizikuojame netrukus visai netekti, kaip praradome mūsų šaukimo Audros upę, kurią šiandien begalime atrasti tik Antano M. Puriušio knygose. Atrast tai atrasime, bet ar beatgausime?

Tad paskubėkime prisiliesti prie nenuoramos aviatoriaus kruopščiausiai surinktų ir sukauptų vertingiausių lobų.

...Vienos tų knygų pratarmėje autorius prisipažįsta nuolat pasiilgęs kadaise vienkiemiais išbarstyto Audros pakrantėje senojo Narkūnų kaimo. O pasiilgsta todėl, kad myli. Ir dažnai jį aplanko. Aplanko ir, galima sakyti, neberanda... Iš 63 sodybų, kurios tebestovi jo akyse, alsuoja kvapni žmogaus gyvenimo dūmeliu atmintyje ir širdyje, teliko vos dvylika. „Buvo kaimas ir kaimo nėra“, – aštriu kaip dalgio pjūvis skausmu atsiliėpė širdyje Justino Marcinkevičiaus poemos eilutė. Dar tada, kai ėjo nuo vienos sodybvičės prie kitos, ieškojo žmogaus pramintų takučių, o juos gožė subujojusios piktžolės, negyva tuštuma. Manė sutiksiąs ar bent prisišauksiąs Albiną Jakutavičių, Igną Lašą, Vladą Ma-

tuzoną, Joną Svilą, veterinara Bala Švedą, eigulį Joną Indrelę, kaimo muzikantą Vincą Mackų, siuvėją Joną Paberžį, kitus kaimynus, jų vaikus, vaikaičius, provaikaičius, giminaičius. Kraupiu šnarėjimu vėlyje atsiliėpė į širdies ir atminties šauksmą užgožę sodybvičės kėčiai, dagiai, dilgėlės, vos vienas kitas dar nesunykęs dykynėje vaismedis. Ir nyki tuštuma...

Ar ne tada ir užgimė širdyje noras prikelti iš tos dykumos visą visutėlį Narkūnų kaimą su jo žmo-

Narkūnų kaimo kryžius.

Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliučio viešosios bibliotekos Ragelių filialo metrašcio

nėmis, kažkur dar gyvenančiais ir seniau ar vėliau mirusiais, iššaudytais, nežinia kur pražudytais, be žinios dingusiais karuose, tremtinių barakuose, areštinėse ir kalėjimuose, prikelti juos iš nebūties, iš naujo įkurdinti iš griuvėsių prikeltose, jų pačių, tėvų ir protėvių statytose sodybose, grąžinti senajam Narkūnų kaimui jo gyvastį, praeitį, dabartį, visą jo istoriją.

Bet... ar tai įmanoma vienam žmogui, net ir aukštąjį aviacijos specialisto mokslą įgijusiam inžinieriui?

Antanas pats savo abejonėms atsakė: taip, įmanoma. Ir pasirinko rankoves. Ne per vienerius metus, dar plušėdamas aviacijoje ir vėliau, pensininkaudamas priemiesčio nuosavame sodelyje, atitrūkdamas nuo šeimos ir namų rūpesčių atkūrė gimtuosius Narkūnus, atstatė kiekvieną sodybą su trobomis ir ūkiniais pastatais, kuriose apgyvendino visus visus – senus, brendusius, jaunos, paaugusius, vos gimusius – narkūniškius. Netiesa, kad šito kaimo nėra. Jis stovi kaip stovėjęs. Tik ne prie Audros, o Antano ir po visą Lietuvą išbarstytų narkūniečių širdyse. Aviatoriaus, šio kaimo patrioto Antano M. Puriušio plunksnos pašaukti jie susirinko prie Audros ir Didžiojo Narkūnų kryžiaus jo trijų

knygų vaizdeliuose, apybraižėlėse, prisiminimų nuotrupose. Ką čia slėpt – ir eiliuotuose posmuose, nors buvusio aviatoriaus proza gerokai pranoksta jo eiliuotus prisiminimus. Bet ir ji, nors vietomis ir šlubčiodama, atskubėjo į talką autoriui, nedrąsiu eiliuotu žodžiu padėdama grąžinti gyvenimą seniesiems Narkūnams.

Grąžinti praeities būtį, istoriją, įtvirtinti tai, ką sunkmečių metu praradome ir dabar iš naujo atrandame ne tik visų trijų leidinukų ir jų dalių pavadinimuose, skyrių ir ištraukų paantraštėse. Naują alsavimą seniesiems Narkūnams atgauti padeda stiprios autoriaus sąsajos su šiandieninėmis nykstančio kaimo problemomis, glaudūs jo ryšiai su ragelėnų kultūrine veikla. Rageliai suteikė smalsiajam Narkūnų paaugliui išsilavinimo pradmenis, kurių remiamas jis ir įveikė ne tik aviacijos aukštumas, bet ir gilumines gimtojo krašto pažinimo, savo šaknų ir ištakų paieškas. Tai rimtas, išsamus, prasmingas kraštotyros entuziasto darbas, pašvęstas gimtojo kaimo ištakoms, kiekvienai sodybai, kiekvienam kaimynui. Autorių domina ir pats kaimo pavadinimas, ir dviejų Narkūnų liepų, ir kelių čia stovėjusių kryžių, ir mokyklų, ir gausių vietos tradicijų ištakos. Ir, žinoma,

čia gyvenančių ir gyvenusių žmonių pavardės, jų likimai, džiaugsmas ir rūpesčiai. Autoriaus kūrybiniai ieškojimai peršoka kaimyninius Lašus ir Ragelius, kurių pradinukė ir progimnazija padėjo jam auginti sparnus gyvenimo skrydžiui, kurį suženklino mokymasis Rokiškio I vidurinėje ir Rygos civilinės aviacijos mokyklose, Kauno politechnikos instituto Vilniaus fakulteto vakarniame skyriuje, o jį pertvarkius – Vilniaus inžinieriniame statybos institute...

Beskaitant Antano knygutes, rankraščius, padrikus užrašus, grubokus tėviškei skirtus eilių posmus, man nutiko nuostabus dalykas: autorius tarsi paėmė mane už rankos ir pirmą kartą gyvenime nusivedė į savo gimtuosius Narkūnus, kuriais taip dažnai gėrėdavosi paauglystėje iš priešingo Audros kranto, bet kuriuose iki šiol taip ir neteko apsilankyti. Dabar pasivaikščiojau jo gatve, pastoviniavau prie išlikusių trobų ir sunykusių sodybų kiemuose... ir pasidžiaugiau nuostabiausia paauglystės bičiulio dovana.

Apsidžiaugs ją ir kiekvienas Antano M. Puriušio skaitytojas. To jiems ir linkiu iš visos visos širdies, nes jų laukia neeilinė ekskursija į senąjį kaimą, kurio beveik nebėra prie Audros ir kuris sugrįžo iš nebūties.

Meilės žodis Vilniui

Profesorė
ONA VOVERIENĖ

*Mums šventa ši vieta, mums brangi jos šviesa –
Upių santakos slėnis, prie pilies kalno šono,
Čia valdovų dvasia, mums per amžius gyva,
Čia – pirmasis tautos panteonas.*

Zita Čepulytė

Ir ne tik panteonas. Bet ir mūsų Tautos istorijos šlovingiausias puslapis ir tautinio pasididžiavimo lopšys ir versmė, kelis šimtmečius stiprinusi ir gaivinusi mūsų Tautos dvasią, auginusi ir įkvėpusi žygdarbiams mūsų Tautos karžygius jų šventoje kovoje už laisvę ir jų sukurtos valstybės nepriklausomybę.

Poetės Zitos Čepulytės naujausioji eilėraščių knyga „Priimki meilės žodį, Vilniau“ (V., 2010) – tikra atgaiva ne tik kiekvieno vilniečio, bet ir lietuvių sielai, sužadinti jos šviesiausius jausmus ir pasididžiavimą savo Tėvyne ir savo Tauta, sukūrusia ir padovanojusia mums visiems Vilnių, menų ir mokslų šventovę, mūsų Valstybės širdį.

Perskaitęs poetės eilėraščių knygą, į ją įsijautęs, pradedi kitaip žiūrėti į savo miestą, kuris kaip oras, kaip duona kasdieninė, kaip nematoma duotybė tapo tavo gyvenimo dalimi. Daug kartų žvelgiau į Vilnių nuo Subačiaus gatvės įkalnės, atvesta čia mielių ir dramatiškų prisiminimų, ir nepamačiau to, ką ypač poetė pasabrėžia savo eilėraštyje. Mačiau senamiesčio stogus, iš šios vietos žiūrint – daugiausia raudonus... Man buvo gražu. Ir tiek... Pasirodo, jie gali kalbėti ir daug ką pasakyti...

*Sustojau čia, pasiklausyti noriu,
Kaip amžių amžiais skamba
istabiai –
Tos rausvos stogų čerpės degto
molio –
Žarų nuspalvinti Vilniaus
sparnai.*

Ir pasakoja jie poetei, kaip „bokšto laikrodis laiko žingsnius skaičiuoja“ primindamas, kokia brangi ir didinga Lietuvai „Šventaragio slėnio praeitis gili“, ir kad įkalnės apačioje „orioje senamiesčio didybė / Per amžius plaka Lietuvos širdis“. Ir tik tada, kaip ir poetė, pradedi jaustis:

*Lyg amžių glūdumos duris
pravėrus,
Išgirdus laiko šauksmą širdimi,
Stogų prakalbinta žvelgiu
nustėrus,
Tikėdama kartų stiprybės
grandimi.*

Ši poetės Zitos Čepulytės eilėraščių knyga – jau dvyliktoji. Prieš ją buvo „Angelų sūpuoklėse“ (1997); „Laiko viešnia“ (1999); „ABC – trys vyturėliai“ (2000); „Man teberieda žemės saulė“ (2003); „Į mokyklėlę“ (2003); „Būk palaiminta amžiaus kely“ (2004); „Atrakinkim lobių

skrynią“ (2005); „Klausausi žemės ir dangaus kalbos“ (2006); „Eiliuota lietuvių liaudies pasaka“ (2007); „Veda šiltas tėviškės takelis“ (2008); „Ulbėk širdyse, atminties paukšte“ (2009).

Nesu literatūrologė. Tik – skaitytoja. Todėl, kaip rašė prof. Elena Bukelienė, kartais patarpininkauju tarp knygos autoriaus ir jo skaitytojo pasidalindama su kitais patirtu džiaugsmu, kartais ir nusivylimu perskaičius knygą. Rašiau ir apie Zitos Čepulytės kelias eilėraščių knygas „Lietuvos aide“, vėliau knygoje „Prie tautotytros versmių“ (V., 2005). Poetės eilės man artimos, semiuosi iš jų dvasios šilumos, gilios lietuviybės, gimtojo žodžio skambesio, Tautos istorijos žinių... ir dar daug ko.

Ir pirmoji pažintis su mokytojos Zitos Čepulytės kūryba buvo lemtinga. 2005 m. pasirodė Tėvynės pažinimo draugijos (TPD) kūrybos almanachas „Tėviškės vyturėliai“ (V., 2005). Jos pirmininkas dr. K. Račkauskas tada paprašė pažvelgti į almanachą pašalinio skaitytojo akimis ir pareikšti apie jį savo nuomonę. Prisimenu, tarp kitų tada kalbėjau ir apie Zitos Čepulytės eilėraščių „Dėkoju lemčiai“ (kaip

Šv. Jonų bažnyčia Vilniuje. Nuotr. Albino Kuliešio

miela, kad jis šiame naujausiame eilėraščių rinkinyje yra pirmasis – O. V.), kuriame autorė dėkojo lemčiai, dovanojusiai jai Vilnių. Pasa-kojau su dideliu susižavėjimu apie savo pažįstamą šviesaus atminimo talentingą poetę Nataliją Karpovą, visą savo kūrybą – net kelias eilėraščių knygas – paskyrusią savo mylimam miestui Leningradui (dabar jis jau vėl – Sankt Peterburgas), jo grožiui, istorijai, kerams, apžavintiems visų jį pamačiusiųjų širdis. Tada apgailestavau, kad Lietuvoje, deja, neturime urbanistinės kultūros. Mūsų šalyje urbanizacija sutapo su okupacija ir postmodernizmo plėtra. O postmodernizmas – tai griovimo ir mirties kultūra, šlovinanti žmogaus nuopuolį ir išsigimimą – dvasinį ir fizinį. Jis žudo ir pačius tokios literatūros kūrėjus. Turime mes, lietuviai, skaudų patyrimą. Kalbėjau tada ir apie tai, kad Z. Čepulytės eilėraštis „Dėkoju lemčiai“ – maloni staigmena ir paraiška urbanistinės poezijos kryptčiai.

Antroji, dar didesnė, staigmena man buvo, kai šiais metais, Oninių proga, poetė atnešė ir padovanojo man naujausią savo eilėraščių rinktinę „Priimki meilės žodį, Vilniau“. Iki šiol buvau skaičiusi net kelių lietuvių poetų eilėraščius, dedikuotus Vilniui. Bet visa vieno poeto eilėraščių rinktinė, dedikuota Vilniui – tai jau nauja, naujas reiškinys lietuvių literatūroje.

Rinktinėje 80 poetės eilėraščių teminiu požiūriu suskirstyti į 4 skyrius: 1) „Vilniaus bokštų paunksnė“; 2) „Tarp daugel Vilniaus brangių vietų, laiko ženklų mums paliktų“; 3) „Tiltai pervedė Vilnių į Neries kitą krantą“ ir 4) „Nuo „Geležinio vilko“ legendos iki Europos kultūros sostinės“.

Pirmajame skyriuje, be jau minėto eilėraščio „Dėkoju lemčiai“, skambančio kaip malda, anot pačios autorės, kaip „sustingusi mozaika“ – Istorijos dvasia, nešanti į Ateitį:

*Neries ir Vilnios upių slėnyje,
Kalvų glėby tarytum lopšyje,
Užgimusį architektūros ir gamtos
Harmonijos ansamblį...*

*Žvilgsniu myluoju miesto reginį
prakilny,
Dėkoju lemčiai, dovanojusiai
man Vilnių!*

O tame harmonijos pasaulyje ir poetės su meile bei švelnumu apdainuoti ir Šventaragio slėnis, ir jo istorija, ir pamąstymai prie karaliaus Mindaugo paminklo, ir odė Gedimino piliai, ir eilėraščiai, skirti didžiajam kunigaikščiui Gediminui, ir Katedrai, ir Rotušei, ir Universitetui, ir poetės pasididžiavimo savo Tauta jausmas sustojus prie Jono Mateikos paveikslo „Žalgirio mūšis“, ir jos mintys prie skulptūros Šv. Kristoforui. Daug pakilių ir gražių žodžių pasakytą eilėraščiuose, skirtuose Vilniaus architektūros perlų vainikui – Šv. Onos, Bernardinų, Šv. Teresės, Šv. Kazimiero, Šv. Petro ir Povilo, Šv. Mykolo arkangelo ir Šv. Jonų bažnyčioms...

*Žvilgsniu prie įkvepiančio žodžio
prisilietus,
Lieki bejėgis prieš kūrėjo mintį,
Grakštus, tarytum plazdantis
fasado siluetas
Padangėn gotikos sparnais
pašaukia kilti...*

*O Vilniaus gotikos šedevre
nuostabūs,
Turėjau laimę į valias tavim
grožėtis,
Širdies atodūsį – pasigėrėjimo ir
meilės gūį –
Lyg kuklių gėlę leisk prie kojų
tau padėti.*

Skyriuje „Tarp daugel Vilniaus brangių vietų, laiko ženklų mums paliktų...“ pateikiamas poetės eiluotas „žvilgsnis“ į Vilnių nuo Bekešo kalno, prisimenant narsiojo vengrų karžygio tarnavimą Lie-

tuvai, pamilusio mūsų kraštą kaip savo antrąją tėvynę ir čia atgulusio amžinajam poilsui; jos pamąstymai apie Trijų kryžių kalną, aplankomas Sereikiškių parkas, „kur ąžuolus žilus matau“ ir „Tarsi eilėraščio posmus skaitau / šaknų gūbrius plačiam pavėsy“. Ilgam sustojama prie vienos brangiausių ir autorei, ir visiems mums Vilniaus vietų, „Pilies 40-imt“ pažymėtą, „Kur Marija ir Jurgis Šlapeliai / Kultūros šviesuliais tėvynei švietė...“ Ir dabar, vykdant jų valią,

*Čia stropiai saugomas jų
žiburys
Bendraminčius viešnagėn
suvadina,
Čia dvasios džiaugsmui atveriam
duris,
Čia nuoširdumas nuramina,
Branginam paveldą tautos –
Šviesuolių palikimą taurų, –
Kad neišblėstų niekados
Namų šių lietuvybės aura...*

Sustojusi prie Vinco Kudirkos paminklo jo vardo aikštėje, poetė su liūdesiu taria:

*Kaip ilgai šitas vardas čia ėjo
Į taip gražią jam parinktą vietą,
Kaip labai tos giesmės čia reikėjo,
Kad vienybės žiedai čia žydėtų.*

Lietuvos himno autorius atėjo į Vilnių ir dovanoja mums Dvasios tiltą „ilgai ilgai tiestą“ (jau daugiau kaip šimtmetį – O. V.) – tarp buvusių ir dabartinių mūsų Tautos kartų. Tik išmokykime jaunuosius jo „Tautiškos giesmės“ žodžius išgirsti per tuštybės ir decibelų kurtinantį triukšmą ir juos suprasti. Ir patys, jos žodžiais, jėgas atgaivinkim... Ir tada jo ir mūsų visų tėvynė pražys vienybės žiedais...

Čia pat ir Taikomosios dailės muziejus, ir prieštaringai vertinami atstatyti Valdovų rūmai – tikras stebuklas, Tautos paveldas, jos pačios kurtas

Laikas vaikšto po rūmus –
Nemirtingas valdovas –
Dvidešimt pirmą amžių užrašo, –
Tai jis tautos dvasios lobynus
sukrovė,
Kuri ne vien duonos beprašo...

Tai jis – Laikas – ir jo valdomos mūsų tautos viena kitą keičiančios kartos nutiesė tiltus per Nerį į dešinįjį jos krantą ir sujungė Vilniaus praeitį ir dabartį į darnią visumą. Apie ją ir kalbama rinktinės skyriuje „Tiltai pervedė Vilnių į Neries kitą krantą“:

Tiltai pervedė Vilnių
Į Neries kitą krantą
Ir padovanojo:
Kalnelių akis,
Pušynėlių alsavimą,
Įlomių klausą,
Vietovardžių
Širdies twinksnius...

I Vilnių atėjo naujos kartos su savo vertybių skalėmis, su modernia grožio pajauta, su Lazdynų „Rytu“, „pagavusiu į glėbį saulėtekio džiaugsmą“ ir nešančią jį visiems; su „Vėtrunge“, „taip giliai lietuviška“, „išlakia, dailia šventiška“, „lyg bure vėyjeje“, „veržlia ir romantiška“ didžiuliame Lazdynų rajone; su Karoliniškių „Vėpūčiu“, „atkišusiu lūpas“, „lyg priklaupusiu, lyg pritūpusiu“...

„Laisvės“ prospektu plačiuoju
Nesiliauja pūtės,
Karoliniškių stipruolis,
Nors pažvelgt – mažutis...

Šiame skyriuje poetė apdainuoja ir akiratį iš Televizijos bokšto, ir kalbančius kryžius, ir Pasakų parką, Verkių kalvas, ir Žaliuosius ežerus, ir Rokantiškių mėnesienas, ir nuostabiausią grožį, su „pavasario ievynuose / balta balta daina“, ir Gedimino pilies pasaką prieš aušrą:

vasaros naklis trumpa,
Žara jau pilį apkabino,
Ir vėl stiprybės kupina,
Prasideda nauja diena
Prie žilo kalno Gedimino...

Paskutinis eilėraščių rinktinės skyrius „Nuo „Geležinio Vilko“ legendos iki Europos kultūros sostinės“ – tai eiliuota Vilniaus istorijos pamoka jaunam ir senam, mokytam ir nelabai išprususiam, smalsiam ir abejingam, tikintis visus pažadinti gyvenimui ir kūrybai... Visa istorija suskirstyta į 10 skirsnių, autorės vadinamų veiksmiais. Pirmajame veiksmė

Ant Tauro kalno
Geležinis Vilkas
Iškėlęs galvą
Kaukia!

Ir taip visų šimtmečių pėdos, kaip ir skyriaus pavadinimas, nuo Geležinio Vilko legendos iki Europos kultūros sostinės. Paskutinis šimtmetis – tai mūsų kartų dabartis: dainuojanti revoliucija, trys statulos, grįžusios ant Katedros fasado; Šv. Kazimiero, Vilniaus globėjo, palai-
kų grįžimas namo, į Katedrą, ant Pilkojo kalno Trys kryžiai sustoję, ištiesę savo sparnus, nauji tiltai, ve-
dantys į Ateitį, Televizijos bokštas, Sausio 13-osios kruvinoji naktis, Pilies kalno papėdėje ainių prikelti
Valdovų rūmai, liudijantys pasauliui apie Lietuvos valstybingumą, vieną iš ilgiausių visoje Europoje...

Poetė Zita Čepulytė – nuostabioji metaforos bitelė. Jos metafora neturi analogų lietuvių literatūroje – nauja, skambanti, švytinti. Rasi kapinėse medžių kojas, prispaustas kryžių, akmenų ir koplytstulpių, maudžia; čia rašoma – akmens knyga; nuo laiko vėjų ir kapai kaip žmonės miršta; gotikos pavargusieji sparnai; saulėtekiai, pražystantys virš miesto; Šv. Jono bažnyčia, „visas Vilniaus aušras, žaras surinkus“; „Langų vitražai Oginskių koplyčioj / Vis kalba simbolių ir alegorijų kalba; „močiutės eina, veiduos ir žingsniuos nešdamos metus“; dabartinėse Karoliniškėse „skersvėjų glėby... grumias nūdienos bėgimas“; „kryžiai, kalbantys visomis kalbomis“; „šarmotais ūsais troleibusai kaip

geraširdžiai dėdės ir pan. Skaitai ir neatsistebi poetės vaizduote ir joje gimstančiais metaforų vaizdiniais... Miela, gražu, jaudina... Kai „Šypsosi diena gerumu / Saulės spinduliu glostydama / Skveruose tulpes...“

Tokia informatyvi ir gausi istorijos bei meno, ypač architektūros žinių, spinduliuojanti poetišku žodžiu ir tarsi švelnia lyrikos melodija lydimas ekskursija po Vilnių – nuostabi dovana kiekvienam vilniečiui ir atvykusiam į Vilnių tautinio jausmo nepraradusiam lietuviui... bei lojaliu Lietuvos valstybės kitataučiui... Su nuoširdžia pagarba ir dėkingumu poetė kalba apie karaimus, kurie

*Nuo kunigaikščio Vytauto laikų,
Į žemę Lietuvos šaknis įleidę,
Išlikimybė gynė ateitį vaikų
Ir doro svetimtaučio vardą.*

*Už duotą priesaiką jo sostui ir
vienybei*

*Valdovas neapvylė pažadais, –
Dar saugo ainiai raštą pilietybės
Su Vytauto anų laikų ženklais...*

Zitos Čepulytės eilėraščių knyga „Priimki meilės žodį, Vilniau“ – tai kiekvieno lietuvio ir svečio, atvykusio į Lietuvą, kelionės pradžia. Po jos – tokia pat skambi, lyriška ir turtinga istorijos žinių jo lauks kelionė po visą Lietuvą kartu su jau kita, anksčiau poetės knyga, skirta Lietuvos tūkstantmečiui „Ulbėki širdyse, atminties paukšte“ (V., 2009).

Filosofas Antanas Maceina mokytoją ir poetą vadino tautos ateities pranašais, jeigu tik jie savo kūryba, jausmais ir emocijomis remiasi į Tautos šaknis, jos istoriją, kultūrą, papročius. Gal išsipildys ir poetės Zitės Čepulytės vizija, kurią ji pamatė savo širdimi:

Prabočiai qžuolo paunksmėj lieka.
Tauta sugrįžta kurstyti ugnies,
Kad Žmoniškumo, Meilės ir
Malonės liepsnos
Visus sušildytų iš sau žmogaus
širdies...

2010 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Bibliografijos informacijos
ir kraštotyros skyriaus vedėja

Čepulytė, Zita (1935–)

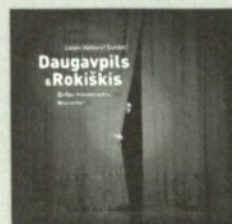
Priimki meilės žodį, Vilniau: [eilėraščiai] / Zita Čepulytė. – Vilnius: Atkula, 2010. – 124 p.: iliustr.

Tai dvyliktoji pedagogės ir literatės, įvairių premijų laureatės Zitos Čepulytės-Gažimonienės poezijos rinktinė, skirta Lietuvos sostinės – Vilniaus – įžymioms vietovėms bei statiniams apdainuoti. Rinktinė sudaryta iš keturių dalių: I – „Vilniaus bokštų paunksmėj“, II – „Tarp daugel Vilniaus brangių vietų, laiko ženklų mums paliktų“, III – „Til-tai pervedė Vilnių į Neries kitą krantą“, IV – „Nuo „Geležinio Vilko“ legendos iki Europos kultūros sostinės“.

Daugavpils&Rokiškis: Lapni lūdzam! Sutikti! Добро пожаловать! Welcome! – [Latvija]: SIA „Arete Media“, 2009 (SIA „Latgales Druka“). – 59 (3) p.: iliustr.

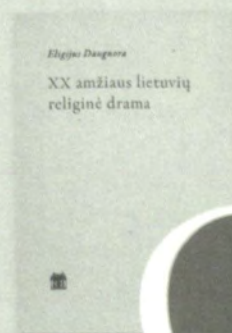
Šis leidinys – tai savotiškas gidas po Daugpilio ir Rokiškio istorines vietas, apžiūrint kultūros ir meno objektus, apsilankant koncertuose, spektakliuose, pasilinksminant šventėse ir festivaliuose. Čia pasakojama apie 2007–2013 m. Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos projektą „Efektyvi kultūrinių renginių organizavimo vadyba – priemonė patraukliam pasienio regiono įvaizdžiui formuoti“. Leidinys labai spalvingas, iliustruotas gausybe įvairių renginių – ir Rokiškyje, ir Daugpilyje nuotraukų.

Daugnora, Eligijus

XX amžiaus lietuvių religinė drama / Eligijus Daugnora. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009 (Vilnius: Sapnų sala). – 189, [1] p. – Pilna antr.: Dvidešimto amžiaus lietuvių religinė drama. – Santr. angl. – Kūrinių ir asmenvardžių r-klės: p. 185–189.

Tai kraštiečio parengta studija, kurioje bandoma suregistruoti religines dramas ir iškelti kartais visai nepelnytai primirštus autorius ir jų kūrinius. Čia mėginama ne tik supažindinti su mažiau aptartais dramos kūriniais, bet ir šiek tiek išplėsti religinės dramos ribas, kartais gal rizi-kuojant jas peržengti, bet paliekant galimybę tas ribas plėsti.

Daunys, Stasys (1922–)

Jaunystė už grotų: [eilėraščiai] / Stasys Daunys; [panaudoti autoriaus ir Algio Masiliūno piešiniai]. – Kaišiadorys: Printėja, [2009] (Kaišiadorys: Printėja). – 94, [1] p.: iliustr.

Tai autoriaus lagerinė bei tremties literatūrinė kūryba, padiktuota gyvenimo kančių, paperkanti savo išgyvenimų autentiškumu ir nuoširdumu, žodžio tikrumu. Joje atsispindi Tėvynės meilė, laisvės ilgesys, skausmas dėl teriojamo krašto ir ateities netikrumo.

XII respublikinė prakartėlių paroda Rokiškio krašto muziejuje: 2009 12 10 – 2010 01 30: katalogas-[kalendorius / Lietuvos Respublikos] švietimo ir mokslo ministerija, Rokiškio krašto muziejus; [sudarytojos Marijona Mieliauskienė ir Dalia Kiukienė]. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus: L. Keraičio reklamos-dizaino įmonė, 2009]. – [14] lap.: iliustr. – Pilna antr.: Dvyliktoji respublikinė prakartėlių paroda Rokiškio krašto muziejuje.

Tai 2010 metų kalendorius, iliustruotas XII respublikinės prakartėlių parodos Rokiškio krašto muziejuje nuotraukomis, kurioje eksponuotos 42 prakartėlės iš 11 Aukštaitijos rajonų. Leidinio gale pateikiamas visų parodos dalyvių sąrašas. Leidinio išleidimą parėmė Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Fotografijos Dariaus Baltakio ir Dalios Kiukienės. Leidinys išleistas L. Keraičio reklamos-dizaino įmonėje.

Kazlauskienė, Alė, Darata

Gyvenimas ratu: eilėraščiai / Alė Darata Kazlauskienė. – Rokiškis, 2010. – 94 p.: iliustr.

Tai antroji literatės poezijos knygelė, kurią pati autorė vadina savo dienoraščiu. Rinkinį sudaro per 80 eilėraščių, suskirstytų į 6 skyrius: „Tėviškė“, „Sveikinu, linkiu“, „Gyvenimas ratu“, „Savo valdžią rinkom patys“, „Vaikams“, „Pagal kraštietį poetą“. Knygelė iliustruota tėviškės nuotraukomis, tėvo laiško faksimile.

Konferencija „Jungtis – sėliai“: [konferencijos medžiaga]. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus], 2010. – 27 p.: iliustr.

Tai Rokiškio krašto muziejuje 2010 m. rugsėjo 25 d. vykusios konferencijos „Jungtis – sėliai“ medžiaga. Čia pateikiami keturi konferencijoje nuskambėję pranešimai: filosofo Broniaus Deksnio, Daugpilio universiteto profesoriaus Henriks Soms, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto darbuotojos Gražinos Kadžytės, archeologės Andros Simniškytės. Konferencijos organizatorius – Rokiškio rajono vietos veiklos grupė, vykdytojas – Rokiškio krašto muziejus.

LIJA: Lietuvos istorija jaunimo akimis. – 1: 1000 000. –: Jaunųjų lyderių klubas, [s.a.]

Tai Jaunųjų lyderių klubo lankstinukas, apžvelgiantis projektą „Lietuvos istorija jaunimo akimis“ („LIJA“). Projekto tikslas – skatinti jaunos žmones nauju žvilgsniu pažvelgti į Lietuvos istoriją ir suprasti svarbiausių istorijos įvykių prasmę. Jo metu 20 projekto dalyvių leidosi į dešimt dienų trukusią istorinę kelionę „laiku“. Lankstinuke pateikiamas šios kelionės maršrutas, šios kelionės nuotraukų.

Lietuvos sentikių kultūros paveldui – Bobriškio cerkvei – 300 metų = Культурному наследию литовских староверов – Бобринской церкви – 300 лет. – Rokiškis: VšĮ Rokiškio turizmo informacijos centras, 2010. – [20] p.: iliustr.

Tai jubiliejinis leidinys, skirtas sentikystės įsitvirtinimo Lietuvoje 300 metų jubiliejui. Jame apžvelgiama sentikių kūrimosi Lietuvos teritorijoje istorija, vieno iš svarbiausių religijos centrų Šiaurės Lietuvoje – Bobriškio cerkvės – istorija. Leidinys iliustruotas sentikių švenčių, saugomų vertybių nuotraukomis ir pan.

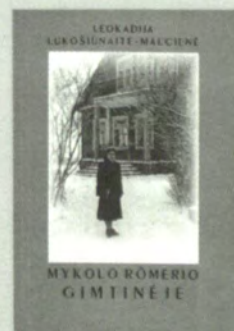
Lukošiūnaitė-Malcienė, Leokadija (1935–)

Mykolo Rōmerio gimtinėje: beletrizuoti prisiminimai / Leokadija Lukošūnaitė-Malcienė. – Utena: Utenos spaustuvė, 2009. – 187, [1] p.: iliustr.

Tai dvyluktoji prozininkės, publicistės, pedagogės Leokadijos Lukošūnaitės-Malcienės knyga, kurioje prisimenami pirmieji penkeri mokytojavimo metai profesoriaus Mykolo Riomerio dvare Bagdoniškyje. Beletrizuotuose prisiminimuose vaizdžiai piešiamas to meto kaimo mokytojų gyvenimas tarp žmonių, gerai pažinojusių dvarininkus Riomerius ir patį profesorių Mykolą Riomerį.

„Nuo dūminės gryčiutės iki Gugenheimo muziejaus“: Renginiai, skirti dailininkės primityvistės Monikos Bičiūnienės 100-mečiui / sudarė: M. Mieliauskienė, D. Kiukienė. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus (UAB „Reklamos idėjų fabrikas“), 2010. – [27] p.: iliustr.

Leidinyje trumpai apžvelgiamas Rokiškio krašto garbės pilietės dailininkės primityvistės Monikos Bičiūnienės gyvenimo ir kūrybos kelias bei jos 100-osioms gimimo metinėms skirtų renginių ciklas. Leidinys iliustruotas jos tapybos darbų reprodukcijomis, nuotraukomis ir darbais iš 2010 m. liepos 12–17 d. vykusio respublikinio tapytojų plenero, jubiliatės tapybos darbų parodos Pandėlio bibliotekoje bei mokinių piešinių konkursinės kūrybos darbų parodos Rokiškio krašto muziejuje bei Pandėlio gimnazijoje.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006–

2010, Nr. 1(24). – 66 p.: iliustr.

Šio numerio straipsnių autoriai supažindina skaitytoją su garsia Lietuvoje vargonininkų Četkauskų gimine, artimu Juozo Keliuočio sielos bičiuliu bei bendraminčiu Juozu Poviloniu, kardiochirurgu Vytautu Sirvydžiu, teisininku profesoriumi Mykolu Riomeriu, Rokiškyje garsia pedagogų Naginskių gimine ir kt. Kaip ir visada, išlieka literatūriniai puslapiai su kraštiečių ir ne tik (kraštiečių) kūryba.

Rokiškis ir grafai Tyzenhauzai. – [Rokiškis]: Rokiškio krašto muziejus, 2010. – 8 p.: iliustr.

Tai iliustruotas Rokiškio krašto muziejaus edukacinis leidinys, kuriame pateikiama informacijos apie Tyzenhauzų atėjimą į Baltijos valstybes, jų gyvenimą Vokietijoje, taip pat apie žymiausius Tyzenhauzų giminės atstovus, jų gyvenimą ir veiklą Rokiškyje.

Raugienė, Algimanta (Kriaunų Ragana)

I purpurinį dangų su šluotražiu!: dienoraštis-monologas su Anapilin išėjusiu Seneliu. – Vilnius: Atkula, 2010. – 214 p.

Tai trečioji autorės knyga, kurioje ji kalbasi su jai brangiu žmogumi – Seneliu. Tai lyg monologas, klausimai be atsakymų, pamąstymai apie tai, kas buvo, yra. Čia praeitis lyginama su šią dieną, ieškoma plusų ir minusų tarpusavio santykiuose, papročiuose, kultūroje. Gyvai pasakojami vaikystės, jaunystės išgyvenimai, pateikiama daug pavyzdžių, kaip naudojant antgamtinės galios ieškota dingusiųjų ar mirusiųjų. Autorė originaliai perpina autobiografinius elementus su etnografija, akcentuoja žmonių tarpusavio santykius, bendravimo tradicijas, remiasi senelių išmintimi, asmenine patirtimi, drąsiai reiškia savo nuomonę.

XVI respublikinė medžio drožėjų darbų konkursinė paroda Liongino Šepkos premijai laimėti: Katalogas / Sudarė D. Kiukienė. – Kaunas: UAB „V3 studija“, 2010. – 40 p.: iliustr.

Kataloge pateikiamos visų 19 meistrų, dalyvavusių XVI respublikinėje medžio drožėjų darbų konkursinėje parodoje, iš 11 rajonų trumpų biografijos, jų eksponuojami darbai, pateikiamos kai kurių darbų nuotraukos. Taip pat apžvelgiama visų konkursinių parodų istorija nuo pat 1994 metų, įvardijami jų dalyviai bei laureatai. Katalogas iliustruotas Lietuvos medžio drožėjų sukurtų skulptūrų parko Rokiškio mieste nuotraukomis.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio skyrius – 20 metų. – [Rokiškis: Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio skyrius, 2010]. – 24 p.: iliustr.

Tai Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Rokiškio skyriaus 20 metų jubiliejinis leidinys, kuriame apžvelgiama šios organizacijos vizija bei misija, uždaviniai bei keliami tikslai. Taip pat apžvelgiama įstaigos struktūra ir žmogiškieji ištekliai, pagrindiniai įvykiai, darbuotojų šventės ir laisvalaikis. Leidinys gausiai iliustruotas.

Varnas, Jonas

Konfliktas: Humoreskos. – Kaunas, 2010. [Spausdino UAB „Spaudos praktika“]. – 67 p.: iliustr.

Tai žurnalisto ir literato Jono Varno giminaitės Valdutės Varnaitės-Milaknienės jau po autoriaus mirties išleista humoreskų knygelė. Skaitytojų didžiausio dėmesio susilaukė jo humoreskos ir feljetonai, kuriuose kritikavo pataikūnus, pasipūtėlius vadovus, melagius, tinginius, egoistus, lengvabūdišką pažiūrą į šeimą. Humoreskose daug juokingų konfliktų, nesusikalbėjimo, netikėtų veiksmo posūkių. Nors jis rašė prieš keletą dešimtmečių, bet gvildenamos temos aktualios ir šiandien. Visa tai skaitytojas ras šioje knygoje.

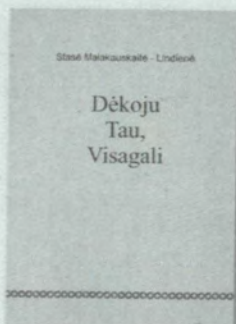
Vidurio Baltijos šalių tradiciniai amatai = Tradicionālie Vidus-baltijas valstu amati = Traditional Mid-Baltic Crafts: audimas, keramika, medžio drožyba / sudarytojos: Dalia Kiukienė ir Marijona Mieliauskienė; tekstus išvertė Kristina Vaisvalavičienė, Jeffrey Clarke. – Kaunas, 2010 (Arx Baltica). – 143, [1] p.: iliustr. – Kartu latvių ir anglų kalbomis.

Šiame leidinyje pasakojama apie senuosius amatus Latvijos pietryčių centrinėje dalyje – Žiemgaloje – ir Šiaurės Lietuvoje, publikuojami įdomiausi šiuolaikinių amatininkų dirbinių pavyzdžiai, nurodoma, kur susidomėjusieji gali pasimokyti amato paslapčių. Katalogas išleistas Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos lėšomis vykdant projektą „Tradicionių amatų tinklas kaip priemonė gerinti Latvijos ir Lietuvos pasienio patrauklumą“. Kataloge pristatomi Bauskės, Duobelės, Jelgavos, Viesytės, Krustpilio, Jekabpilio regionų (Latvija) bei Biržų, Joniškio ir Rokiškio rajonų (Lietuva) amatų pavyzdžiai.

Zemgalės ir Šiaurės Lietuvos muziejų katalogas. – [Jelgava]: Zemgalės planavimo regionas, [2010]. – 56 p. : iliustr.

Šis katalogas parengtas pagal Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos 2007–2013 m. projektą „Muziejų prieinamumas“, remiant Europos regioninės plėtros fondui. Čia pateikiama informacija apie daugiau kaip 80 Zemgalės ir Šiaurės Lietuvos muziejų. Norintiesiems keliauti pateikiami trys skirtingi teminiai maršrutai.

Malakauskaitė-Lindienė, Stasė

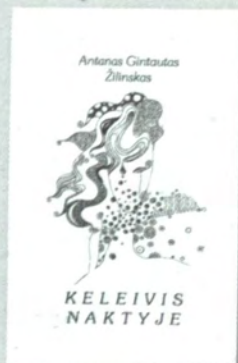
Dėkoju Tau, Visagali: Eilėraščiai. – Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 2009. – 80 p.

Tai trečioji autorės eilėraščių knygelė, sudaryta iš dviejų dalių: pirmoji iš antrosios knygos „Kryžius – amžinybės vartai“ dalies, antroji – iš naujų ir sakralinių eilėraščių, skirtų Švč. Mergelės Marijos apsireiškimo vietoms.

Žiemgalos ir Šiaurės Lietuvos amatininkų sėkmės istorijos / už turinį atsako Žiemgalos planavimo regiono administracija. – [Jelgava, 2010]. – 20 p.

Leidinukas parengtas įgyvendinant 2007–2013 m. Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programos projektą „Tradicionių amatų tinklas kaip priemonė gerinti Latvijos ir Lietuvos pasienio patrauklumą“ ir skirtas visiems regiono gyventojams, turintiems gabumų amatams ir taikomajai dailei, tačiau dar tik ketinantiems imtis šio verslo veiklos. Leidinuke šešiolika įvairių sričių amatininkų dalijasi patirtimi, savo sėkmės istorijose pasakoja apie tai, kaip savo pomėgį paverė pragyvenimo šaltiniu, bet neprarado tradicinių gebėjimų ir kūrybingumo.

Žilinskas, Antanas (1950–)

Keleivis naktį: eilėraščiai / Antanas Gintautas Žilinskas; iliustr.: Laura Šlėvytė-Lapinskienė ir Algirdas Indrašius. – Utena: Utenos spaustuvė, 2010. – 109, [5] p.: iliustr.

Tai trečioji Obelių literato knyga, sudaryta iš dviejų dalių: I – „Tamsos švytėjimas“, II – „Keleivis naktį“. Žmogaus gyvenimas – kelionė ne vien saulėtais kloniais, bet ir sutemų miglose, kur kelias ir klaidus, ir sunkus. Šis eilėraščių rinkinėlis lydi keleivį naktį ir suranda krislelį tamsos švytėjimo, kuris jį lydi lyg kelrodė žvaigždė.

Rokiškio Šv. Mato bažnyčios interjeras. Nuotr. Albino Kuliešio

